

Hva er miljø- kriminalitet?

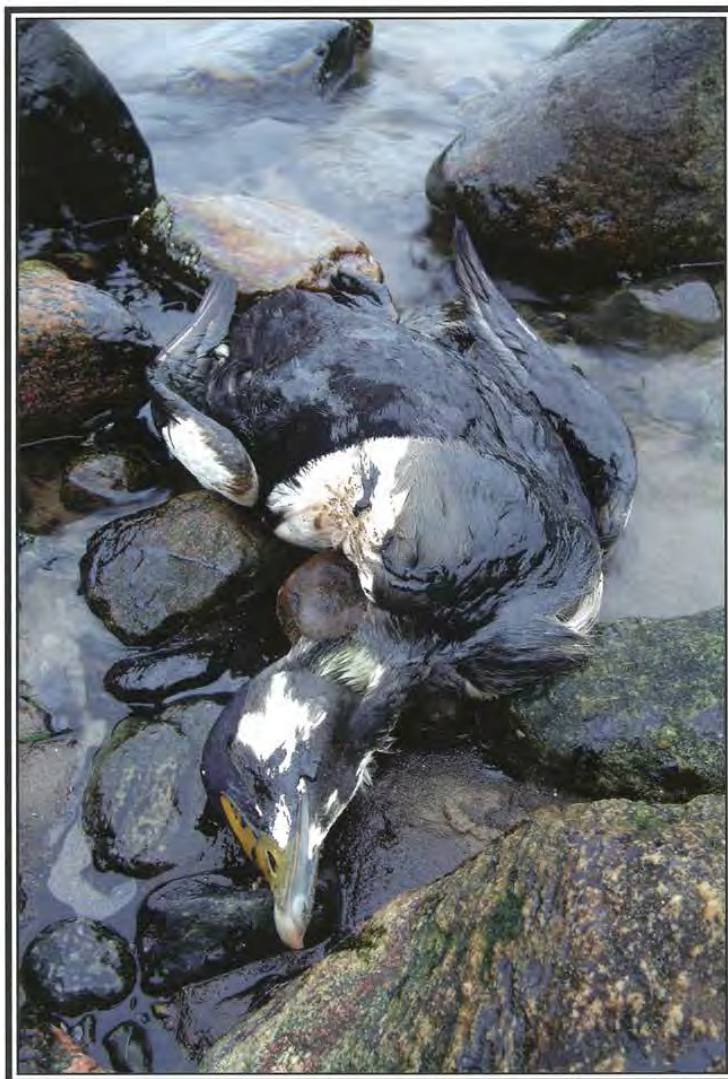
*Håndbok i bekjempelse
av miljøkriminalitet*

*Hans Tore Høviskeland (red.)
Rune B. Hansen
Jørn Holme*

ØKOKRIMs skriftserie nr. 17

HVA ER MILJØKRIMINALITET?

Håndbok i bekjempelse av miljøkriminalitet

av

Hans Tore Høviskeland (red.)
Rune B. Hansen
Jørn Holme

ØKOKRIMs skriftserie nr. 17

Oslo 2005

ISSN: 0804-273X

FOTOGRAFIER PÅ OMSLAGSSIDER OG TITTELARK:

Foto omslag: Frostet furu. Foto: Kai Jensen, Villmarksbilder.

Foto tittelark: Sjøfugl er svært sårbare for oljesøl og annen forurensing i havet. Fugl som blir eksponert for oljesøl, har som oftest liten sjanse til å overleve. Foto: Pål Bugge, Norgesfoto.

© ØKOKRIM, Oslo 2005. 1. opplag (4000 eks.).
Trykket hos Arne Steen Offset AS, Bergen

Layout: Stein Byrkjeland.

Ytterligere eksemplarer kan bestilles fra:
ØKOKRIM, Postboks 8193 Dep., 0034 Oslo

ISSN: 0804 - 273X

Forord I

Det var Jørn Holme som i sin tid begynte på denne boken. Etter at Jørn Holme sluttet ved ØKOKRIM i 2000, har Rune B. Hansen og jeg fortsatt arbeidet med manuset. I 2003 gikk Rune B. Hansen ut i permisjon. Jeg har så arbeidet videre med boken, men fortsatt med god hjelp fra Rune B. Hansen. Manuset er vesentlig endret og utvidet siden det første utkastet forelå i 2000. I boken er en rekke nye dommer behandlet. Også lovendringer de siste årene er tatt med. Det har vært vanskelig å få satt av nok tid til arbeidet med boken fordi trykket fra straffesakene ble for stort. Jeg har forsøkt å være à jour pr. 1. november 2005.

Boken må nødvendigvis inneholde vurderinger og anbefalinger som ligger under påtalemyndighetens ansvarsområde. Jeg er derfor glad for at Riksadvokaten har lest manuskriptet. De tilrådinger etc. som fremgår av boken, er gitt i forståelse med ham.

Det er mange som har bidratt på forskjellig vis, blant annet med synspunkter, korrektur, innhenting av bilder, støtte og oppmuntring. Særlig nåværende og tidligere ansatte ved ØKOKRIMs miljøteam, spesielt Marthe Jakobsen, Lars Tore Ruud og Kenneth Didriksen, og ikke minst Aud Anna Senje ved Informasjonsavdelingen, har bidratt. Hennes språklige og strukturelle innspill har gitt fremstillingen et løft. Jeg retter en varm takk til alle disse. Takk også til Direktoratet for naturforvaltning og Statens naturoppsyn, som bl.a. har gitt tilbakemelding på kapittelet om naturkriminalitet, og takk til Riksantikvaren, som har gitt tilbakemelding på kapittelet om kulturminnekriminalitet. Jeg vil også gjerne takke de medarbeiderne i ØKOKRIM og politiet som har bidratt med erfaringer fra etterforskning og påtale av tidligere saker.

Hensikten med boken er først og fremst å sørge for at kunnskap om området blir lett tilgjengelig for så mange som mulig, og at boken kommer til nytte for alle dem som arbeider med bekjempelse av miljøkriminalitet. ØKOKRIM håper at denne boken kan inspirere til innsats på dette viktige området.

Hans Tore Høviskeland
redaktør

Forord II

Norge har en vakker natur med rike ressurser både til lands og vanns som viktig grunnlag for økonomisk aktivitet og rekreasjon. Miljøkriminalitet truer naturgrunnlaget og er viktig å bekjempe.

Det er ikke mange år siden miljøkriminalitet var et nærmest ukjent tema. Miljøkriminalitet var ikke gjenstand for noen samlet juridisk og kriminalpolitisk analyse. I løpet av de ti årene ØKOKRIMs miljøteam har eksistert, er dette vesentlig endret.

Selv om ØKOKRIM har et faglig ansvar for å styrke etterforskningen og påtalearbeidet i miljø saker, er det viktig å understreke at miljølovbrudd som hovedregel bør etterforskes og sakene påtaleavgjøres der gjerningen er begått. Lokalt politi vil i de aller fleste miljø sakene ha de beste forutsetningene for selv å etterforske, påtaleavgjøre og eventuelt aktorere saken. Det er gledelig å registrere at en rekke politidistrikter nå håndterer miljølovbrudd på en meget god måte.

Med denne utgaven i ØKOKRIMs skriftserie har vi fått den første samlede fremstilling av miljøkriminalitet. Håndboken inneholder en oversikt over de sentrale straffebudene i miljølovgivningen og de utfordringene politiet og påtalemyndigheten ofte står overfor under etterforskning og påtalebehandling. Det inneholder også råd om håndhevelsen av regelverket.

Jeg håper at denne utgaven i skriftserien vil øke kunnskapen om og interessen for miljølovgivningen og miljøkriminalitet hos politiet, påtalemyndigheten, oppsynet og miljøforvaltningen, og dermed styrke bekjempelsen av denne formen for kriminalitet. Dette vil bidra til å sikre et rent miljø, til å bevare natur og biologisk mangfold og til å verne kulturminner og kulturmiljøer, som kan fortelle oss og kommende generasjoner om vår fortid.

Einar Høgetveit
ØKOKRIM-sjef

INNHOOLD

1. Generelt	1	2.7.6 Lov om motorferdsel i utmark.....	28
1.1 Innledning.....	1	2.7.6.1 Straff.....	28
1.2 Lovlig og ulovlig belastning på miljøet.....	3	2.7.6.2 Bruk av snøscooter på åpent vann.....	29
1.3 Hva er miljøkriminalitet?.....	3	2.7.7 Plan- og bygningsloven.....	29
1.4 Miljølovgivningen. Et historisk tilbakeblikk.....	4	2.7.7.1 Straff.....	30
1.5 Straff.....	4	2.7.8 Friluftsløven.....	30
1.5.1 Straff eller administrative sanksjoner?.....	4	2.7.8.1 Straff.....	30
1.5.2 Straffens preventive effekt.....	5	2.8 Annen naturkriminalitet: Noen viktige sakstyper	30
1.5.3 Utvidelse av strafferammene etter 1993.....	5	2.8.1 Ulovlige inngrep i verneområder.....	30
1.5.4 Ulik straff i ulike sakstyper?.....	5	2.8.2 Ulovlig laksefiske.....	32
1.6 Politiets samarbeid med naturoppsyn og miljøforvaltning	6	2.8.3 Rømming eller dumping av oppdrettsfisk.....	32
1.6.1 Oppsyn.....	6	2.8.4 Overtredelser av genteknologiloven.....	32
1.6.2 Anmeldelse, etterforskning og påtale av miljø saker.....	7	2.8.5 Ulovlig motorferdsel i utmark.....	32
1.6.3 Avdekking av lovbrudd.....	8	2.8.6 Ulovlig oppføring eller rivning av byggverk, ulovlige veianlegg m.m.....	33
1.6.4 Miljømyndighetenes rolle.....	8	2.8.7 Ulovlig hindring av allmennhetens rett til fri ferdsel.....	34
1.6.5 Ansvarsfordeling.....	8	3. Foreurensningskriminalitet	35
1.6.6 Tilsyn og kontroll.....	9	3.1 Innledning	35
1.6.7 Bevissikring.....	9	3.2 Lovgivningen	35
1.6.8 Hvilke saker bør forvaltningen anmelde?.....	9	3.2.1 Foreurensningsloven og dens anvendelsesområde..	36
1.6.9 Behandling av anmeldelser.....	10	3.2.1.1 <i>Petroleumsvirksomhet på kontinentalsokkelen</i>	36
1.7 Håndhevelse av regelverket	10	3.2.1.2 <i>Samferdsel</i>	36
1.8 ØKOKRIMS rolle	10	3.2.1.3 <i>Radioaktive substanser</i>	37
1.9 Riksadvokatens rundskriv og direktiver	11	3.2.2 Produktkontrollloven.....	37
2. Naturkriminalitet	12	3.2.3 Matloven.....	37
2.1 Innledning	12	3.2.4 Forskrift om internkontroll.....	39
2.2 Lovgivningen	12	3.2.5 Forskrift om gjenvinning og behandling av avfall.....	39
2.3 Faunakriminalitet	12	3.2.6 ADR/RID-forskriften.....	39
2.3.1 Viltloven.....	12	3.2.7 Forskrifter som berører landbruket.....	39
2.3.1.1 <i>Viltlovens anvendelsesområde</i>	13	3.3 Nærmere om foreurensningskriminalitet	39
2.3.1.2 <i>Viltlovens adferdsnormer</i>	14	3.3.1 Begrepet foreurensning.....	39
2.3.1.3 <i>Viltfondet</i>	14	3.3.2 Avfall.....	39
2.3.2 Internasjonale konvensjoner.....	15	3.3.3 Radioaktiv stråling og røntgenstråler.....	40
2.3.3 Forskrift om forbud mot innførsel av eksotiske dyr.....	15	3.3.4 Hva er straffbar foreurensning?.....	40
2.4 Faunakriminalitet: Noen viktige sakstyper	16	3.3.5 Lovlig foreurensning.....	40
2.4.1 Ulovlig jakt på og fangst av truede fuglearter.....	16	3.3.6 Hva er straffbar forsøpling?.....	41
2.4.2 Ulovlig jakt på store rovdyr.....	16	3.4 Noen viktige sakstyper	41
2.4.3 Nødvergefelling.....	19	3.4.1 Ulovlig industriforeurensning.....	41
2.4.4 Utlegging av gift.....	21	3.4.1.1 <i>Akutt foreurensning</i>	41
2.4.5 Handel med truede arter.....	21	3.4.1.2 <i>Overskridelse av konsesjonsvilkår</i>	44
2.5 Anmeldelse og etterforskning av faunasaker	22	3.4.1.3 <i>Brudd på internkontrollforskriften</i>	44
2.6 Påtale og straff	24	3.4.2 Landbruksforeurensning.....	45
2.6.1 Fengsel, bot og rettighetstap.....	24	3.4.3 Brudd på produktkontrolllovgivningen.....	45
2.6.2 Foreldelse.....	24	3.4.4 Brudd på matloven (næringsmiddelkriminalitet).....	45
2.7 Annen naturkriminalitet	24	3.4.5 Ulovlig dumping av farlig avfall.....	45
2.7.1 Naturvernloven.....	26	3.4.6 Transport av farlig gods.....	45
2.7.1.1 <i>Forslag til ny lov om biologisk mangfold</i>	26	3.5 Anmeldelse og etterforskning av foreurensningssaker	46
2.7.1.2 <i>Straff</i>	26	3.6 Nærmere om straffebestemmelsen i foreurensningsloven § 78	47
2.7.2 Lakse- og innlandsfiske loven.....	26	3.6.1 Foreurensningsloven § 78 annet ledd første straffalternativ.....	47
2.7.2.1 <i>Straff</i>	27	3.6.2 Foreurensningsloven § 78 annet ledd annet straffalternativ.....	47
2.7.3 Fiskeoppdrettsloven og matloven.....	27	3.6.3 Foreldelse.....	47
2.7.3.1 <i>Straff</i>	27	3.6.4 Generelt om aktsomhetsnormen.....	48
2.7.4 Genteknologiloven.....	27	3.7 Påtale og straff	49
2.7.4.1 <i>Straff</i>	27	3.7.1 Det personlige straffeansvaret.....	49
2.7.5 Vassdragslovgivningen.....	27	3.7.2 Bøter.....	50
2.7.5.1 <i>Forholdet mellom vassdragsloven av 1940 og vannressursloven av 2000</i>	28	3.7.3 Fengsel.....	50
2.7.5.2 <i>Forholdet mellom vassdragsreguleringsloven av 1917 og vannressursloven av 2000</i>	28	3.7.4 Foretaksstraff.....	51
2.7.5.3 <i>Vannressursloven av 2000 — noen hovedpunkter</i>	28	3.7.4.1 <i>Grunnvilkårene for foretaksstraff</i>	51
		3.7.4.2 <i>Inndragning og erstatning</i>	52

INNHOOLD

4. Særlig om forurensing fra skip	53
4.1 Innledning.....	53
4.2 Lovgivningen.....	53
4.3 Kontroll, varslng og overvåking.....	56
4.4 Etterforskning av forurensning fra skip.....	56
4.4.1 Innledende etterforskning og bevissikring.....	56
4.4.2 Sjøfartsinspektørens rolle.....	57
4.4.3 Bistand fra andre myndigheter.....	57
4.4.4 Hjelpemidler og veiledning i etterforskningen.....	59
4.4.5 Internasjonalt samarbeid.....	59
4.5 Påtale og straff.....	59
4.5.1 Bøter og foretaksstraff.....	60
4.5.2 Fængsel.....	60
4.5.3 Rettighetstap og inndragning.....	60
4.5.4 Midlertidig inngrep til sikring av formuesstraff mv.....	60
4.6 Hvor kan norsk politi og påtalemyndighet utøve sin kompetanse? Folkerettslige begrensninger.....	61
4.6.1 Sjødyktighetsloven.....	61
4.6.2 Forurensingsloven.....	61
4.6.3 FNs havrettskonvensjon.....	61
5. Kulturminnekriminalitet	62
5.1 Innledning.....	62
5.2 Lovgivningen.....	62
5.2.1 Kulturminneloven.....	62
5.2.2 Plan- og bygningsloven.....	62
5.3 Kulturminnenes betydning.....	62
5.4 Oversikt over kulturminneforvaltningen.....	63
5.5 Kulturminnevern.....	63
5.5.1 Automatisk fredede kulturminner.....	64
5.5.1.1 Sikringszone.....	64
5.5.1.2 Økonomisk kartverk (ØK).....	64
5.5.1.3 Askeladden — Riksantikvarens kulturminnedatabase.....	64
5.5.1.4 Undersøkelsesplikt.....	65
5.5.2 Løse kulturminner.....	65
5.5.3 Bygninger og historiske anlegg som er fredet ved vedtak.....	65
5.5.3.1 Fredningsvernet.....	66
5.5.3.2 Regulering til spesialområde (bevaring etter plan- og bygningsloven).....	66
5.5.3.3 Beskyttelse gjennom kravet om rivnings-tillatelse etter plan- og bygningsloven § 93.....	66
5.5.3.4 Kommunenes meldeplikt etter kulturminneloven § 25.....	66
5.5.3.5 «Strakstiltak» for å forhindre rivning.....	66
5.5.4 Marine kulturminner (skipsfunn mv.).....	67
5.5.5 Bevaringsverdige, men ikke fredede bygninger og anlegg.....	67
5.5.5.1 Spesielt om kirkebygg.....	68
5.6 Noen viktige sakstyper	68
5.6.1 Fjerning eller ødeleggelse av automatisk fredede kulturminner (f.eks. gjennom bygge- og gravearbeid).....	68
5.6.2 Skadeverk på fredede kulturminner.....	70
5.6.2.1 Ødeleggelse av bergkunst (helleristninger).....	70
5.6.2.2 Annet skadeverk.....	70
5.6.2.3 Kirkebranner og lignende.....	70
5.6.3 Ulovlig rivning av bevaringsverdige bygninger og anlegg.....	71
5.6.4 «Skattejakt» og vrakdykking.....	71
5.6.5 Utførsel av kulturminner.....	72
5.7 Anmeldelse og etterforskning av kulturminnesaker	72
5.8 Håndhevelse av kulturminnelovgivningen	72
5.9 Påtale og straff	73
5.9.1 Bøter.....	74
5.9.2 Fængsel.....	74
5.9.3 Erstatning og inndragning.....	74
5.9.4 Rettighetstap.....	74
5.9.5 Foreldelse.....	75
5.9.6 Bruk av generalklausulen i straffeloven § 152 b i kulturminnesaker.....	75
5.10 Prinsipielle uttalelser fra Høyesterett om straffutmåling i miljø saker	75
Oversikt over viktige rettsavgjørelser	77

1 Generelt

Landsbruksdrift med bl.a. gjødselspredning på dyrket mark kan føre til betydelig forurensning ved avrenning til vann og vassdrag. Når marka er frossen, har jordsmonnet svært begrenset evne til å ta opp den konsentrerte gjødselen, og slik spredning rammes derfor av forurensningslovgivningen.

1.1 Innledning

Denne utgaven av ØKOKRIMs skriftserie inneholder en oversikt over de sentrale straffebedene i miljølovgivningen og de utfordringer politiet og påtalemyndigheten ofte står overfor under etterforskning og påtalebehandling av miljø saker. Den inneholder også råd om håndhevelsen av regelverket og konkrete råd om etterforskning innenfor saksfeltet. For ordens skyld understreker vi at ØKOKRIM ikke har noen instruksjonsmyndighet overfor politiet og påtalemyndigheten. ØKOKRIM kan derfor ikke gi pålegg om behandling av miljø saker. Dette ligger under Riksadvokatens myndighet.

Miljøvern er beskyttelse av naturen og omgivelsene, også for kommende slekter. Rettsregler som begrenser miljøskader er ett av mange vernetiltak. En forsvarlig utnyttelse av naturressursene må sikres både gjennom nasjonal lovgivning og gjennom utvikling av folkerettslige forpliktelser. Flere av de norske lovene og forskriftene som verner om miljøet, har grunnlag i internasjonale konvensjoner.

Den teknologiske utviklingen har gitt oss økt materiell velstand, men også flere utfordringer og problemer i form av miljøødeleggelser. Samlet sett er det den lovlige ressursutnyttelsen som er mest skadelig for miljøet, men dette gjør det ikke mindre aktuelt å etterforske og påtale miljøovertridelser. Dessverre skjer det altfor ofte at grove brudd på miljøvernlovgivningen ikke anmeldes, og dessverre har politiet ikke alltid

Foto: David Voislavkreking, Budstikka.

Den 20. september 2005 medførte ulovlig utslipp av ammoniakk/ammonium fra et ammoniakkanlegg til Sandvikselva i Bærum omfattende fiskedød. Politioverbetjent Ola Brekken og politibetjent Leif Kåre Flotve fra Asker og Bærum politidistrikt tar her prøver av giften samme dag som utslippet ble oppdaget. Saken er fortsatt under etterforskning.

Lovlig ressursutnyttelse er mest skadelig

De lovlige belastningene på naturen er vesentlig mer skadelige enn ulovlige belastninger. Derfor er ikke straff det viktigste virkemiddelet for en bedre miljøpolitikk. Utfordringene er bl.a. å få redusert de tillatte miljødeleggelsene der dette er mulig, uten at det får for negative konsekvenser for samfunnsliv og infrastruktur. Ny teknologi og samfunnets behov kan føre til nye former for inngrep i naturen. Miljøkriminalitet vil derfor omfatte et stadig større område i fremtiden, og vi regner med at antall saker vil øke.

Foto: Rune Roalkvam

Bedriften Titania AS i Sokndal er et eksempel på et industriforetak som legger beslag på betydelige arealer, og som setter store og varige spor i landskapet. For noen år siden fikk bedriften mye oppmerksomhet på grunn av giftige utslipp til naturen. Norge har mange hjørnesteinsbedrifter av lignende type. Ofte er hele tettsteder og bygdesamfunn bygget opp omkring bedriftens eksistens. Derfor vegrer av og til lokale politikere og forvaltningsmyndigheter seg for å anmelde brudd. Det er forståelig, men selvsagt ikke akseptabelt.

Tråling etter stortare ytterst på kysten er en fullt lovlig aktivitet som er regulert av saltvannsfiskekollen. Det er en næring i vekst, og alginat – som er det industrielle produkt etter foredling av taren – har svært mange anvendelsesmuligheter. Virksomheten har imidlertid store konsekvenser for miljøet, og mange oppfatter dette som undersjøisk flatehogst av tareskogen. De reguleringer som finnes, skal først og fremst sikre optimal gjenvekst og langsiktig avkastning, og de er ikke innført av økologiske hensyn. Lovlig taretråling pågår i en rekke naturvernområder på kysten, til tross for at tareskogen er oppvekstområde for mange fiskeslag og utgjør viktige næringsøksonråder for sjøfugl. Tareskogen har også en bølgedempende effekt på strandområdene innenfor.

Foto: Rune Roalkvam

Foto: Rune Roalkvam

Våtmarkene er blant de biologisk mest produktive naturområdene vi har. Likevel tok det mange år før dette ble erkjent, og da var mange av de viktigste områdene drenert ut eller vesentlig forringet på grunn av oppdyrking, utfylling eller annen form for nedbygging. I dag stilles det langt større krav før det gis tillatelse til slik drenering, og de viktigste av de gjenværende våtmarkene er vernet gjennom en nasjonal verneplan. Bildet er fra Fjell kommune i Hordaland.

Sysendammen i Eidfjord ble bygget på 1970-tallet og demmer opp Sysenvatnet, som ligger innenfor. Mange oppfatter dette byggverket som en attraksjon. Men denne og mange andre kraftreguleringer i landet har store konsekvenser for miljøet. Mange av reguleringene er vedtatt og realisert for lenge siden, og ville kanskje blitt vurdert annerledes i dag. I Hordaland, der Sysendammen ligger, er 60 % av det økonomisk utnyttbare vasskraftpotensialet i dag utbygget. Derfor er det desto viktigere å forvalte de vassdragene som er igjen.

Foto: Stein Brykjeland

nok personell, ressurser eller kompetanse til å gi saksfeltet ønsket prioritet.

Heldigvis har myndighetene etter hvert begynt å legge større vekt på etterforskning av miljøkriminalitet. De siste årene har vi sett flere nyskapinger i det norske forvaltningssystemet, og politiet har i dag flere samarbeidspartnere enn tidligere. Mye kan og må fortsatt gjøres for å forbedre etterforskningen, men straff bør ikke være vårt viktigste virkemiddel for å bevare naturmiljø og kulturminner. Straff er et middel for å skape respekt for grunnleggende felles verdier i samfunnet når andre midler viser seg utilstrekkelige. Den største utfordringen er å få til en bedre og mer omfattende verneavgivning som kan bidra til å redusere de totale miljøødeleggelsene.

1.2 Lovlig og ulovlig belastning på miljøet

Den sterke veksten i industrialisering, samferdsel og utnyttelse av landområder og andre naturressurser i vår tid fører til store miljøødeleggelser. På lengre sikt kan dette true både menneskeheten og livet på jorda om ikke de nødvendige tiltak settes inn. Det er et tankekors at generasjonene som er født etter 1950, har forbrukt like mye naturressurser som menneskeheten fra tidenes morgen og frem til 1950. For å sikre en fremtidsrettet forvaltning av miljøressursene formulerte Brundtland-kommisjonen målsettingen om **bærekraftig utvikling**: En utvikling som ivaretar nåtidens behov uten å stå i veien for at fremtidige generasjoner klarer å ivareta sine.

Naturen og miljøet settes stadig på prøve fordi vi ønsker vekst, høy sysselsetting, flere velferdsgoder og et høyt forbruk. For å dekke våre behov tillater vi f.eks. industriutslipp innenfor fastsatte grenser. Lovlige belastninger på naturen er langt mer skadelige enn ulovlige merbelastninger. **Utslipp fra industrien innenfor konsesjonsgrensene er samlet sett en mye større miljøtrussel enn eventuelle ulovlige utslipp.** Lovlig

utbygging av skogarealer, nye veianlegg, kraftledninger og vannkraftutbygging påfører våre truede arter langt større skader enn ulovlig jakt og fangst.

I tillegg til denne lovlige belastningen på miljøet kommer overtredelsene. Selv om hver enkelt overtredelse er forholdsvis beskjedne, kan de samlede skadevirkningene bli meget store. Et eksempel på dette er ulovlig motorferdsel i utmark. Ulovlig inngrep i naturen som kommer i tillegg til den antatt bærekraftige utnyttelsen kan gi uopprettelige skader, fordi naturens tålegrense allerede er nådd ved den lovlige belastningen.

På flere områder kan det være vanskelig å se den umiddelbare skadevirkningen av miljølovbrudd. Et ulovlig utslipp fra en fabrikk vil — på grunn av fortynningen — sjelden gi en direkte og synlig skade. Derfor blir slike utslipp ofte ikke tatt så alvorlig. Men forurensning forsvinner ikke selv om den ikke synes. Stoffene fortynnes ut i luften og atmosfæren, i vann eller på bakken. I flere tilfeller kumuleres virkningene på miljøet med stoffer fra andre utslipp. Vi har så beskjedne kunnskaper om miljøinngrepenes skadevirkninger at vi må forvalte miljøet og naturen etter et «føre var»-prinsipp.

1.3 Hva er miljøkriminalitet?

Miljøkriminalitet oppfattes gjerne som overtredelser som rammer det naturmiljøet som omgir oss: luft, sjø og vassdrag, grunnen, dyr, fugler, fisker, planter og skog og alle andre levende organismer. Men begrepet miljøkriminalitet omfatter også ulovlige inngrep mot miljø som er menneskeskapt eller menneskepåvirket, f.eks. parkanlegg, kulturlandskap, bevaringsverdige kulturminner, bygninger og bymiljø for øvrig. Brudd på lover som er satt til å verne om helse og sosiale forhold og hindre unødig lidelse for dyr (jf. lov om dyrevern av 20. desember 1974 nr. 73), faller utenfor begrepet.

Foto: Telemark politidistrikt.

Landets to første miljøetterforskere, politibetjentene Bjørn Sørli og Herman Dahl, med Porsgrunnselva i bakgrunnen. I 1989 tildelte Justisdepartementet to stillinger til Telemark politikammer, og stillingene var øremerket miljø saker.

I vid forstand dekker begrepet miljøkriminalitet også f.eks. overtredelser av arbeidsmiljøloven og tobakkskadeloven. Forurensningsloven og arbeidsmiljøloven beskytter langt på vei de samme interesser: Begge skal verne mennesker mot helsefare fra industri og annen næringsvirksomhet.

Mange miljølovbrudd (f.eks. ulovlig fangst og smugling av truede viltarter) begås delvis av tradisjonelle kriminelle aktører. Men også innenfor rammen av en eller annen form for legal næringsvirksomhet begås mange miljølovbrudd. Eksempler på dette er forurensning fra industri/landbruk og maritim virksomhet. Miljølovbrudd gir politiet andre utfordringer enn den vanlige kriminaliteten.

Miljøkriminalitet kan deles inn i tre hovedformer:

- o naturkriminalitet
- o forurensningskriminalitet
- o kulturminnekriminalitet

Denne tredelingen bygger i hovedsak på systematikken i straffeloven § 152 b, generalklausulen mot miljøkriminalitet. Bestemmelsen kom inn i straffeloven ved lovendring 11. juni 1993 nr. 81. Eksempler på forurensningskriminalitet er ulovlig utslipp av skadelige stoffer til vann, grunn eller luft og ulovlig dumping eller deponering av farlig avfall. Eksempler på naturkriminalitet er ulovlig jakt, ulovlig handel med truede dyrearter, ulovlig laksefiske, ulovlig motorferdsel i utmark og vassdrag og ulovlig oppføring eller rivning av bygninger.

Foto: Bjørn Sørlil

Forurensning av vassdrag kan være forårsaket av både lovlige og ulovlige utslipp. Tilførselen av ulike stoffer kan ha en negativ innvirkning på næringskjeden i vannet. Det kan ta lang tid å rette opp skaden.

Eksempler på kulturminnekriminalitet er rivning av fredede bygninger og ødeleggelse av kulturminner gjennom bygge- og anleggsarbeid. De tre kriminalitetsformene er nærmere omtalt i de følgende kapitler.

Grensen mellom kriminalitetsformene kan være uklar, og vi kan ikke utelukke at ny teknologi og nye samfunnsmessige behov kan føre til andre former for inngrep eller miljøbelastninger. Begrepet miljøkriminalitet kan derfor komme til å omfatte stadig flere overtredelser. På lengre sikt vil politiet trolig få flere miljøsaker å arbeide med, samtidig som reaksjonene på overtredelser blir gradvis strengere.

1.4 Miljølovgivningen. Et historisk tilbakeblikk

Før 1970-tallet fantes det ingen særskilt miljøforvaltning som påtalte miljølovbrudd. Lovovertredere ble derfor svært sjelden straffet. Miljøforvaltningen ble etablert på 1970- og 1980-tallet, men heller ikke da ble anmeldelse og straff sett på som en viktig sanksjon. Dersom forvaltningen anmeldte et forhold, ble saken i mange tilfeller henlagt uten egentlig etterforskning, om den da ikke ble foreldet. I og med at politiet og påtalemyndigheten ikke prioriterte slike saker, vurderte forvaltningen det etter hvert som lite hensiktsmessig å bruke ressurser på å skrive anmeldelser.

I 1978 kom kulturminneloven, og i 1981 fikk vi villtloven. Økende forurensning førte til at det i 1960- og 70-årene ble vedtatt flere lover som forbød eller regulerte særlige former for forurensning. De sentrale reglene er nå samlet i forurensningsloven (1981). Begrepet miljøkriminalitet ble først etablert i den strafferettslige terminologi i annen halvdel av 1980-årene.

1.5 Straff

I uminnelige tider har straff vært et virkemiddel for å forhindre ulovlig jakt og fiske. Lenge var formålet med straffen utelukkende å beskytte grunneiers interesser. Straff som sanksjon for vern av samfunnets felles miljøverdier kom inn i lovgivningen først etter århundreskiftet. Ved fortidslevningsloven av 1905 ble det straffbart å ødelegge gravhauger og andre kulturminner.

På slutten av 1970-tallet ble miljøvernlovgivningen betydelig reformert og styrket. Rundt 1980 begynte justisforvaltningen mer bevisst å benytte straff for å forebygge miljølovbrudd. De fleste miljølover setter straff for overtredelser. Retts-sosiologien har imidlertid lært oss at lover ikke nødvendigvis fungerer etter sitt formål, selv om overtredelsene er belagt med straff.

Mange miljølovbrudd skyldes at folk har mangelfull kunnskap om lover og forskrifter. Opplysningsvirksomhet, holdningsskapende arbeid og ulike tilskuddsordninger er ofte vel så viktig som straff for å forebygge at straffbare handlinger begås. Politiet har også her en viktig oppgave.

1.5.1 Straff eller administrative sanksjoner?

Straff bør normalt forbeholdes de alvorligste sakene. En bagatellmessig overtredelse bør heller medføre en advarsel enn å bli en sak for politi og påtalemyndighet. Flere forvaltningsorganer har egne sanksjoner. Forurensningsmyndighetene kan f.eks. komme med pålegg, stanse virksomhet og ilegge forurensningsgebyr. Slike sanksjoner bør i stor utstrekning benyttes i stedet for straff. Dette er i tråd med anbefalingene til det såkalte sanksjonsutvalget som utredet et mer nyansert og effektivt sanksjonssystem med mindre bruk av straff, se NOU 2003:15 (Fra bot til bedring).

Likevel bør selv mindre overtredelser i noen sammenhenger føre til at det åpnes straffesak. Det kan f.eks. dreie seg om saker som gjelder ulovlig jakt/fiske eller motorferdsel i utmark. I slike saker er oppdagelsesrisikoen svært liten, særlig fordi lovbruddene skjer ute i naturen til tider og på steder hvor det er lite folk. Når lovbrudd først blir avdekket, er det av allmennpreventive hensyn viktig at forholdet blir etterforsket og påtalt, og at straffereaksjonen er tilstrekkelig streng.

1.5.2 Straffens preventive effekt

I noen tilfeller vil straff for miljøkriminalitet gi nødvendig individualprevensjon. Jegere som straffes for uforsvarlig jakt, eller bønder som pløyer opp kulturminner, vil i mange tilfeller for ettertiden handle mer forsvarlig. Når miljøkriminalitet begås f.eks. innenfor næringsvirksomhet, vil straffen normalt oppfattes som meget belastende, bl.a. som følge av negativ medieomtale. Dette virker allmennpreventivt. Straff for miljøkriminalitet har også en viktig symbolfunksjon. Når staten i disse sakene anvender straff, markeres miljøverdiene som en felles arv, som må beskyttes maksimalt av rettsordenen.

1.5.3 Utvidelse av strafferammene etter 1993

Før 1993 manglet straffelovgivningen tilstrekkelig vide strafferammer for alvorlige miljølovbrudd. I 1993 ble generalklausulen mot miljøkriminalitet (straffeloven § 152 b) vedtatt. Da ble maksimumsstraffen for den mest alvorlige forurensningskriminaliteten satt lik lengstestrafen for forsettlig drap (15 års fengsel), også ved grovt uaktsom overtredelse.

De siste årene er innsatsen mot miljøkriminalitet styrket. Dette har resultert i en betydelig utvidelse av strafferammene i miljøvernlovgivningen. I 1992 ble strafferammen for brudd på kulturminnelovgivningen utvidet fra ett til to års fengsel. I 1993 fikk viltloven samme lengstestraf for handlinger som var begått under særlig skjerpene omstendigheter. Tilsvarende strafferamme kom inn i naturvernloven i 1995. Rune B. Hansen gir i artikkelen «Miljøkriminalitet – særlig om utviklingen i lovgivning og rettspraksis 1990-2005» en oversikt over utvidelser av strafferammene i den sentrale miljølovgivning i perioden 1992-2005. Artikkelen står i boken *Praktisk miljørett* (Fagbokforlaget 2006).

Når det gjelder faunakriminalitet og kulturminnekriminalitet er straffene utvilsomt blitt strengere. For ulovlig jakt, særlig etter fredede arter, er det avsagt flere dommer på rundt 6 måneders fengsel. For straffbar forurensning er det stort sett bare gitt bøter, selv ved forholdsvis alvorlige overtredelser. Noen forurensende industribedrifter har likevel fått fore-

Foto: Østfinnmark politidistrikt

I juni 2004 ble en tysk eggsamler pågrepet i Finnmark etter at han ble stoppet av finsk tollvesen i en rutinekontroll. Mannen var på vei hjem til Tyskland etter et opphold i Norge. Da han ble stoppet på grensen mellom Norge og Finland, hadde han med seg 17 levende fugleunger og 125 egg i den spesialinnredede varebilen.

taksstraff i form av bøter i millionklassen. Pr. 1. november 2005 er den høyeste boten 4 millioner kroner for utslipp av kvikksølv til Sørfjorden fra en industribedrift.

Ved Høyesteretts dom av 2. november 2004 (Rt 2004 s.1645, Gjenvinningsdommen) ble to bedriftsledere for første gang dømt til ubetinget fengsel for overtredelse av forurensningsloven. I denne saken uttalte Høyesterett: «I flere avgjørelser har Høyesterett understreket at lovgivning og rettsavgjørelser fra de senere år viser en skjerpet holdning til miljøkriminalitet». De avgjørelsene Høyesterett her viser til, er gjengitt i Rt 2001 s. 110 (arbeidsmiljøsak hvor en daglig leder ble idømt ubetinget fengsel), Rt 2002 s. 1713 (forsøk på grovt skadeverk ved å ha forsøkt å anstifte brann i den fredede bebyggelsen på Bryggen i Bergen) og Rt 2003 s. 634 (ulovlig innførsel av gjenstander, herunder piler, buer, spyd med utsmykning bestående av fjær og skinn fra dyr oppført på CITES-listen over truede arter av ville dyr og planter). I Rt 2005 s. 162 hvor 4 sauebønder ble dømt til 21 dagers ubetinget fengsel for ulovlig å ha felt en jerv uttalte Høyesterett at straffenivået i miljøsaker gjennomgående er hevet siden 1992. I disse fem avgjørelsene har Høyesterett signalisert at overtredelser av miljølovgivningen bør straffes strengere.

1.5.4 Ulik straff i ulike sakstyper?

Det er et paradoks at det selv i grove forurensningssaker tradisjonelt kun ilegges foretaksstraff, mens det ved ulovlig jakt eller heleri av ulovlig felt vilt ofte idømmes fengselsstraff for enkeltpersoner. Det kan være flere grunner til at saker bedømmes ulikt. Én mulig grunn kan være at forurensningsmyndighetene bare anmelder bedriften og ikke dens ledelse, og at politiet av den grunn avgrenser etterforskningen og ikke forfølger enkeltpersoner. En annen grunn kan være at det er enklere å avgjøre en sak med foretaksstraff, idet det bare er nødvendig å bevise anonyme og/eller kumulative feil jf. straffeloven § 48 a) og b), enn å ta ut tiltale mot direktøren personlig. Enkeltpersoner som kunne straffeforfølges, kan dessuten være solide samfunnsborgere med sterk posisjon i lokalmiljøet. Bedriftene vedtar ofte bøkene for å unngå den negative publisiteten som kan følge av en rettssak. En tredje

Foto: Stein Byrkjeland

En av aktørene i det norske miljøoppsynet er Kystvakten. Indre kystvakt er en militært organisert enhet, men den har mange sivile oppgaver for offentlige forvaltningsinstanser, f.eks. lakse- og fiskerioppsyn i fjordene og de nære kystområder. Her bistår deler av mannskapet på K/V Titran ved mytetelling av ærfugl i august 2000, et oppdrag fra fylkesmennene på Vestlandet. Kystvaktbåtene er utstyrt med en hurtiggående lettått som er velegnet for slike spesialoppdrag.

mulig grunn kan være at de håndhevende myndigheter ikke betrakter lovbrudd fra en samfunns viktig industribedrift som særlig straffverdig.

1.6 Politiets samarbeid med naturoppsyn og miljøforvaltning

For å kunne forebygge og forfølge miljøkriminalitet, må politiet få kjennskap til lovovertredsene. Et tilstrekkelig utbygd naturoppsyn og et godt samarbeid med andre etater og med befolkningen er derfor avgjørende. Videre må politiet ha kunnskap om regelverket, og om hvordan slike saker bør etterforskes. Derfor må politiet ha et nært samarbeid med miljøforvaltningen. På politidistriktsnivå vil dette i første rekke si fylkesmannens miljøvernavdeling og kulturminneforvaltningen i fylkeskommunen, i tillegg til Statens naturoppsyns lokalkontor. På lensmannskontor-/driftsenhetsnivå er kommunens miljøvernleder den naturlige samarbeidspartner. I tillegg kommer andre samarbeidspartnere som tollvesen, kystvakt/sjøoppsyn, Statens naturoppsyn, Statskog og lokale fjellstyrer. Et utvalg nedsatt av Politidirektoratet konkluderte i sin rapport av 30. april 2003 («Prosjekt miljøkriminalitet») blant annet med at politiets samarbeid med miljøforvaltningen må forbedres.

Etter Justisdepartementets rundskriv av 8. mai 1995 (G 47/95) skal det utpekes miljøkoordinatorer ved alle politidistrikter og miljøkontakter ved alle driftsenheter/lensmannskontorer. Miljøkoordinatorene og miljøkontaktene skal ha ansvaret for å sikre en best mulig tverrfaglig kontakt med miljøforvaltningen, ikke minst ved felles møter, for å utarbeide sårbarhetsanalyser og rutiner for samarbeid ved oppsyn. Dette er fulgt opp i et senere rundskriv fra Justisdepartementet av 10. juni 1997 (G 49/97), hvor det fremgår at hver driftsenhet i politiet skal utarbeide en sårbarhetsanalyse. Gjennom en slik analyse får man kartlagt utsatte oppsynsobjekter og kan dermed beslutte hvor det er behov for oppsyn og til hvilke tider.

1.6.1 Oppsyn

En rekke offentlige etater og noen private organer driver tilsyn langs kysten, i vassdrag og innsjøer og i skog, fjell og annen utmark. En av oppsynsoppgavene er å kontrollere at lover og regler som beskytter naturen, blir overholdt. Dersom slik kontroll gjennomføres av personer som har fått tildelt begrenset politimyndighet, sier det seg selv at politiet får et særlig ansvar for å koordinere og styre denne delen av oppsynet, jf. Justisdepartementets rundskriv av 13. desember 2000 (G 107/2000). Oppsynsmenn som har fått tildelt begrenset politimyndighet, er en viktig ressurs for politiet. Bedre opplæring av oppsynsmenn og god styring av deres

Foto: Arild Lyssand.

Etterforskning av faunakriminalitet krever kunnskap om artene, deres livssyklus og draktvariasjoner gjennom året. Dessuten må etterforskerne vite noe om artenes status i lovverket; man må vite om de er jaktbare og om de eventuelt er truet. For å lykkes med etterforskningen bør man vanligvis trekke inn en sakkynndig person. Slik ekspertise finnes flere steder i landet. Her er konservator Roar Solheim ved Agder Naturmuseum (i midten) i ferd med å dissekere innholdet i kråsen fra ei orrhøne, som tiltalte hevdet var en oppdrettsfugl. Til venstre tiltaltes advokat Morten Kjensli, til høyre aktor Jørn Holme.

kontrollvirksomhet er viktig for å styrke håndhevelsen av miljøvernlovgivningen.

Statens naturoppsyn (SNO) ble opprettet i medhold av lov av 21. juni 1996 nr. 38 ved kongelig resolusjon av 25. oktober 1996. Naturoppsynet, som er organisert som en egen tilsynsvirksomhet i Direktoratet for naturforvaltning i Trondheim, skal blant annet kontrollere at miljølovgivningen overholdes og forebygge miljøkriminalitet (§ 2). SNO og politiet bør etablere gode samarbeidsrutiner. I forarbeidene til naturoppsynsloven fremgår det at politiet kan anmode SNO om personell til egne kontroller, og at politiet kan gi direktiver om hvordan oppsyn med grunnlag i begrenset politimyndighet skal utføres og rapporteres. Det er også en forutsetning at

oppsynet umiddelbart anmelder lovbrudd til politiet, slik at etterforskningen ikke blir skadelidende. SNO ble operativt i løpet av 1998. Antall naturoppsynspersonell har økt, og SNO er nå representert over hele landet, med over 60 personer fra 2006 (se egen omtale).

1.6.2 Anmeldelse, etterforskning og påtale av miljø saker

Miljøkriminalitet rammer uerstattelige og vanskelig mål-bare verdier som har krav på offentlig beskyttelse. Mulige miljølovbrudd som politiet får kjennskap til, bør derfor etterforskes, uavhengig av om de er anmeldt av forvaltningen eller andre. Brudd på miljølovgivningen er da også med få unntak undergitt offentlig påtale, jf. straffeloven § 77.

Statens naturoppsyn – SNO

Statens naturoppsyn (SNO) er et statlig tilsyn med direktoratsfunksjon, og er myndighetsutøver etter lov om statlig naturoppsyn av 21. juni 1996. Loven gir SNO-personell oppsynsmyndighet i

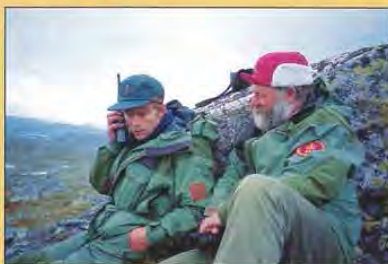

Foto: Steinar Skogva

henhold til friluftsloven, naturvernloven, motorferdselsloven, kulturminneloven, viltloven, lakse- og innlandsfiskloven og deler av forurensningsloven i hele landet, både på offentlig og privat grunn. I tillegg til kontrolloppgavene er veiledning og informasjon en viktig del av SNO sine arbeidsoppgaver. Ellers utfører SNO skjøtsels- og tilretteleggingsoppgaver i og i tilknytning til verneområder, og har ulike registrerings- og dokumentasjonsoppgaver.

SNO har dessuten spesielle oppgaver knyttet til store rovdyr. I første rekke gjelder dette ansvaret for organiseringen av dokumentasjon av skader på husdyr, tamrein og jakthunder forvoldt av rovdyr. I tillegg bistår SNO forvaltningen og forskningsmiljøene med bestandsregistrering og kartlegging av rovdyrbestander. SNO kan også lede og gjennomføre felling av store rovdyr når sentrale viltmyndigheter vedtar dette, og bistår lokale fellingslag og eventuelt politiet med kompetanse og praktisk innsats etter behov og kapasitet.

SNO er organisert som en egen enhet i Direktoratet for naturforvaltning, med sentral administrasjon i Trondheim og lokalkontorer, med en til tre tilsatte, spredt utover landet. Ved utgangen av 2005 var det etablert 37 lokalkontorer med 41 tilsatte naturoppsyn. I tillegg var en rekke personer engasjert på kontrakt, bl.a. 213 rovviltkontakter fordelt over hele landet og ca 30 personer knyttet til naturoppsyn i sommersesongen. SNO er organisert i tre seksjoner, nasjonalpark-, kyst- og rovviltseksjonen. Fra våren 2006 vil ytterligere 13,5 oppsynsstillinger bli overført til SNO fra Statskog Fjelltjenesten i Finnmark, ved opprettelsen av Finnmarkseiendommen.

SNO har nært samarbeid med andre etater som utfører naturoppsyn gjennom avtaler og samordning

av oppsynstjenestene, slik som Fjelltjenesten i Nord-Norge, fjellstyrene i Sør-Norge og Skjærgårdstjenesten langs kysten fra Halden til Bergen, samt Kystvakta. Ellers er det et tett samarbeid med politiet, både nasjonalt og lokalt.

For ytterligere informasjon se: www.naturoppsyn.no

SNO lokalisering

Fra Øverlandsbekken i Bærum, hvor all kantvegetasjon på et jordbruksområde er fjernet ned til vassdraget i forbindelse med anlegg av golfbane. Området på bildet er definert som naturvernområde. Tiltakshaverens snauhogst førte til en betydelig erosjon, slik at vannet i bekken ble sterkt forurenset av jord og leire. Saken ble henlagt på grunn av bevisets stilling. Dersom handlingen hadde blitt begått etter at den nye vannressursloven trådte i kraft (1. oktober 2001), kunne forholdet ha vært en overtredelse av kantsonebestemmelsen i § 11.

Miljølovbrudd avviker på mange måter fra de lovbruddene politiet ellers etterforsker. Dette innebærer flere utfordringer. I omtrent alle straffesaker, bortsett fra i trafikk- og narkotikasaker, er det en fornærmet som selv inngir anmeldelse. I miljø saker er det som regel ingen personlig fornærmet. Videre kan politiet noen ganger oppleve at mange har lite til overs for at miljø saker etterforskes, f.eks. i de tilfeller hvor en hjørnesteinsbedrift bryter utslippskonsesjonen for å bedre økonomien og derved sikre arbeidsplasser. Bakgrunnen for ulovlig jakt på rovvilt er ofte en interessekonflikt mellom personer som vil bevare en rovdyrstamme og personer som vil ivareta interessene til sauehold, reindrift eller jakt. Lokalt kan det derfor være stor motstand mot at politiet etterforsker ulovlig rovdryffelling.

Etterforskning og påtale av miljøkriminalitet er krevende, ikke minst fordi regelverket til dels er komplisert og mer fragmentarisk enn det politiet er vant med. I enkeltsaker kan politiet derfor ha behov for å oversende straffesaksdokumentene til miljøforvaltningen for uttalelse. Forvaltningen bør bare uttale seg i spørsmål av faglig eller rettslig karakter. En vurdering av bevisene i sin alminnelighet, eller størrelsen på straffesanksjonen, ligger normalt utenfor forvaltningens område. Under hovedforhandlingen kan det være påkrevd at en representant fra forvaltningen er til stede som sakkyndig vitne, jf. straffeprosessloven § 149.

1.6.3 Avdekking av lovbrudd

For menigmann er det ofte vanskelig å oppdage miljølovbrudd. Flere virksomheter er regulert av konsesjoner, og de færreste utenom forvaltningen og bedriften selv kjenner f.eks.

til utslippstillatelser for industribedrifter eller manøvreringsreglementet for kraftselskaper (regler som bestemmer laveste og høyeste regulerte vannstand og minste vannføring). Slike lovbrudd blir derfor ofte oppdaget av miljøforvaltningen.

I flere tilfeller avdekkes miljøkriminalitet av miljøvernorganisasjoner. Flere av organisasjonene, f.eks. miljøstiftelsen Bellona, har egne eksperter innenfor fagområder som kjemi, kjernefysikk og biologi. Anmeldelser fra disse organisasjonene må tas på alvor. Normalt må slike anmeldelser legges frem for miljøforvaltningen. Miljøvernorganisasjoner kan ha adgang til å klage på påtalevedtak, jf. straffeprosessloven § 59 a og Riksadvokatens rundskriv nr. 2 1996 («Klage over påtaleavgjørelser»). I tillegg har de rett til innsyn i straffesaksdokumentene etter at saken er henlagt eller ferdigbehandlet i domstolen, jf. straffeprosessloven § 28 første ledd og påtaleinstruksen kapittel 4. Dette betyr at en slik organisasjon kan kreve å få se straffesaksdokumentene etter at politiet har henlagt straffesaken for å vurdere klage til overordnet påtalemyndighet.

1.6.4 Miljømyndighetenes rolle

For å lykkes i etterforskning av miljø saker er politiet helt avhengig av et godt samarbeid med miljøforvaltningen. I dette heftet brukes miljøforvaltningen som et felles begrep for flere offentlige myndigheter, som omtales nedenfor.

1.6.5 Ansvarsfordeling

På flere områder har den offentlige miljøforvaltningen et særlig ansvar for å påse at lover og forskrifter blir etterlevd. Sentralt her står

- o forurensningsmyndighetene under Miljøverndepartementet (Statens forurensningstilsyn, fylkesmennene og kommunene)
- o naturvern- og viltmyndighetene (Direktoratet for naturforvaltning, fylkesmannen og kommunene)
- o kulturminneforvaltningen (Riksantikvaren, fylkeskommunene, Samisk kulturminneråd samt noen nærmere bestemte museer)

Andre aktuelle myndigheter under andre departementer er

- o Sjøfartsdirektoratet
- o Mattilsynet
- o Statens strålevern
- o Norges vassdrags- og energidirektorat (NVE)
- o Direktoratet for samfunnssikkerhet og beredskap (DSB)
- o Fiskeridirektoratet
- o Kystdirektoratet

Noen organer, som f.eks. Tollvesenet og Kystvakten, har kontroll som sin hovedoppgave. Når det gjelder byggetiltak og arealinngrep generelt, er det kommunene som har ansvaret, jf. plan- og bygningsloven.

1.6.6 Tilsyn og kontroll

Miljøforvaltningen besitter ulike former for kompetanse. Flere av etatene har rett til å gjennomføre tilsyn og kontroll. F.eks. har forurensningsmyndigheten rett til å granske eiendom der forurensning kan oppstå eller har oppstått (jf. forurensningsloven § 50).

1.6.7 Bevissikring

Miljøforvaltningen har et særlig ansvar for å sikre bevis i saker hvor det avdekkes lovbrudd, ikke bare i egne forvaltningssaker, men også i enkelte tilfeller hvor et forhold åpenbart vil bli behandlet som straffesak, og det er fare for bevisforspillelse før politiet kommer til stedet. Hvis forvaltningen forsømmer dette arbeidet, kan det bli vanskelig for politiet i ettertid å

kartlegge de faktiske forhold og fastslå om det har skjedd noe straffbart. Forvaltningen kan sikre bevis ved å

- o ta prøver av forurenset vann/grunn/organismer og produkter og næringsmidler med ulovlig innhold
- o sikre journaler, protokoller og andre relevante dokumenter
- o fotografere gjenstander som har betydning for opplysning av saken

Annen bevissikring, som generell åstedsundersøkelse og opptak av forklaring fra sentrale impliserte personer, bør overlates til politiet. Om forvaltningen skal gjøre dette, bør det, hvis mulig, avklares med politiet. Forvaltningen må være seg bevisst på hvor grensen for deres hjemmel går og når straffeprosessuelle regler må følges. Skillet har stor betydning i forhold til plikten den enkelte har til å bidra med opplysninger overfor et forvaltningsorgan og den rett vedkommende har til å nekte å forklare seg i forbindelse med en straffesak. For eksempel er ingen forpliktet til å bidra til egen domfellelse. Dette prinsippet er ofte omtalt som selvinkrimineringsvernet, jf. EMK artikkel 6.

1.6.8 Hvilke saker bør forvaltningen anmelde?

Det er ikke ønskelig at forvaltningen anmelder alle lovbrudd. I utgangspunktet er terskelen for å anmelde miljølovbrudd relativt høy. Straff som nødvendig sanksjonsmiddel må vurderes i lys av hvilke andre sanksjonsmuligheter som foreligger og hvilken betydning en straffetrussel vil ha for å hindre uønsket adferd. Flere forvaltningsorganer har egne sanksjoner. Forvaltningen bør vurdere grundig om en sak bør anmeldes, eller om man kan anvende andre midler. Ved mindre overtredelser vil ofte advarsel og pålegg om gjenoppsettelse være vel så virkningsfullt.

Straff bør rette seg mot de alvorlige lovbruddene, det vil si grove overtredelser, gjentatte overtredelser og overtredelser som har eller kan ha alvorlige samfunnsmessige konsekven-

Miljøkriminalitet skal i størst mulig grad bli etterforsket og påtalt av de lokale politidistriktene, men det er ikke uvanlig at ØKOKRIMs medarbeidere blir tilkalt i spesielle saker. Det skjedde bl.a. da det ble rapportert at disse to snøuglene og en nordamerikansk kongevåk satt i et bur ved en privat villa i Bergen. Fuglene var innført ulovlig til Norge fra en dyreforhandler i Nederland. Siktete ble fratatt fuglene og ilagt et forelegg på 30 000 kroner.

Foto: Lars Tore Ruud.

ser. Straff bør for eksempel anvendes overfor personer som forsettlig eller grovt uaktsomt til egen fordel trosser regelverket eller forvaltningens vedtak. Dersom overtrederen f.eks. tidligere har fått advarsel eller en annen reaksjon, kan nye overtredelser tale for anmeldelse.

Når forvaltningen velger å anmelde en sak må vedkommende etat være oppmerksom på dobbeltstraffproblematikken. Forbudet mot «dobbeltstraff» kommer også til anvendelse på administrative sanksjoner, jf. NOU 2003:15 (Fra bot til bedring) s. 112 flg. I praksis er det situasjonen der samme forhold forfølges både gjennom en ordinær straffesak og en administrativ sanksjonsprosess som lettest vil kunne komme i strid med «dobbeltstraff»-forbudet. Ilagt tvangsmulkt, f. eks. etter plan- og bygningsloven, er ikke i veien for senere straffesak, jf. NOU 2003:15 (Fra bot til bedring) s. 243 – 245. Tvangsmulkt er et forvaltningstiltak og ikke en sanksjon. Formålet med tvangsmulkt er å stimulere til fremtidig handling. Dermed mangler tiltaket den karakter av å være «tilbakeskuende» som særkjenner sanksjonene og som lett kan medføre konflikt med «dobbeltstraff»-forbudet.

I enkelte tilfeller kan man undres over at miljøforvaltningen ikke anmelder forhold som ser ut til å være alvorlige. Noen ganger blir slike saker senere anmeldt av andre, f.eks. miljøvernorganisasjoner, og ender med en straffereaksjon. Dersom forvaltningsmyndighetene er for tilbakeholdne med å anmelde miljølovbrudd, kan publikums tillit til forvaltningen svekkes. Det er verken forvaltningen eller politiet tjent med.

Flere forvaltningsorganer (f.eks. Riksantikvaren og Statens forurensningstilsyn) har såkalte anmeldelsesinstrukser med oppregning av momenter som bør tilsi anmeldelse. ØKOKRIM har gitt råd ved utarbeidelse av disse instruksene.

1.6.9 Behandling av anmeldelser

Selv om det er opp til miljøforvaltningen å avgjøre hvilke miljølovbrudd som bør anmeldes, er det en fordel om forvaltningen og politiet har felles forståelse av hvor «anmeldesesterskelen» bør ligge. På den måten kan man unngå at anmeldte bagatellsaker blir henlagt uten etterforskning. Det er viktig at miljøforvaltningen underrettes om sakens utfall, også i tilfeller hvor det ikke er forvaltningen selv som har anmeldt forholdet.

Når et forhold anmeldes av miljøforvaltningen, bør den som er anmeldt, ikke få kjennskap til anmeldelsen (av hensyn til etterforskningen). Av samme grunn bør anmeldelsen unntas offentlighet, jf. offentlighetsloven § 6 første ledd nr. 5. I noen tilfeller kvier miljøforvaltningen seg for å bruke betegnelsen anmeldelse, fordi den kan stigmatisere enkeltpersoner eller virksomheter. I stedet inngir forvaltningen rapport om mulig straffbart forhold til politiet. I realiteten er dette en anmeldelse som må etterforskes som politisak hvis rapporten gir rimelig grunn til å undersøke om det foreligger straffbart forhold som bør forfølges av det offentlige, jf. straffeprosessloven § 224 første ledd.

1.7 Håndhevelse av regelverket

Offentlige virksomheter bryter av og til miljøvernlovgivningen. Henleggelse av saker mot det offentlige kan gi en negativ signaleffekt. Dersom politiet lettere henlegger slike saker enn saker mot privatpersoner eller private bedrifter, kan det føre til at publikums tillit til politiet og påtalemyndigheten svekkes. Det er viktig at loven håndheves like strengt overfor store og sterke aktører som overfor menigmann.

I noen tilfeller er det et politisk organ som avgjør om en overtredelse skal anmeldes eller ei (f.eks. kommunestyre, ordfører, bygningsråd ved overtredelser av plan- og bygningsloven eller fylkesutvalg eller fylkesordfører ved overtredelse av kulturminneloven). Dette kan lett føre til at overtredelser ikke anmeldes. Selv om forholdene skulle være undergitt offentlig påtale (som f.eks. plan- og bygningsloven), vil politiet ofte ikke prioritere saken hvis faginstansen ikke anmelder. Derfor bør ansvaret for å anmelde slike saker til politiet ligge hos administrative fagorganer og ikke hos politikere.

ØKOKRIM har ved flere anledninger påpekt regionale forskjeller i miljøforvaltningens håndhevelse av regelverket. Til en viss grad bør forvaltningen kunne ta i betraktning lokale forhold, men den enkelte tjenestemanns egne holdninger må ikke få styre håndhevelsen av regelverket i slike saker. Vi har sett eksempler på at fylkesmenn ikke vil anmelde overtredelser begått av kommunen eller annen offentlig myndighet. Slik forskjellsbehandling er uholdbar og vil svekke publikums respekt for den offentlige rettsåndhevelse.

1.8 ØKOKRIMs rolle

Den sentrale enhet for etterforskning og påtale av økonomisk kriminalitet og miljøkriminalitet (ØKOKRIM) ble etablert i 1989, men et eget miljøteam ble opprettet først i 1994. I dag består Miljøteamet av tre jurister (en førstestatsadvokat og to politiadvokater), seks spesialletterforskere (hvorav én revisor) og en teamkonsulent. Ved teamet er det også ansatt en limnolog (ekspert på vannforurensning) og en biolog i deltidstillinger.

Innenfor området miljøkriminalitet har ØKOKRIM til oppgave å

- o avdekke, etterforske, påtale og iredteføre egne saker
- o bistå norske og utenlandske politi- og påtalemyndigheter
- o heve politiets og påtalemyndighetens kompetanse og drive opplysningsvirksomhet
- o drive kriminaletterretning og utarbeide trusselvurdering
- o være rådgivende organ for sentrale myndigheter
- o delta i internasjonalt samarbeid

Fordi saksfeltet er stort og fordi ØKOKRIM har begrensede ressurser, har Miljøteamet i perioder valgt å konsentrere sitt arbeid om ulike satsningsområder. I perioden 1994-1995 arbeidet teamet særlig med fauna- og naturkriminalitet, og i

1996-1997 særlig med kulturminnekriminalitet. Siden 1997 har teamet prioritert forurensningssaker, herunder håndtering av farlig avfall og forurensning fra skip. I tillegg har teamet også prioritert saker som gjelder ulovlige inngrep i terrenget. Teamet vil fortsette å arbeide målrettet med utvalgte områder.

ØKOKRIM etterforsker kun en liten andel av miljøsakene. De fleste miljø saker bør etterforskes og påtales av de lokale politidistrikter, ikke minst fordi ØKOKRIM har begrenset kapasitet. Dessuten er lokalkunnskap ofte en nødvendig forutsetning for etterforskning av miljø saker. ØKOKRIM kan både gi bistand i konkrete straffesaker og sørge for kompetansehevende tiltak som lærebøker, kurs og foredrag.

ØKOKRIMs rolle er først og fremst å gi politiet veiledning og råd for behandling av miljø saker. I enkelte saker kan det likevel være nødvendig at ØKOKRIM overtar ansvaret for etterforskning og/eller påtale. Dette er særlig aktuelt i saker etter straffeloven § 152 b, eller saker som er prinsipielle eller omfattende eller som har forgreninger til utlandet, jf. påtaleinstruksen § 35-4. Politimesteren skal i ethvert tilfelle orientere ØKOKRIM på et tidlig stadium om større saker om miljøkriminalitet som etterforskes lokalt, jf. påtaleinstruksen § 35-5 første ledd siste setning.

Den stedlige statsadvokat eller politimester kan anmode om at ØKOKRIM overtar en sak. Dersom ØKOKRIM selv mottar en anmeldelse, vil enheten vurdere om saken bør overføres til lokalt politidistrikt. Rettskraftige dommer og vedtatte forelegg i alvorlige eller prinsipielle miljø saker skal sendes til ØKOKRIM, som har et arkiv for slike avgjørelser.

I oktober 1998 utgav ØKOKRIM første nummer av *Miljøkrim*, et informasjonsblad om miljøkriminalitet for politiet, påtalemyndigheten, miljøforvaltningen og oppsynsmenn med begrenset politimyndighet. Tidsskriftet utgis med 4 numre i året. En brukerundersøkelse som er utført av arbeidsgruppen bak «Prosjekt miljøkriminalitet» (Politidirektoratets rapport av 30. april 2003), viser at bladet spiller en svært viktig rolle i bekjempelsen av miljøkriminalitet.

Fra 1. januar 2002 overtok ØKOKRIMs miljøteam de gamle landsdelsstabenes koordinerende ansvar på miljøområdet. Ved utgangen av 2004 hadde teamet besøkt alle de nye politidistriktene, blant annet for å bistå med opprettelse av miljøforum og for å bidra til effektivisering av straffesaksbehandlingen.

1.9 Riksadvokatens rundskriv og direktiver

Påtalemyndigheten skal gi generelle direktiver om prioritering av ulike straffesaker jf. påtaleinstruksen § 75 tredje ledd. I 1988 besluttet Riksadvokaten at alvorlig miljøkriminalitet skulle være et prioritert område på linje med alvorlig økonomisk kriminalitet. Hvis miljøkriminaliteten setter menneskers liv og helse i fare, skal den gis høyeste prioritet. Prioriteringslisten er gjengitt i Riksadvokatens årlige prioriteringsrundskriv, se siste prioriteringsskriv nr. 1/2005 s. 11.

Riksadvokaten har utgitt flere rundskriv om miljøkriminalitet:

- Nr. 2/1981 Forurensning fra skip — etterforskning og reaksjoner
- Nr. 4/1986 Natur- og miljøvern — særlig om vern av kulturminner
- Nr. 1/1988 Motorferdsel i utmark, håndhevningsdirektiv
- Nr. 4/1989 Forurensningskriminalitet
- Nr. 1/1996 Arbeidsmiljøkriminalitet

Et rundskriv om fiskerikriminalitet er under utarbeidelse. Fiskerikriminalitet kan være både alvorlig miljøkriminalitet og alvorlig økonomisk kriminalitet.

Riksadvokaten har også gitt enkelte direktiver i artikler og foredrag. På enkelte områder er de ovennevnte rundskrivene foreldet, ikke minst fordi lovgivningen er blitt endret i mellomtiden. Likevel er det fremdeles mye viktig lærdom å hente her. Men dersom disse rundskrivene erstattes av et felles miljørundskriv om ulike former for miljøkriminalitet, vil politiet og påtalemyndigheten få en mer helhetlig fremstilling av saksfeltet. Et utvalg nedsatt av Politidirektoratet påpekte i sin rapport av 30. april 2003 («Prosjekt miljøkriminalitet») at det var viktig å få et nytt og ajourført miljørundskriv.

Litteratur

- Backer, Inge Lorange: *Innføring i naturressurs- og miljørett* 1995
- Hansen, Rune B.: «Straffutmåling for miljøkriminalitet» i *Tidsskrift for strafferett* nr. 3/2003
- Hansen, Rune B.: «Miljøkriminalitet — særlig om utviklingen i lovgivning og rettspraksis 1990-2005» i *Praktisk miljørett* (Fagbokforlaget 2006)
- Rieber-Mohn, Georg Fr.: «Miljøkriminalitet — med særlig vekt på straffbar forurensning» i *Lov og Rett* 1988 s. 343
- Rapport fra Politidirektoratet: *Prosjekt Miljøkriminalitet. En kartlegging og beskrivelse av politiets og påtalemyndighetens bekjempelse av miljøkriminalitet med forslag til forbedringer* (2003)
- Når det gjelder straffutmåling i tingretten og lagmannsretten samt foreleggspraksis, viser vi til artikler i tidsskriftet *Miljøkrim*. Register finnes i nr. 2-3/2005 og på www.okokrim.no og blir ajourført i hvert sommernummer.

2 Naturkriminalitet

2.1 Innledning

Naturkriminalitet er brudd på lover og forskrifter som beskytter naturmiljøet og det biologiske mangfoldet. Typiske overtredelser er

- o ulovlig jakt på og fangst av truede dyre- og fuglearter
- o ulovlig handel med truede dyre- og fuglearter
- o ulovlige inngrep i verneområder
- o ulovlig laksefiske
- o ulovlig motorferdsel i utmark
- o ulovlig oppføring eller rivning av bygg, ulovlig bygging av veianlegg m.m.
- o ulovlig hindring av allmennhetens rett til fri ferdsel

Direktoratet for naturforvaltning (DN) har det overordnede ansvaret for vilt- og naturforvaltningen. Ved tiltredelse til en rekke konvensjoner har Norge en internasjonal forpliktelse til å bekjempe naturkriminalitet.

2.2 Lovgivningen

Lover og konvensjoner som skal beskytte naturen og det biologiske mangfoldet, er først og fremst

- o viltloven
- o naturvenloven
- o lakse- og innlandsfiskekloven
- o motorferdselsloven
- o Washington-konvensjonen og Bern-konvensjonen

Betegnelsen *naturkriminalitet* benyttes gjerne som samlebetegnelse på overtredelser av denne lovgivningen, men betegnelsen benyttes også om brudd på andre lover. Særlig viktige er lover som beskytter landskapets karakter. Et viktig eksempel er plan- og bygningsloven. Ulike arealplaner skal være retningsgivende for den fremtidige utnyttelsen av ulike typer områder. Vassdragene beskyttes av vassdragslovgivningen. Særlig viktig er vannressursloven av 24. november 2000.

Miljølovgivningen beskytter også retten til å oppleve naturen. Sjø, skog og fjell har en egen verdi som friluft- og rekreasjonsområde for oss mennesker. Friluftloven skal beskytte allmennhetens adgang til naturområdene. En grunneier som vil forhindre dette, ved f.eks. å sette opp ulovlige gjerder eller forbudsskilt, kan komme i straffeansvar.

I kapitlet om naturkriminalitet vil vi spesielt ta for oss ulike former for faunakriminalitet, men også belyse typiske overtredelser av andre lover som beskytter naturen.

2.3 Faunakriminalitet

Faunakriminalitet er overtredelse av alle regler som verner dyrelivet (også jaktbare arter). Eksempler på faunakriminalitet

Foto: Kai Jensen, Viltmarksbilder

Mange fugler dør i møte med forskjellige hindre som er fremmedelementer i naturen. Her har en rødstilk hatt et ublidt møte med en inngjerding av et beiteområde.

er ulovlig jakt og fangst og ulovlig handel med truede arter. Kriminaliteten betraktes som alvorlig dersom den arten som rammes, er truet eller sårbar. Brudd på formalregler rundt jaktutøvelsen (f.eks. manglende betaling av jegeravgift) og krenkelse av grunneiers rett til jakt, jf. straffeloven § 407, defineres ikke som faunakriminalitet.

2.3.1 Viltloven

Særlig viktig er viltloven av 29. mai 1981 nr. 38, som omfatter alle villevende landpattedyr, fugler, amfibier og krypdyr. Amfibier og krypdyr vil si dyr som salamandere, frosker, slanger og firfislere. Sjøpattedyr som sel og hval faller utenfor viltloven. Forvaltningen av disse ligger under fiskerimyndighetene og reguleres gjennom saltvannsfiskekloven av 3. juni 1983 nr. 40. INOU 2005: 10 — Lov om forvaltning av villevende marine ressurser, fremmes utkast til ny havressurslov. Loven skal bl.a. erstatte saltvannsfiskekloven. I utkastet er det biologiske virkeområdet for gjeldende saltvannsfiskelov foreslått utvidet fra fisk, bruskfisk, sjøpattedyr, pigghuder og skall- og bløtdyr, til å omfatte samtlige villevende marine ressurser. Nye ressurser som dermed faller inn under loven er blant annet arter som mikroorganismer, svamp, planteplankton, koraller, tang og tare. Straffebestemmelsen i

lovutkastets § 13-4 gir mulighet til å anvende fengsel i inntil 3 år ved særdeles skjerpene omstendigheter etter mønster fra forslaget til ny naturmangfoldlov, se punkt 2.7.1.1.

Alt vilt som det ikke særskilt er tillatt å jakte på, er fredet etter viltloven § 3. Loven og dens forskrifter inneholder også bestemte regler for hvordan jakt og fangst kan utføres. Det er straffbart å jakte, også innenfor jakttiden, dersom dette krenker grunneiers rett, jf. straffeloven § 407. For at straffesak skal kunne reises etter denne bestemmelsen, kreves påtalebegjæring fra grunneier.

2.3.1.1 Viltlovens anvendelsesområde

Viltloven gjelder til og med Norges økonomiske sone, men ikke på Svalbard. Her gjelder den nye Svalbarmiljøloven av 15. juni 2001 nr. 79 som trådte i kraft 1. juli 2002.

Det er altså kun viltlevende arter (ikke husdyr) som omfattes av viltloven. Arter som faller inn under beiteloven av 16. juni 1961 nr. 12 kapittel II, er ikke vilt. Det avgjørende kriteriet er om en art kan overleve og reproducere seg i vill tilstand. Det har ingen betydning om arten opprinnelig er utsatt, som f.eks. moskusen på Dovre, eller har rømt fra fangenskap, som f.eks. mink. Vilt i fangenskap og dets avkom forblir vilt.

Dødt vilt

Ifølge forskrift av 18. juni 2004 om ivaretagelse av dødt vilt (i kraft 1. januar 2005) vil noen arter av dødt vilt umiddelbart tilfalle finneren. Vilt som ikke er registreringspliktig, får finneren eiendomsretten til når han tar viltet i sin besittelse. Andre arter plikter finneren å registrere. Vedlegget til forskriften inneholder en oversikt over registreringspliktige arter, som bl.a. omfatter enkelte truede eller sårbare viltarter.

Alt registreringspliktig vilt som en finner tar i sin besittelse, må leveres til autorisert preparant innen 4 uker etter at det er funnet. Innen 48 timer skal den autoriserte preparanten registrere viltet i et sentralt fallviltregister. Registeret vil bli tilgjengelig for alle preparanter på Internett.

Foto: Ingvær Grøsvell

Alle viltlevende norske fuglearter omfattes av viltloven. At arten – som kanadagåsa på bildet – i utgangspunktet er satt ut i naturen, spiller ingen rolle. Kanadagåsa ble først introdusert i Norge i 1963, og i dag er arten så tallrik at den er jaktbar.

Alt registreringspliktig vilt skal disponeres over av Viltfondet ved Direktoratet for naturforvaltning til offentlige museale og vitenskapelige formål. Direktoratet kan tilgodese andre interesser når særlige forhold tilsier det. Preparanten vil utstyre en del av de registreringspliktige artene med en mikrochip, slik at artene senere kan identifiseres. En liste, som er en del av forskriften, inneholder en oversikt over hvilke arter som skal utstyres med en mikrochip.

Forskriften gir også hjemmel å merke allerede utstoppet vilt. Dette er aktuelt for noen få arter (primært truede og sårbare arter eller arter som Norge har et særlig internasjonalt ansvar for). Etter at denne ordningen med merking av eldre preparater er gjennomført, vil viltloven § 48 a tre i kraft. Dersom

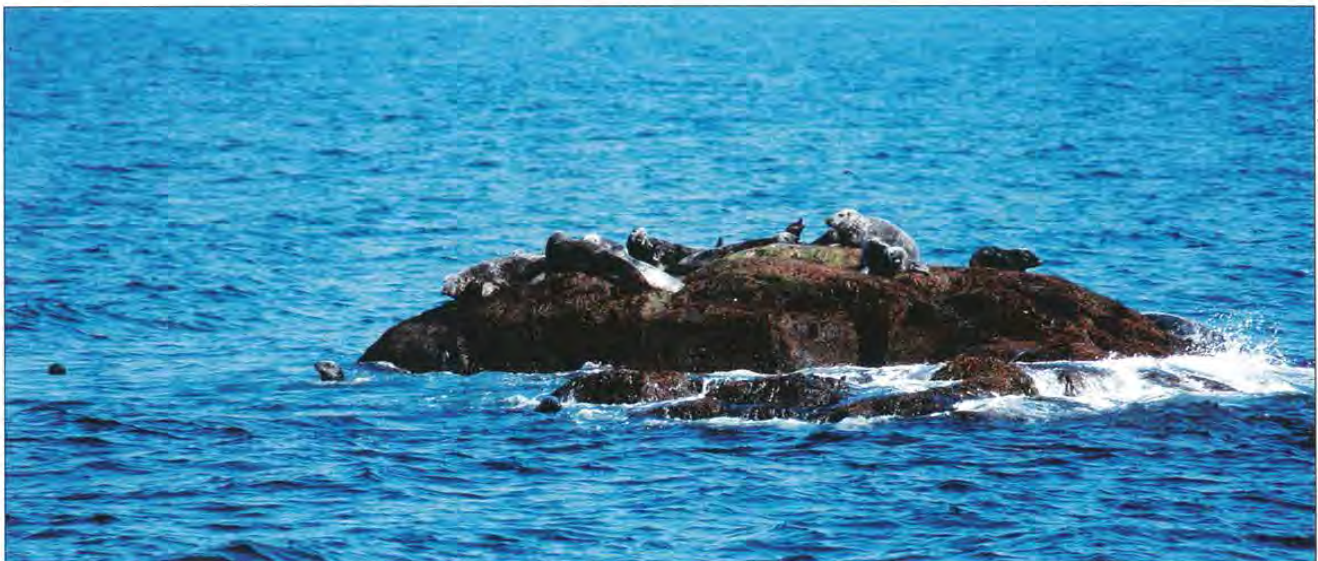

Foto: Stein Bjørkstrand

Sjøpattedyr som sel og hval omfattes ikke av viltloven, men forvaltes i stedet av fiskerimyndighetene gjennom saltvannsfiskeoven. Bildet viser en flokk havert på Boaskjeret i Bømlo kommune i Hordaland, juli 2000.

I juni 2004 ble en tysk eggsamler pågrepet i Finnmark etter at han ble stoppet av finsk tollvesen i en rutinekontroll. Identifisering av slike egg krever god artskunnskap.

en person etter denne overgangsperioden er i besittelse av et merke- og registreringspliktig vilt som ikke er merket og registrert, må han, for å unngå straffansvar, selv bevise at han hadde lovlig tilgang til viltet, jf. viltloven § 48 a. Viltloven § 48 a er i realiteten en særskilt heleribestemmelse med omvendt bevisbyrde.

2.3.1.2 Viltlovens adferdsnormer

Viltloven § 3 første ledd fastsetter det såkalte speilvendingsprinsippet om at alt vilt er fredet med mindre det motsatte er bestemt. Også viltets egg, reir og bo er fredet etter § 3 første ledd. Hovedformålet med denne bestemmelsen er å verne viltet i hekke- og yngletiden.

Den sentrale adferdsnorm er viltloven § 3 annet ledd. Denne bestemmelsen setter forbud mot å fange, jage, drepe eller skade fredet vilt. Å jage vil si å gå på jakt. Det er altså tilstrekkelig å gå med ladd våpen i jaktterreng etter vilt som (alltid eller der og da) er fredet.

Jaktbart vilt må ha en jakttdsramme, se kgl. res. av 2. april 1982. Jakttid for de enkelte artene er fastsatt i forskrift fra Direktoratet for naturforvaltning. Den siste jaktforskriften er forskrift av 11. februar 2002, som fastsetter jakttider og jaktmåter for tidsrommet 1. april 2002 - 31. mars 2007. Det er totalforbud mot å jakte på andre arter (selv arter med tallrik bestand) enn dem som er nevnt i jaktforskriften. En jaktbar art kan være jaktbar i en del av landet.

En rekke jakt- og fangstformer forbyr av viltloven, f.eks. jakt/fangst med ulovlig våpen (§ 20 med tilhørende forskrifter av 22. mars 2002 nr. 257), fra luftfartøy, motorkjøretøy eller motordrevet fartøy (§ 21) eller ved bruk av gift (§ 25). Viltloven med forskrifter setter ellers flere begrensninger for jaktmåter og tidspunkter for jakt og fangst.

2.3.1.3 Viltfondet

Alt vilt som er ulovlig felt (totalfredet, utenfor jakttid, med ulovlig våpen/metode, uten jaktrett mv.) eller ulovlig innført, tilhører staten ved Viltfondet (viltloven § 48). Viltloven § 48 er ikke en adferdsnorm som man kan straffes for å ha brutt. Den er en selvstendig inndragningsbestemmelse med sivilrettslig bevisbyrde. En jeger som tar vilt etter å ha felt det ulovlig, kan straffes for underslag (straffeloven § 255), jf. Rt 1993 s. 472. Personer som senere mottar viltet, kan straffes for heleri etter straffeloven § 317.

Reglene om Viltfondets eiendomsrett er nok ukjente for mange. Skal noen dømmes for underslag, jf. straffeloven § 255, må det foreligge uberettiget vinnings hensikt. Dersom mistenkte er i rettsvillfarelse med hensyn til Viltfondets eiendomsrett, kan han derfor ikke dømmes for underslag. Dette gjelder selv om rettsvillfarelsen er uaktsom (ikke unnskyldelig), jf. Rt 1994 s. 1274. I slike tilfeller kan bare straffeloven § 393 benyttes, såfremt handlingen er forsettlig. Her er det imidlertid både krav om påtalebegjæring (fra Viltfondet) og allmenne hensyn, jf. straffeloven § 408 tredje ledd.

Eksempler på dommer

Rt 1993 s. 472: En mann ble funnet skyldig i heleri (straffeloven § 317) ved at han både mottok gratis og kjøpte kjøtt fra elg som var ulovlig skutt. Etter viltloven § 48 blir Viltfondet straks eier av ulovlig felt vilt. Jegerne hadde derved forføyet over en løssøregjenstand (elgkjøttet) som tilhørte en annen (Viltfondet), jf. straffeloven § 255 (underslag).

Sandnes herredsretts dom av 21. mars 1994: En preparant ble dømt til 7 måneders fengsel for sedvanemessig heleri av ca. 120 norske fredede småfugler (ingen truede arter). I tillegg ble han dømt for ulovlig preparantvirksomhet og innførsel av vilt fra utlandet uten tillatelse fra vedkommende land. Han ble også fradømt for alltid både retten til å preparere på amatørbasis og ervervsmessig.

Rt 1994 s. 1274: I denne saken opphevet Høyesterett herredsrettens domfellelse for underslag (straffeloven § 255) av fem fredede fugler som dels var felt av domfelte selv og dels var fallvilt. Domfelte hevdet for herredsretten at han ikke visste at fuglene tilhørte Viltfondet (jf. viltloven § 48). Villfarelse med hensyn til om de fredede fugler tilhørte Viltfondet, er rettsvillfarelse. I underlagstilfellene (jf. straffeloven § 255) er det krav om at tilegnelsen skjer i uberettiget vinnings hensikt. Rettsvillfarelse vedrørende vinnings hensikt hvor straffebudet krever vinnings hensikt, virker straffriende selv om den er uaktsom.

Hvis den som besitter fallvilt (f.eks. ved beslag), bestrider Viltfondets eiendomsrett, kan viltet inndras i medhold av bestemmelsen, enten ved forelegg (også ved inndragningsforelegg) eller ved pådømmelse av straffesaken. Det er viktig å merke seg at inndragning av Viltfondets vilt ikke følger den strafferettslige bevisbyrden (bevis forbi enhver rimelig og fornuftig tvil), men derimot det sivilrettslige beviskravet. (Det kreves sannsynlighetsovervekt for det ene eller det andre resultatet.) Inndragning kan gjøres uavhengig av om besitteren kan straffes, jf. Rt 1996 s. 353. Det er altså tilstrekkelig for inndragning at det er sannsynlighetsovervekt for at viltet objektivt tilhører Viltfondet.

Rt 1996 s. 353: Høyesterett fastslo at viltloven § 48 er en selvstendig inndragningsbestemmelse. Til tross for at tiltalte ble frifunnet for henholdsvis underslag og heleri av en kattugle og en spurvehauk, fikk

påtalemyndigheten medhold i kravet om inndragning. Bestemmelsen stiller ikke noe krav om at det må foreligge en straffbar handling eller at det er utvist skyld.

2.3.2 Internasjonale konvensjoner

Alle truede eller sårbare arter i verden omfattes av Konvensjon om internasjonal handel med truede plante- og dyrearter (Convention on International Trade in Endangered Species of Wild Fauna and Flora — CITES), også kalt Washington-konvensjonen. Konvensjonen trådte i kraft i 1975. Ca. 170 land, deriblant Norge, har sluttet seg til konvensjonen. Washington-konvensjonens formål er å regulere den internasjonale handelen med ville dyr og planter som står i fare for å bli utryddet, og den er et meget viktig redskap for å forhindre slik handel. Forbudet mot handel med truede arter omfatter så vel levende dyr og planter som skinn, fjær, pels og andre gjenstander laget av slike dyr og planter.

CITES-reglene opererer med tre lister over dyre- og plantearter. Liste I omfatter alle arter som trues av utryddelse, der det er nødvendig med streng regulering av internasjonal handel. Liste II omfatter alle arter som ikke trues av utryddelse, men som kan bli det dersom den internasjonale handelen ikke reguleres. Liste III omfatter arter som det enkelte land finner det nødvendig å regulere handelen med. For arter på liste I kreves både eksport- og importtillatelse. For arter på liste II kreves eksporttillatelse, mens det for arter på liste III vanligvis er tilstrekkelig med et opprinnelsesbevis. Ved innførsel til Norge er det tollvesenet som kontrollerer om CITES-reglene er fulgt. Ulovlig innført vilt tilhører Viltfondet, se punkt 2.3.1.3. I Norge er det Direktoratet for naturforvaltning som har fått myndighet (fra Miljøverndepartementet) til å gi import- og eksporttillatelse. Ikke alle «moteprodukter» som for eksempel slangeskinn i vesker, sko eller belter har vært gjenstand for søknad om CITES-tillatelse. Flere av disse skinnene er derivater av slanger som omfattes av CITES-bestemmelsene og det må således søkes om å få tillatelse til å transportere slike produkter over landegrensene.

Brudd på CITES-reglene rammes av norsk lov. Overtredelser kan straffes med bøter eller fengsel i 6 måneder, eller begge deler i alvorlige tilfeller. Straffeforfølgning av brudd på CITES-reglene var tidligere regulert av lov om innførsels- og utførselsregulering av 6. juni 1997 med tilhørende forskrift (som hjemlet straff for ulovlig import og eksport). Dette regelverket er nå erstattet av forskrift til gjennomføring av Washington-konvensjonen av 15. november 2002, som trådte i kraft 1. januar 2003. Dersom eksotiske dyr innføres til landet uten tillatelse, er det også en overtredelse av tolloven § 61 jf. § 24. Både tolloven og forskrift til gjennomføring av CITES-reglene er da overtrådt.

I tillegg til Washington-konvensjonen reguleres handel med truede arter av Europeisk konvensjon om vern av ville europeiske planter og dyr og deres naturlige leveområder (Bern-konvensjonen) av 1979 og FN-konvensjon om biologisk mangfold (Biodiversitetskonvensjonen) av 1992. Disse konvensjonene pålegger oss å føre streng kontroll med innførsel av ikke-stedegne arter og å hindre innføring av, kontrollere eller utrydde fremmede arter som truer økosystemer, habitater eller stedlige arter.

2.3.3 Forskrift om forbud mot innførsel av eksotiske dyr

Et annet aktuelt regelverk er forskrift av 20. november 1976 nr. 3 om forbud mot at fremmede (eksotiske) dyr innføres, omsettes eller holdes som husdyr, selskapsdyr eller i fangenskap på annen måte. Forskriften er fastsatt av Landbruksdepartementet i medhold av dyrevernavloven av 20. desember 1974 nr.73 § 30. Forskriften har dyrevernav som formål, men den kan også bidra til å hindre ulovlig innførsel av truede arter. Overtredelse av forskriften er straffbart etter dyrevernavloven § 31. Man kan benytte forskriften for dyr som blir oppbevart i Norge når man ikke kan føre bevis for at de er smuglet inn i landet. I saker som gjelder overtredelse av denne forskriften, bør politiet konsultere fylkesveterinæren, eventuelt også Direktoratet for naturforvaltning dersom arten kan være en CITES-art. For å fastslå bøtenivået kan en kontakte ØKOKRIMs miljøteam.

Viltloven stiller store krav for eksempel til skarvejegere. Arter trenger ikke være jaktbare over hele landet selv om det er fastsatt jaktidssramme på arten. Toppskarven (under) er totalfredet sør for Trondheimsfjorden, mens storskarven (til høyre) er jaktbar — med noe varierende lengde — over hele landet. Det er derimot kun unge skarver med lys buk som er jaktbare. Begrunnelsen for dette er at en ønsker å bevare flest mulig av de eldre, reproduserende fuglene i bestanden.

Fotos: Ingvar Grastveit

Viltet tilhører i utgangspunktet Viltfondet. Ulovlig felt vilt tilfaller Viltfondet, og det samme gjelder for vilt som av en eller annen grunn er selvdødt (fallvilt). Dette bildet er fra en slakteplass etter ulovlig elgjakt.

2.4 Faunakriminalitet: Noen viktige sakstyper

Vanlige former for alvorlig faunakriminalitet er ulovlig jakt på fredede fugler eller egg av slike arter og ulovlig jakt på de fire fredede store rovdyrene (ulv, bjørn, jerv og gaupe).

2.4.1 Ulovlig jakt på og fangst av truede fuglearter

Noen kriminelle er ute etter levende fugler, mens andre er mer interessert i fuglene som utstoppsobjekter. Spesielt dagrovfugler er etterspurte til såkalt falkoneri. Egg eller unger fjernes fra reirene og smugles ut av landet. Slike straffbare handlinger begås både av nordmenn og utlendinger. Denne virksomheten kan ha et organisert preg. De kriminelle benytter avanserte metoder, har faste omsetningskanaler og får stor fortjeneste. Et annet motiv for ulovlig fuglejakt kan være ønsket om å redusere en rovfuglbestand, som konkurrerer med jegere om skogsfugl og rype.

Det er vanskelig å oppdage slik faunakriminalitet fordi overtredelsene ofte skjer i skog- og fjellområder hvor det er lite folk. Dette er en stor utfordring for lokalt politi og oppsyn.

2.4.2 Ulovlig jakt på store rovdyr

Tre av våre store rovdyr — bjørn, ulv og jerv — er totalfredet over hele landet. På gaupe er det kvotejakt. I jaktidsforskriften av 11. februar 2002 er det fastsatt jakttid på gaupe fra 1. februar til 30. april. Ulovlig felling av store rovdyr skjer ofte

på et annet grunnlag enn annen faunakriminalitet. Rovdyrene blir sett på som konkurrenter for dem som jakter på arter som elg og rådyr, og som en trussel mot jakthunder og husdyr, særlig sau. Det at ulovlig jakt ofte har sin bakgrunn i sterke lokale interesser mange steder på landsbygda, kan gjøre at slik kriminalitet blir svært vanskelig å etterforske. Gjerningspersonene blir ofte ikke sett på som kriminelle i lokalmiljøet, og derfor vil etterforskerne sjelden få kildeopplysninger. Enkelte steder er det dessverre slik at folk som driver ulovlig rovdyrjakt får høy status. For en som samarbeider med politiet i slike saker, er det en mulighet for at vedkommende kan bli frosset ut og oppleve andre sanksjoner fra lokalmiljøet. Ulovlig jakt på rovdyr, særlig ulv, synes fortsatt å være utbredt, og arbeidet med slike saker setter store krav til det lokale politiet. Det er naturlig at tjenestemenn beholder sin nødvendige integritet også ved behandling av slike saker. Det kan være en utfordring, ikke minst i små samfunn. Hvis politiet av slike grunner bøyer av i rovviltsaker, vil det umuliggjøre en forsvarlig etterforskning av et viktig sakfelt hvor Norge også har internasjonale forpliktelser.

Eksempler på dommer

Rt 1992 s. 346 (jervedom I): Ulovlig fangst av to jerver med åtesaks i Lesjafjellet. Under dissens 3-2 ble straffen satt til betinget fengsel i 60 dager og 30 000 kroner i bot, mindretallet ville ha ubetinget fengsel. Førstvoterende uttalte på vegne av flertallet:

«Jeg må legge til grunn at det er oppstått en konflikt, en ulykkelig konflikt, vil jeg si, mellom viltforvaltningen og sauenæringen i bygden, og at det blant bygdefolket, som gjennom saue- og geitavlslaget har rettet

«Sandnes-saken»

«Sandnes-saken» handler om en velkjent preparant. Han var dyktig i faget, men dessverre var mye av det han drev med utenfor lovens rammer. Da virksomheten ble gått nærmere etter i sømmene, kom en lang rekke ulovlige forhold for en dag. En rettssak mot ham i 1989 fikk stor mediedekning, og er nok en viktig årsak til at faunakriminalitet kom på dagsordenen i norsk presse og forvaltning. I 1994 ble han dømt på nytt, og rømte landet da han skulle sone. Etter lang tid på flukt gav han imidlertid opp, og meldte seg selv for norsk politi.

Bildene på denne siden er tatt under den første ransakingen hos domfelte. Beslagene var store. Av flere tusen fugler og dyr som ble oppdaget i frysebokser hjemme hos ham og ute hos slekt og venner, ble om lag 800 beslaglagt av politiet.

Kun frosne og monterte rovfugler og ugler, samt fugler i sommerdrakt ble tatt med for nærmere undersøkelser. Det mest sensitive materialet, rovfugler og andre fredede fugler, var for det meste plassert hos venner og slekt. Et stort antall fugler og dyr fra afrikanske og asiatiske land ble ikke beslaglagt fordi politiet mente at bevisførselen ville bli for komplisert og tidkrevende.

Fotos: Arild Lyssand

I preparantens verksted fant etterforskerne et hemmelig loftsrom. I dette rommet var det utelukkende ferdigpreparerte rovfugler.

Under rettssaken kom det fram at preparanten hadde bedrevet ulovlig jakt og omsetning i et enormt omfang. Blåstruper stod åpenbart høyt i kurs. På en turné nordover i landet våren 1984 var preparanten ute med geværet en tidlig morgen, og kom tilbake med 20-30 blåstruper. Under beslagene fant politiet bl.a. også filmer som viste hvordan en tok seg opp i et kongeørnreir for å hente egg. Det ble også fortalt om mange tilfeller av plyndring av rovfuglereir og ulovlig jakt.

Preparanten hadde et stort arsenal våpen. Mange av dem var ulovlig ombygd og påmontert lydtemper med tanke på mest mulig lydløs jakt. I beslagene var det f.eks. et haglggevær med et innleggsrør av riflekali-ber. Et sammenleggbart salonggevær, utrustet med kikkertsikte og lydtemper, kunne oppbevares skjult i en ryggsekk. En 9 mm Luger pistol med spesiallaget løp og lydtemper kunne monteres på et stativ som ble festet på bilvinduet.

Preparanten ble dømt til fengsel i 14 måneder, hvorav 10 måneder ble gjort betinget med en prøvetid på 2 år. Videre ble han fradømt retten til å drive jakt og fangst i 5 år. Frosset og

preparert vilt ble inndratt i samsvar med Høyesteretts kjennelse. I tillegg ble 50 000 kroner inndratt til fordel for statskassen. I dag ville straffen blitt vesentlig strengere.

Denne straffen ble sonet. Men i ettertid fortsatte preparanten sin aktivitet, og selv om han var fradømt retten til å preparere vilt på livstid, fortsatte han å markedsføre seg som preparant. I en ny sak som gjaldt ulovlig innførsel og utstopping av fredet vilt, ble han i 1994 dømt til fengsel i 7 måneder. Da han året etter ble innkalt til soning, ble det klart at han hadde rømt til Russland for en periode. Ni måneder senere meldte han seg selv for politiet.

Foto: Torfjell Milkelsen

Mår fanget på lovlig måte med en Conibear-felle som dreper byttet momentant. Krav til selektiv fangst er ivaretatt ved at fellen er monteret ca. 2 meter over bakken. Fellefangst i Norge stiller krav om godkjent redskap, fangsttid, utplassering, merkeplikt mv.

en rekke henvendelser til offentlige myndigheter, er oppstått en følelse av ikke å bli hørt. Om en slik følelse er berettiget eller ikke, tar jeg ikke stilling til. Men jeg ser det slik at når det eksisterer en konfliktsituasjon av denne art, bør ikke domstolene, i alle fall ikke i første omgang, reagere på lovbrudd på en måte som kan komme til å motvirke at bestrebelsene for å verne om våre truede arter blir møtt med den forståelse i befolkningen som gjennomføringen av den er avhengig av».

Av forståelige grunner har forsvarere i rovviltsaker tendens til bare å trekke frem uttalelsen i jervesaken fra 1992, som i dag ikke lenger er uttrykk for gjeldende rett, se Rt 2002 s. 258 (giftåtekjennelsen) under punkt 2.4.4 og Rt 2005 s. 162 (jervedom II).

Rt 2005 s. 162 (jervedom II): Fire menn som drev som sauebønder ble i Eidsivating lagmannsrett dømt til 30 dagers betinget fengsel og tap av retten til å drive jakt for et tidsrom av to år for overtredelse av viltloven § 56 første ledd, første punktum jf. § 3 og motorferdselsloven § 12 jf. § 3. I tillegg inndro lagmannsretten jaktvåpenet og foretok delvis verdiinndragning av to snøscootere med 5000 kroner. Både de domfelte og påtalemyndigheten (ØKOKRIM) anket til Høyesterett som skjerpet straffen til ubetinget fengsel i 21 dager og utvidet rettighetstapet til også å omfatte fangst. Høyesterett kommer dessuten med flere uttalelser av stor betydning for fremtidig håndhevelse av viltlovens fredsingsbestemmelser. Høyesterett uttaler blant annet: «Etter mitt syn må den ulovlige felling av jerv i vår sak lede til ubetinget fengselsstraff. Dette bør, slik jeg ser det, være utgangspunktet ved forsettlig ulovlig felling av våre totalfredede rovdyr ulv, bjørn og jerv. Allmennpreventive hensyn veier tungt og ulovlig jakt på rovvilt vanskeliggjør naturvernmyndighetenes forvaltning av artene. Til dette kommer våre internasjonale forpliktelser.» Videre la Høyesterett vekt på at gjerningsmennene vil mene at de har aktverdig grunn for handlingen, og at dette synet ofte vil ha støtte i lokalsamfunnet. Under slike forhold får reaksjonen i seg selv større betydning.

Rt 2003 s. 104 (gaupefelledommen): En person ble dømt til å betale en bot på 20 000 kroner og tap av retten til å drive jakt og fangst i ett år for uforsvarlig tilsyn med en gaupefelle som ble stående ute etter utløpet av

Foto: Scampix

Jerven er totalfredet i Norge, og bestanden på landsbasis ble regnet til om lag 270 individer pr. 2005. Det hender imidlertid at jerven kan gjøre skade på bufe, og fylkesmannen har da anledning til å utstede skadefellingsløyve innenfor visse geografiske regioner.

jakttiden. Det var ikke fanget dyr i fella. Høyesterett slo videre fast at viltloven § 19 er et færdelikt, slik at også jakt der det oppstår fare for at viltet kan utsettes for unødige lidelser rammes. Dette hadde tidligere vært noe uklart, og det finnes dommer der tiltalte er frifunnet fordi retten — uriktig — la til grunn at viltloven § 19 var et skadedelikt. Avgjørelsen er viktig også fordi Høyesterett uttalte følgende om rettighetstap: «Hensynet til respekt for viltlovgivningen tilsier at det ved alvorlige overtredelser også reageres med rettighetstap og inndragning selv for uaktsom overtredelse, jf. Rt 1995 s. 867. Jakt og fangst etter utløpet av jakttiden vil normalt føre til et tidsbegrenset tap av retten til jakt og fangst, jf. Rt 1990 s. 1080».

2.4.3 Nødvergefelling

Personer som feller ulv eller bjørn, kan i noen tilfeller begrunne fellingene med at de ville forsvare seg selv. Det skal imidlertid mye til for at slik felling skal defineres som lovlig, selv om viltloven § 11 også åpner for felling ved fare for angrep på person. Et møte med rovdycet på kort hold vil i seg selv vanligvis ikke kunne utløse nødvergefelling. Det må være konkrete holdepunkter for at dyret kan angripe. Man kan ikke uten videre legge personens oppfatning av fare til grunn, fordi overtredelse av viltloven også er straffbar ved uaktsomhet. Dette ble slått fast i Eidsivating lagmannsretts dom av 29. september 1995, hvor en jeger ble domfelt for å ha skutt en bjørn på 24 meters avstand under elgjakt. Retten kom til at det ikke var en nødsituasjon, og at jegeren var uaktsom.

Adgangen til å felle rovdycet i nødverge for å beskytte eget bufe eller rein ble beskåret etter endring av viltloven § 11 ved

lovendring av 11. juni 1993. Nødvergefelling forutsetter nå at rovdycet angriper, eller er i ferd med å angripe, mens det tidligere var tilstrekkelig at det var fare for angrep.

Eksempler på dommer

I den såkalte hønsehaukdommen (Rt 1997 s. 1341) fastslo Høyesterett at man kan påberope seg nødverge når fredet rovdycet angriper høns. En gårdbruker ble frifunnet for å ha skutt en hønsehauk som angrep en høne i hønsegården. Dommen kan imidlertid ikke tolkes dit hen at ethvert rovdycetangrep på husdyr utløser nødverge etter viltloven § 11. Husdyr som f.eks. hund og katt kan neppe forsvares med hjemmel i § 11. Nødrett etter straffeloven § 47 er derimot en tenkelig straffrihetsgrunn. Men kravet her er strengt. Husdyrets verdi må være langt høyere enn rovdycets. En person som under slike omstendigheter feller et rovdycet, kan neppe påberope seg nødverge i henhold til den alminnelige nødvergebestemmelsen i straffeloven § 48 når rovdycet angriper andre dyr, jf. formuleringen i § 48 annet ledd in fine. Her heter det at «det i betraktning av angrepsfarlighet, angriperens skyld eller det angrepne retts gode ei heller må agtes ubetinget utilbørlig at tilføie et saa stort onde som ved handlingen tilsigtes». I slike situasjoner må viltloven § 11 antagelig være uttømmende. Når dyr som ikke er rovdycet, angriper husdyr og annen eiendom, må straffeloven § 48 kunne anvendes analogisk.

Rt 2004 s. 1854 (grisebingekjennelsen): I denne saken var en person tiltalt for overtredelse av viltloven § 56 første ledd annet straffalternativ, jf. § 3 annet ledd første punktum, jf. første ledd. Grunnlaget for tiltalen var at han hadde skutt en bjørn som befant seg i en grisebinge på et fellesbeite. Han påberopte seg nødvergeretten i viltloven § 11 annet ledd, og på dette grunnlaget ble han frifunnet i tingretten. Lagmannsretten kom enstemmig til at vilkårene for nødverge ikke var oppfylt, men tre av meddommerne — det bestemmende mindretallet — mente

VALDRES - lokalt nytt i 100 ÅR

Støttekampanje for de tiltalte jervesaka

Rovdyrforvaltning er et hett tema i mange norske bygder. De store rovdyra våre har etter loven et sterkt vern, men ikke alle respekterer og forstår vernet. Straffesaker i denne sammenheng kan være tunge å føre, og ikke sjelden opplever man at store deler av et bygdesamfunn og lokale media støtter tiltalte. Dette kan gi seg utslag i målrettede kampanjer mot påtalemyndigheten, underskriftsaksjoner og lignende, slik som disse faksimilene fra Valdres avis klart viser.

Ukestreken

underskriftsaksjon

g: Ola K. Strand (bildet) i Vang har satt igang en privat aksjon som gir folk i Valdres, Brandsdalen, Hallingdal og Indre Sogn mulighet til å støtte de fire som står tiltalt for å ha felt jerv i fjor vår. Onsdag møter de fire i domstol med streng straff.

Reagerer på jervedrap-støtte
 [Redacted] fra Vang reagerer på at sambygdingene oppfordrer til å støtte de fire som er tiltalt i den såkalte jervesaka.

Foto: Tom Schandy, Samfoto

Rovdyrsaker er følsomme

Det er vanskelig å etterforske saker som gjelder ulovlig felling av rovdyr, både fordi lokalsamfunnet gjerne støtter opp om jegeren og fordi det ofte ikke er vitner til selve felling. Ofte påberoper gjerningspersonen seg å ha handlet i nødverge. Det skal imidlertid mye til for at slik felling skal kunne defineres som lovlig. Saker som gjelder felling av store rovdyr, får ofte stor mediedekning. Plakatene på fargebildet under er fra rettssaken mot en mann fra Våler som skjøt en bjørn i 1994. Han påberopte seg nødverge, men ble funnet skyldig etter tiltalen og dømt til 21 dagers betinget fengsel, inndragning av geværet og tap av retten til å drive jakt i tre år.

Foto: Arild Lyssand, ØKOKRIM

Stoler på saueeierne

Pollitimester Trond Prytz stoler på Li-bonden. Han frykter ikke at skadene vil sitte fast denne sommeren. Han vil likevel presisere viltovens bestemmelser om fellingsretten.

NÅ, Eivind Kvam
- Det er ikke tilstrekkelig grunn til å stykke en bjørn på den sommeren som er kommet for å bli. Uansett har kontakt utvilsomt som omhandler bjørn, gjeter og ulv.

Den nye saken er en stor utfordring. Derfor kan jeg ikke ha noen gjeldende uttalelser i den for tiden. Men jeg kommer tilbake på dette når jeg har fått mer informasjon om saken.

Bjørn i direkte angrep
Lan i Skokvika er i dag i direkte angrep av bjørn. Det er en direkte angrep som er på gang. Det er en direkte angrep som er på gang. Det er en direkte angrep som er på gang.

Pollitimester Trond Prytz frykter ikke at skadene vil sitte fast denne sommeren. Han vil likevel presisere viltovens bestemmelser om fellingsretten.

Skyter bjørnen om den kommer

Fotograferte av gårdens epler og i NA hvor en utøver signalerte at bamsen er i fare om han skyter på den.

Angrep, sier Trond Prytz. Pollitimester på Våler, som er ansvarlig for saken, sier at det er en direkte angrep som er på gang. Det er en direkte angrep som er på gang.

Frykter ikke lovsket
- Frykter du at skadene vil sitte fast denne sommeren? - Nei, det er ikke politens oppgave å frykter.

LØRDAG 5. NOVEMBER 1994

«Voksne menn med våpen mest redd for bjørnen!»

ÅRNES - Det er ganske pussig å registrere at de som er mest redd for bjørnen, i første rekke er voksne mannfolk med våpen. De bærer våpen for å vise sitt mot, samtidig som de er redd, sier den handikjente biolog og dyremedarbeider Wiggo Ege i en kommentar til bjørne-dommen.

Ar Hans-Diuk Bakke
- Jeg frykter til å bli drept av bjørnen. Det er en direkte angrep som er på gang. Det er en direkte angrep som er på gang.

Først skjøt han bjørnen. Deretter ble Peder Lindemo (56) bitt i hodet og armen. Jakt-dramaet utspant seg i Spril i går kveld.

Armer av stål, hjerte av gull
Hans-Diuk Bakke er en av de som er mest redd for bjørnen. Det er en direkte angrep som er på gang. Det er en direkte angrep som er på gang.

Side 10

Side 11

Side 12

Side 13

Side 14

Side 15

Side 16

Side 17

HOLD FINGRA NNA ULVENE»

ler på grensa mellom Norge og Sverige

ser det ut til å bli strøket med Sver-Okokrim sendt ut og lensmannssta-

n informere folk nallhardt ned på 'trafferamme er teller Arild Lys-

øyeblikket ikke foretatte om at det foretatte eller foretatte på rste omgang er dette foretatte er fore-

Side 11

Side 12

Side 13

Side 14

Side 15

Side 16

Side 17

Side 18

Side 19

Side 20

han måtte frifinnes fordi han ikke kunne bebreides for å ha trodd at det forelå en nødvergesituasjon. Når det gjelder hva som ligger i begrepet «under direkte angrep på bufe og tamrein» uttalte Høyesterett at etter en gjennomgang av lovbestemmelsens forhistorie og lovforarbeidene må uttrykket «under direkte angrep» tolkes noe mer romslig enn det som kan sies å følge av en snever ordfortolkning, men at dette må begrenses til tilfeller hvor et angrep er umiddelbart forstående. Høyesterett opphevet lagmannsrettens frifinnende dom. Ved Hålogaland lagmannsretts dom av 20. april 2005 ble han dømt til en straff av betinget fengsel i 21 dager samt en ubetinget bot på 10 000 kroner og inndragning av våpen. Lagmannsrettens oppfatning var at selv om en tar i betraktning at situasjonen var både stressende og skremmende, ville det vært nærliggende å skremme bort bjørnene ved skremmeskudd eller annen støy, eller ved bruk av billys. Etter omstendighetene fant lagmannsretten ikke grunn til å idømme rettighetstap av eget tiltak.

Rt 2005 s. 631 (binnekjennelsen): Denne saken gjaldt også felling av bjørn, og to personer var frifunnet både i tingretten og lagmannsretten ut fra nødvergebestemmelsen i viltloven § 11. Begge var kjent med at det var bjørn i området der den ene hadde sau. De drog derfor ut den 10. juli 2003 for å finne bjørnen. Da de fikk øye på bjørnen i innhegningen der de hadde sauer, avfyrte først den ene et skudd på 91 meters hold og den andre på 83 meter. Høyesterett uttalte at den objektive faresituasjonen må være slik at det ut fra omstendighetene vil være realistisk at det omgående vil komme et angrep. Det at situasjonen vil kunne utvikle seg til å bli farlig, er ikke tilstrekkelig. På den annen side er det heller ikke noe vilkår at viltet faktisk har gått til angrep. Ved vurderingen la Høyesterett også vekt på at begge hadde storviltrifler med fem skudd i magasinet, og at de hadde drevet med konkurranseskyting og var erfarne elgjegere. Høyesterett la også vekt på at bjørnene ikke var så nær at det representerte en aktuell fare og at det var andre handlingsalternativer. Høyesterett opphevet lagmannsrettens dom. Ved Frostating lagmannsretts dom av 4. november 2005 ble den ene idømt 60 dagers betinget fengsel samt 10 000 kroner i bot og den andre 45 dagers betinget fengsel og 10 000 kroner i bot.

2.4.4 Utlegging av gift

En annen form for ulovlig etterstrebelse av rovdyr er utlegging av gift. Det har vært en rekke slike saker de senere årene, og i noen tilfelle har politiet lyktes i å få gjerningsmenn dømt. Det er svært liten sjans for at en person som legger ut giftåte, vil bli oppdaget. Derfor er det viktig å legge ned godt arbeid for å oppnå følbare straffer når det lykkes å pågripe giftutleggere. Hensynet til allmennprevensjonen er av stor betydning på dette området, hvor det utvilsomt er store mørketall.

En form for naturkriminalitet er utlegging av giftstoffer i naturen for å ta livet av vilt. Sommeren 2000 ble dette giftåtet funnet i Setskog i Akershus. En person ble senere dømt for å ha lagt ut giftåte, jf. Rt 2002 s. 258.

Foto: Lars Tore Ruud

Eksempler på dommer

Rt 2002 s. 258 (giftåtekjennelsen): I den såkalte giftåtekjennelsen ble en mann dømt til 21 dagers ubetinget fengsel og tap av retten til jakt og fangst for ett tilfelle av utlegging av gift for å ramme ulv. Forholdet ble ansett som begått under særlig skjerpene omstendigheter, jf. viltloven § 56 første ledd annet straffalternativ. Høyesterett la særlig vekt på at ulven er en totalfredet og direkte truet art. Det ble også uttalt at straffen måtte ha blitt vesentlig strengere om domfeltes rolle hadde vært mer sentral. Hovedmennene bak giftutleggingen ble ikke tatt. Førstvoterende kom også med en meget viktig uttalelse om betydningen av at ulveforvaltningen er omstridt:

«Jeg kan ikke legge noe vekt på at den offisielle ulveforvaltning, vedtatt av våre høyeste politiske myndigheter, til dels er kontroversiell, og at det i ulveområdene synes å være mange motstandere av totalfredningen av dette rovdiret. Snarere ser jeg det slik at dette gir en ytterligere grunn til gjennom en konsekvent og streng straffefølgning å formidle det vernehensyn som ligger til grunn for ulveforvaltningen.»

Denne uttalelsen markerer en klar endring i Høyesteretts syn på bruken av straff i rovdyrforvaltningen, sammenlignet med flertallets uttalelse i Rt 1992 s. 346 (jervedom I).

Vinger og Odal tingretts dom av 20. juni 2002 (jaktguidedommen):

En profesjonell jaktguide og oppsynsmann ble dømt for i løpet av samme dag å ha lagt ut 10 giftige åter for å ramme ulv. Straffen ble satt til ubetinget fengsel i 120 dager og tap av retten til å drive jakt og fangst i 5 år. Domfeltes anke til lagmannsretten ble nektet fremmet.

2.4.5 Handel med truede arter

Økt turisme og reiseliv og økt samlerinteresse har ført til større etterspørsel og et stadig større press på truede arter. Ulovlig handel med truede dyrearter har økt voldsomt de siste årene. Denne handelen omfatter både levende og døde eksemplarer samt derivater (produkter/deler av planter og dyr). Noen dyr (spesielt papegøyer og små krypdyr) smugles ut levende og selges til dyreforretninger i den vestlige verden. Kjøpsterke kunder etterspør benprodukter, pels, skinn eller fjær. Klesmotene kan føre til at f.eks. etterspørselen etter skinnkåper og sko kan øke kraftig i løpet av kort tid. I perioder fører dette til en betraktelig høyere beskatning av enkelte arter. Fortjenesten fra salg i vestlige land er svært høy. Det høye prisnivået har også sammenheng med at denne handelen ofte foregår illegalt og gir mulighet for stor fortjeneste. Straffenivået har også vært så lavt at virksomheten nærmest har vært risikofri.

Foto: Arild Lyssand.

Ved beslag hos preparanter som mangler autorisasjon eller mistenkes for å ha misbrukt autorisasjonen finner politiet ofte fryserer med et rikholdig utvalg av fredet vilt, særlig fugl. Fagkyndig assistanse er nødvendig ved gjennomgang av beslag.

Ulovlig handel med truede arter rammes av Washingtonkonvensjonen av 1976 (CITES-reglene).

Eksempler på dommer

Rt 2003 s. 634 (CITES-dommen): Dette er den eneste dommen der overtredelse av CITES-reglene er behandlet i Høyesterett. En mann ble idømt 45 dagers betinget fengsel for ulovlig innførsel av piler, buer og spyd fra Peru prydet med produkter av arter på CITES-listene. Høyesterett uttalte at allmennpreventive grunner tilsa at det må reageres med ubetinget fengselsstraff ved overtredelse av forbudet mot inn- og utførsel av CITES-listede gjenstander når overtredelsen skjer i næringsøyemed slik som i denne saken. Straffen ble gjort betinget utelukkende fordi saken var blitt altfor gammel. Blant annet tok det mer enn ett år fra det

straffbare forholdet ble oppdaget og umiddelbart tilstått til det lokale politidistrikt oversendte saken til forhørsretten. Mannen ble frifunnet for overtredelse av tolloven.

Borgarting lagmannsretts dom av 12. mai 1999: En mann ble dømt til fengsel i 120 dager (hvorav 60 dager betinget), inndragning av 38 000 kroner samt rettighetstap i 5 år. Han hadde ved 20 forskjellige anledninger innført ca. 147 eksotiske fugler og ca. 122 andre dyr fra Sverige til Norge uten å fremlegge dem for tollvesenet for kontroll. 41 av fuglene var også oppført på CITES-liste nr. I og II.

2.5 Anmeldelse og etterforskning av faunasaker

Ofte blir brudd på viltloven anmeldt av oppsyn, av miljøforvaltningen (Direktoratet for naturforvaltning, fylkesmannen eller kommunen) eller av private organisasjoner. Ved mistanke om alvorlig faunakriminalitet må politiet på eget initiativ starte etterforskning dersom de får opplysninger om et mulig straffbart forhold. Spesielt dersom det dreier seg om ulovlig jakt på truede fuglearter, bør politiet sørge for å holde tilstrekkelig oppsyn av utmark og å innhente og systematisere etterretningsopplysninger. Felling eller forsøk på ulovlig jakt på eller fangst av et av de store rovdirene må også etterforskes av politiet umiddelbart. Ulovlig felling av store rovdyr er alvorlig miljøkriminalitet og dermed omfattet av Riksadvokatens prioriteringsdirektiv. Dette betyr at slike saker skal etterforskes raskt og grundig.

Småfehold, reindrift og jakt kommer fra tid til annen i konflikt med rovdyrvernet. Det betyr at politiet i slike saker møter andre utfordringer enn i vanlige straffesaker.

Foto: Torstein Fimmbæk, Brenneøysunds Avis

Forebyggende arbeid innen natur og miljø er viktig og gir en bred kontaktflate i befolkningen. Det finnes neppe andre tjenesteområder innen politiet som gir tilsvarende bred kontaktflate og god synergieffekt. Her kontrollere politiførstebetjent Stein Okstad våpen og papir i anledning elgjakta 2005.

Foto: Fylkesmannen i Rogaland

Naturresevater er underlagt særskilt strenge regler. Politiet må prioritere etterforskning av brudd på disse reglene. Her et tilfelle av ulovlig hogst i et naturresevat i Rogaland - Skjerene, Lundarsøyla naturresevat. Denne saken ble anmeldt og skadevolderen dømt.

Det er vanskelig å etterforske saker som gjelder felling av store rovdyr, både fordi lokalsamfunnet gjerne støtter opp om jegeren, og fordi det ofte ikke finnes vitner til selve fellingen. Ved ulovlig felling av ulv, jerv, gaupe eller bjørn, er det opp til politiet å begjære obduksjon av dyret som et ledd i straffesaken. Slike obduksjoner utføres i all hovedsak ved Veterinærinstituttet i Trondheim. Ved felling av disse artene i forbindelse med kvote- eller lisensjakt, skal Norsk institutt for naturforskning (NINA) ha skrotten mens jegeren kan beholde skinnen. Skrotten er Viltfondets eiendom. I de tilfellene det gis tillatelse til skadefelling, tilfaller hele dyret (skrott og skinn) Viltfondet. I slike saker er det svært viktig at politiet gjør en grundig undersøkelse på åstedet for å sikre spor og for å få avklart om fellingen var lovlig eller ikke. SNO har kompetanse og vil kunne bistå politiet ved skuddplassundersøkelser, sporinger og ved behov for ettersøk i forbindelse med slike saker.

Når det gjelder ulovlig jakt på truede fuglearter, blir de fleste overtredelsene avdekket i forbindelse med ransaking og beslag i andre straffesaker. Det kan f.eks. hende at politiet oppdager frysere med fredet vilt hos preparanter som driver uten tillatelse fra Direktoratet for naturforvaltning, jf. forskrift om ivaretagelse av dødt vilt av 18. juni 2004 kapittel 5. I slike tilfeller har politiet som regel behov for sakkyndig bistand for å få fastslått arten, dødsårsaken og eventuelt hvor lenge viltet har vært oppbevart i fryseren (det siste finner man ut ved å fastslå grad av uttørring). Når det gjelder jaktbare arter, må man også, gjennom undersøkelse av fjærdrakten, finne ut om fuglen er skutt utenfor jakttiden (f.eks. i hekkedrakt).

Det er viktig at alle politidistriktene samarbeider med miljøvern avdelingene i fylkene for å bekjempe faunakriminalitet på en mer effektiv måte. Fylkesmannen har oversikt over utsatte viltlokaliteter. Slik oversikt inneholder informasjon som kan være viktig når man skal utarbeide oppsynsplaner. Dersom det er nødvendig at noen i forvaltningen uttaler seg om en etterforsket sak, skal saken sendes til fylkesmannen. Saker som gjelder innførsel og utførsel av truede arter, og alle saker som gjelder store rovdyr, bør legges fram for Direktoratet for naturforvaltning til uttalelse.

I naturvernområdene er det etablert oppsyn i regi av Statens naturoppsyn (SNO). Oppgavene prioriteres på bakgrunn av egen bestillingsdialog med forvaltningsmyndigheten, som oftest fylkesmannen. Det er svært viktig å etablere gode ordninger for samarbeid mellom det lokale politiet og tilsynet. Der hvor verneområdene strekker seg over flere kommuner og fylker, slik som flere av våre nasjonalparker, kan det være hensiktsmessig å la ett politidistrikt ha samordningsansvaret for kontakten med oppsynet. Som eksempel kan nevnes særordningen for Hardangervidda nasjonalpark, hvor Justisdepartementet har lagt koordineringsansvaret til Hordaland politidistrikt. I slike tilfeller er det også svært viktig at lovbrudd håndteres likt når det gjelder anmeldelse og utmåling av straffen.

2.6 Påtale og straff

Overtredelse av viltloven er undergitt offentlig påtale, jf. straffeloven § 77. Strafferammen for overtredelse av viltloven (jf. § 56) er 1 års fengsel, men 2 års fengsel ved særlig skjerpene omstendigheter. Gjelder overtredelsen truede arter, kan straffeloven § 152 b med strafferamme inntil 6 år etter omstendighetene være aktuell.

Hvorvidt den utvidede strafferammen i viltloven § 56 første ledd skal anvendes, beror på en konkret helhetsvurdering av det straffbare forholdet, jf. Rt 2001 s. 110 s. 112. Denne saken gjaldt overtredelse av arbeidsmiljøloven, men vurderings-temaet må være det samme etter viltloven. I Rt 2005 s. 162, som gjaldt ulovlig felling av jerv, mente Høyesterett det ikke forelå særlig skjerpene omstendigheter, da det ikke i seg selv var tilstrekkelig at jerven står på rødlisten som sjelden og totalfredet. Det forelå heller ikke andre særlige omstendigheter. På den annen side konstaterte Høyesterett at dette subsumsjonsspørsmålet ikke hadde noen betydning for straffeutmålingsspørsmålet i saken her.

Det strengere straffalternativet bør i utgangspunktet anvendes for overtredelser som gjelder jakt med særlig farlig eller inhuman metode, omfattende ulovlig jakt, eller jakt som har et organisert preg og overfor spesielt truede eller sårbare arter. Politiet bør normalt ta ut tiltale i saker hvor straffeskjerpelsesalternativet i viltloven § 56 kommer til anvendelse. Slike saker kan være regulær krypskyting av hjortevilt (elg, villrein, hjort og rådyr), selv om det bare dreier seg om én enkelt ulovlig felling.

2.6.1 Fengsel, bot og rettighetstap

Ved siden av fengselsstraff bør man i krypskyttersaker normalt påstå bot som er høy og som i det minste overstiger verdien av kjøttet fra det viltet som er felt ulovlig. Dersom noen har skutt hjortevilt ulovlig under særlig skjerpene omstendigheter, bør man normalt påstå ubetinget fengselsstraff. Dersom noen har feilskutt et tildelt dyr (f.eks. elgokse i stedet for elgku) eller uaktsomt overskredet kvoten, vil bot alene være den adekvate reaksjonen. Man må alltid vurdere rettighetstap etter straffeloven § 29 nr. 2. Det er ikke adgang til å ilegge rettighetstap ved forelegg, jf. straffeprosessloven § 255. Dersom rettighetstap kan komme på tale, må saken behandles av domstolen.

I saker som gjelder alvorlig faunakriminalitet, bør man normalt påstå fradømmelse av retten til jakt og fangst i 5 år, eventuelt for alltid, samt inndragning av våpen og/eller andre hjelpemidler etter straffeloven § 35, se f.eks. Rt 1995 s. 867 (uaktsom felling av gaupe), Rt 2003 s. 104 (gaupefelle utenom fangsttid) og Rt 2005 s 162 (jervesak II).

Rt 1995 s. 867: En jeger hadde under elgjakt gjort seg skyldig i ulovlig felling av en gaupe. Han observerte en gaupe på et jorde og spurte på radioen de andre jegerne om det var jakt på gaupe. Som fleip ble det bekreftet tilbake at det var jakt på gaupe. Førstvoterende dommer uttalte at hensynet til respekt for viltlovgivningen tilsier at det ved alvorlige overtredelser — selv om det er begått av uaktsomhet — bør reageres med bot, rettighetstap og inndragning av våpen som er brukt ved jakten.

Foto: Stein Brykkeland

Det er en omstendelig prosess å etablere naturvernområder i Norge. Her er Terje Haugland, SNO i ferd med å montere et informasjonskilt i et sjøfuglreservat.

2.6.2 Foreldelse

Alle saker som gjelder overtredelse av viltloven, foreldes etter 5 år, selv om bare første straffalternativ kommer til anvendelse, jf. prinsippet fastsatt i Rt 1962 s. 494. Høyesterett har i en sak ansett ulike overtredelser av viltlovens vernebestemmelser som ett straffbart forhold, slik at foreldelsesfristen først løp ut da siste overtredelse av viltloven var avsluttet, jf. Rt 1996 s. 353.

Rt 1996 s. 353: Domfelte hadde overtrådt en rekke bestemmelser i viltlovgivningen over et tidsrom på 8 år (jakt på fredet vilt, jakt utenfor lovlig jakttid, jakt med ulovlige feller/våpen og inhuman jakt). Høyesterett beregnet i forhold til foreldelsesfristen alle overtredelsene som samme forhold med den virkning at saken ikke var foreldet.

2.7 Annen naturkriminalitet

Eksempler på annen naturkriminalitet kan være ulovlige inngrep i vernede områder, ulovlig laksefiske/innlandsfiske og ulovlig motorferdsel i utmark og vassdrag.

Lover som rammer annen naturkriminalitet, er særlig

- o naturvernloven
- o lakse- og innlandsfiskeloven
- o fiskeopprettelsesloven
- o matloven
- o genteknologiloven
- o vassdragsloven, vannressursloven m.fl.
- o motorferdselsloven

Vern av ville vekster

Hvit skogfrue og marisko (til høyre): To av 11 norske orkideer som er spesifikt fredet. I alt finnes ca. 25 ulike arter orkideer i Norge. Fotos: Bjørn Moe.

Mange norske villlevende planter er sjeldne, men det generelle vernet av planter er likevel svakere enn vernet av dyreliv.

Plantelivet er generelt fredet i en del naturvernområder som er spesielt opprettet skogreservater, myrreservater og plantefredningsområder for å verne om botaniske forekomster (som f.eks. Dovrefjell, der 52 plantearter ble fredet så tidlig som i 1911).

Det finnes 1195 ville karplanter i Norge i dag. I tillegg regnes ca. 580 arter som innførte og etablerte arter. Til tross for at den norske rødlisten over karplanter omfatter 255 arter, er bare 15 av disse særskilt fredet. Av disse 15 er 11 orkideer. Et flertall av disse rødlisteartene vokser utenfor spesifikke og avgrensede verneområder.

Foto: Bjørn Moe

Blåveis på Varaldsøy i Kvinnherad i Hordaland, et av få steder der arten vokser villt på Vestlandet. Mange ønsker å ha blåveis hjemme i hagen, og de tar gjerne med seg planter på rot fra naturen. Dette må man ikke gjøre.

Straffeloven § 399

Med bøter eller med fengsel inntil 3 måneder straffes den som forover noen etter §§ 255, 257 eller 391 a straffbar handling med henyn til

1. i skog, mark eller eng værende sten, sand, ler, jord, gjødsel, mineraler, torv, mos, lyng, blomster, busker, kvister, løv, never, bark, bar, tørre trær eller grener, treavfall, uhostet eller avfallede grode eller frukt...

Straffeloven § 400

Den, som paa uindhegnet Sted plukker vilde Nodder, som paa Stedet fortæres, eller vilde Bær, Sop eller Blomster eller optager Rødder av vilde Urter, bliver ikke at straffe...

I mange land er det forbudt å plukke ville blomster i naturen, men i Norge er de generelt «fritt villt» i utmarka, med mindre annet følger av spesifikt område- eller artsvern etter naturvernloven. Blomstene og vekstene er imidlertid gitt et visst vern etter straffeloven § 399, som i realiteten er en presisering av grunneierretten på dette punkt. Imidlertid oppheves dette vernet i de fleste tilfeller av straffeloven § 400. Innholdet i begrepet «uindhegnet Sted» er imidlertid noe usikkert, og var gjenstand for debatt allerede i forhandlingene i Odelstinget og Lagtinget før loven ble vedtatt.

På samme måte som for ville blomster gjelder unntaket fra straffeloven § 399 i § 400 også ville bær og sopp, mens ville nøtter derimot må fortæres «paa Stedet». Faktisk gjelder ikke dette bare plukking av slike vekster, men også fjerning av urtenes rotsystem. I botanisk forstand er en urt en plante der alle plantedeler over bakkenivå visner ned om vinteren. Altså overvintrer planten utelukkende gjennom sitt rotsystem. Etter en tidligere juridisk fortolkning har imidlertid urter vært å anse som vekster hvor roten har en egen nyttefunksjon, f.eks. som krydder eller til framstilling av medisiner o.l. I en tolkningsuttalelse av 8.6.1972 har Justisdepartementets Lovavdeling – dog under tvil – antatt at det å ta opp en blåveis med rot ikke omfattes av unntaket i straffeloven § 400 første ledd, og således kan rammes av § 399.

Det er forståelig at lovavdelingen var i tvil, og dersom den botaniske definisjonen av urter hadde vært lagt til grunn, ville trolig konklusjonen blitt motsatt. Det er i prinsippet ingen forskjell mellom det å ta opp en blåveis med rot for kanskje å plante den i egen hage eller et annet sted, og det å samle inn planter med rot til herbarier, slik mange norske skoleelever gjennom tiår nærmest har vært pålagt å gjøre. Imidlertid samsvarer Justisdepartementets syn i 1972 godt med den holdning som mange er blitt innprentet gjennom oppveksten, og som i dag også er det rådende syn i naturforvaltning og undervisning i naturfag, nemlig at ville planter ikke bør fjernes fra sitt naturlige voksested. I praksis viser det seg også at flytting av planter med rot fra naturen til private hager ofte er mislykket, bl.a. på grunn av et helt annet jordsmonn og endrede lokalklimatiske betingelser.

- o plan- og bygningsloven
- o friluftsløven

Overtredelse av motorferdselsloven, plan- og bygningsloven og friluftsløven er undergitt offentlig påtale.

2.7.1 Naturvernloven

Lov om naturvern av 19. juni 1970 nr. 63 omfatter tre former for naturvern:

- o artsvern for arter som faller utenfor viltloven (f.eks. fredning av sjeldne planter)
- o generelt områdevern (nasjonalparker, landskapsvernområder, naturreservater og naturminner)
- o biotopvern (særlig plantefredningsområder)

Typiske brudd på naturvernloven er ulovlig ferdsel i fugle- og reservat, anlegg av hytter, veier og brygger eller graving eller pløying i verneområder.

Naturvernloven er en typisk fullmaktslov, og de viktigste straffesanksjonerte regler er å finne i de enkelte fredningsforskrifter gitt med hjemmel i loven. Forskriftene kan gjelde et verneområde, en fredet biotop eller en bestemt organisme (f.eks. fredet planteart). De mest praktiske straffesanksjonerte forbud direkte i loven er § 5 annet punktum (tiltak som kan føre til vesentlige endringer i landskapsvernområdets art eller karakter) og § 15 (reklameskilt m.m. utenfor tettbygd strøk).

Strafferettslig sett har naturvernloven kommet noe i skyggen av viltloven. I mange tilfeller har politiet ikke reagert strengt nok på overtredelser av denne loven. Det er svært viktig å håndheve naturvernloven, fordi ulovlige inngrep i verneområder ofte er uopprettelige. Det som er vernet i medhold av loven, er også ofte unikt eller urørt eller av andre grunner viktig å bevare, f.eks. som biotop for sjeldne viltarter. Spesielt i nasjonalparkene og landskapsvernområdene vil grunneier fortsatt ha en del av eierrådigheten i behold, jf. Rt 2002 s. 1069 (trefellingsdommen). Derfor kan det ofte oppstå konflikter mellom vern og utøvelse av næring. Men også turisme og ferdsel kan føre til brudd på vernereglene. Det er grunn til å presisere at motorferdsel i utmark og vassdrag i verneområder krever fylkesmannens tillatelse, selv om kommunen gir bevilling til motorferdsel, eller loven hjemler kjøring for primærnæringene. Forvaltningen har håndhevet regelverket på ulike måter. Etter ØKOKRIMs mening har dette vanskeliggjort en effektiv retts håndhevelse.

2.7.1.1 Forslag til ny lov om biologisk mangfold

Vinteren 2005 la Biomangfoldlovutvalget frem sin utredning med forslag til ny naturmangfoldlov. Utvalget foreslår en helt ny lov om bevaring av natur, landskap og biologisk mangfold. Loven dekker både bærekraftig bruk og vern av naturen. Man ønsker en ny lovgivning bl.a. fordi Norge i likhet med EU har som nasjonalt mål å stanse tapet av biologisk mangfold innen 2010. Loven skal erstatte naturvernloven, men favner atskillig videre enn naturvernloven idet den også inneholder generelle mål og prinsipper for bærekraftig bruk. Utvalget mener at dagens strafferamme ikke er tilstrekkelig og foreslår å utvide strafferammen ved særlig skjerpene omstendigheter fra 2 til 3 år, bl.a. fordi lovendringer og utvikling i rettspraksis har ført til en heving av straffenivået i saker som gjelder

miljøkriminalitet. Utredningen i NOU nr. 28 2004 — lov om bevaring av natur, landskap og biologisk mangfold er særdeles velskrevet og er en viktig kilde til kunnskap om naturen og naturvern.

2.7.1.2 Straff

Folk vet lite om detaljene i de regler som gjelder for verneområdene hvis ikke områdene er merket f.eks. med informasjonsskilt. Mange kjenner ikke til at enkelte plantearter er fredet. Til tross for at folk vet lite om vern og regler, skal det mye til før man kan akseptere at det foreligger «unnskyldelig rettsvillfarelse» som fritar for straff.

Nedre skyldgrad er uaktsomhet. Dersom siktede er i rettsvillfarelse om vernet, blir det bare et spørsmål om rettsvillfarelsen er uaktsom (ikke unnskyldelig). Rt 2002 s. 1368 (glykolutslippet på Gardermoen) gir retningslinjer for vurdering av aktsomhetsnormen i miljø saker. Ved Oslo byretts dom av 23. mai 2000 ble to personer idømt en bot på 5000 kroner fordi de hadde ankret opp sine båter i et naturvernreservat i indre Oslofjord. I denne saken uttalte retten at den klare hovedregel er at den som begir seg inn på et spesielt fag- eller aktivitetsområde, plikter å kjenne regelverket på området fullt ut.

For å sikre tilstrekkelig allmennprevensjon bør man ilegge betydelige bøter for ulovlige inngrep i verneområder. I grovere tilfeller kan det være aktuelt med tiltale og påstand om fengselsstraff. Strafferammen i naturvernloven § 24 ble ved lovendring 25. august 1995 nr. 59 endret fra bøter alene til 2 års fengsel ved særdeles skjerpene omstendigheter.

Dersom et inngrep påfører et verneområde stor skade, kan straffeloven § 152 b tredje ledd nr. 2 komme til anvendelse. Skyldkravet i bestemmelsen er forsett eller grov uaktsomhet.

Foreldelsesfristen for saker etter naturvernloven er 5 år, uansett hvilke straffalternativ som kommer til anvendelse i den enkelte sak.

2.7.2 Lakse- og innlandsfiskloven

Lakse- og innlandsfiskloven av 15. mai 1992 nr. 47 regulerer fangst av anadrom laksefisk (fisk som gyter og har sitt oppvekstområde i ferskvann, før de vandrer ut i havet etter næring). I Norge omfatter dette laks, sjøørret og sjørøye, øvrige arter ferskvannsfisk og andre ferskvannsorganismer (f.eks. kreps). De sentrale reglene står i en egen forskrift, som bl.a. regulerer fisketider og lovlig redskap.

Ulovlig fisket anadrom laksefisk tilhører Fiskefondet. Etter lakse- og innlandsfiskloven § 47 første ledd har man plikt til å sette ut igjen slik fisk hvis man fanger den. Dersom fiskeren beholder fisken, kan fisken eller verdien av den inndras til fordel for Fiskefondet. Er fiskeren klar over fondets eiendomsrett (ikke i rettsvillfarelse), kan han straffes etter straffelovens regler om underslag, i likhet med underslag av ulovlig felt vilt, jf. viltlovens § 48, jf. Rt 1993 s. 472, se nærmere punkt 2.3.1.3. Den som tar imot eller omsetter fisk fanget i strid med loven eller dens forskrifter, rammes direkte av lakse- og innlandsfiskloven § 48. Av den grunn vil man antakelig ikke kunne anvende straffeloven § 317 i tilfeller hvor noen mottar eller selger slik fisk.

2.7.2.1 Straff

Strafferammen for brudd på lakse- og innlandsfiskloven er bøter eller fengsel i inntil 2 år ved særdeles skjerpene omstendigheter, jf. § 49. Skyldkravet er uaktsomhet. I saker som gjelder drivgarnsfiske, er fengselsstraff ofte påkrevd, eventuelt sammen med betydelige bøter. I slike saker er det også aktuelt å inndra fortjeneste etter straffeloven § 34 og båt/utstyr etter straffeloven § 35. Rettighetstap etter straffeloven § 29 nr. 2 vil også ofte være aktuelt.

Ulovlig stangfiske av laks blir vanligvis straffet med bøter. I omfattende saker kan det være nødvendig å ta ut tiltale og påstå fengselsstraff. Ulovlig fiske som bare er i strid med grunneierens rett, bedømmes etter straffeloven § 407.

2.7.3 Fiskeoppdrettsloven og matloven

Oppdrettsanlegg for laks og andre akvatiske arter omfattes av fiskeoppdrettsloven av 14. juni 1985 nr. 68 og matloven av 19. desember 2003 nr. 124 (i kraft 1. januar 2004). Formålet med matloven er å sikre helsemessig trygge næringsmidler og fremme helse, kvalitet og forbrukerhensyn i hele produksjonskjeden samt ivareta en miljøvennlig produksjon. Matloven har erstattet fiskesykdomsloven av 13. juni 1997 nr. 54, som nå er opphevet.

Formålet med fiskesykdomsloven var å forebygge, begrense og utrydde smittsomme sykdommer hos fisk og andre akvatiske dyr. Den som har ansvaret for oppdrettsanlegg, skal bl.a. gjennom internkontrollsystemer sørge for at smittsomme sykdommer ikke sprer seg.

2.7.3.1 Straff

Overtredelse av fiskeoppdrettsloven/matloven (f.eks. rømming av oppdrettsfisk) har mye til felles med forurensningskriminalitet. Skyldformen er forsett eller uaktsomhet, og den øvre strafferamme er 2 års fengsel.

2.7.4 Genteknologiloven

Genteknologiloven av 2. april 1993 nr. 38 og dens forskrifter omfatter levende genmodifiserte organismer, herunder spiringsdyktige frø. I henhold til loven skal fremstilling og bruk av genmodifiserte organismer skje ved innesluttet bruk (lukket anlegg), og anlegget skal være godkjent av Sosialdepartementet, jf. lovens § 6. Utslipp av genmodifiserte organismer er forbudt uten tillatelse fra Miljøverndepartementet, jf. lovens § 10 første ledd. Departementet har gitt en rekke ulike regler om import og transport av genmodifiserte organismer. Produkter som er laget av slike organismer, f.eks. næringsmidler, faller utenfor loven. Næringsmidler dekkes av matloven, se punkt 3.2.3.

2.7.4.1 Straff

Overtredelse av genteknologiloven og dens forskrifter har en strafferamme på bøter eller fengsel i inntil 1 år, jf. § 25 første ledd. Dersom det foreligger særdeles skjerpene omstendigheter, kan fengsel inntil 4 år anvendes, jf. § 25 annet ledd. Loven har uaktsomhet som skyldform.

2.7.5 Vassdragslovgivningen

Våre vassdrag er en viktig naturressurs for biologisk mangfold, for naturopplevelser og som energikilde. Levende vassdrag er avgjørende for at en rekke av våre arter kan overleve. Lovgivning for våre vassdrag var tidligere kom-

Foto: Stein Byrkjeland

Elva Kinso har sine kilder på Vestvidda på Hardangervidda og renner ut i Kinsarvik. Vassdraget er et av i alt 341 norske vassdrag som er varig vernet. Vernet gjelder i utgangspunktet mot kraftutbygging, men i ettertid er det også vedtatt rikspolitiske retningslinjer for slike vassdrag.

plisert og uoversiktlig. Med den nye vannressursloven av 24. november 2000 nr. 82, som trådte i kraft fra 1. januar 2001, har man ryddet opp en del, men helt enkelt er det fremdeles ikke. Aktuelle lover er

- o vassdragsreguleringsloven av 14. desember 1917 nr. 17
- o vassdragsloven av 15. mars 1940 nr. 3
- o vannressursloven av 24. november 2000 nr. 82

Når det gjelder regulering av vassdrag, gjelder fremdeles vassdragsreguleringsloven av 14. desember 1917 nr. 17, men dette er bare et utgangspunkt. I medhold av vassdragsloven av 15. mars 1940 nr. 3 var det tidligere satt en rekke begrensninger på andre tiltak i vassdrag enn reguleringer. I tillegg kunne reguleringsbestemmelser også være gitt i medhold av vassdragsloven av 1940.

2.7.5.1 *Forholdet mellom vassdragsloven av 1940 og vannressursloven av 2000*

Vassdragsloven av 1940 ble i sin helhet avløst av den nye vannressursloven, med unntak av vassdragsloven §§ 2-6, som inneholder regler om eiendomsgrenser i vassdrag.

En konsesjon etter vassdragsloven gjelder i henhold til vannressursloven § 66 annet ledd som en konsesjon etter vannressursloven. Dette innebærer at den nye vannressursloven hjemler straff for overtredelse av konsesjonsvilkår som er fastsatt etter den gamle vassdragsloven av 1940, når den straffbare overtredelse har skjedd etter at den nye vannressursloven trådte i kraft. Vannressursloven er ny «moderlov» for vassdragsreguleringer (f.eks. en rekke elvekraftverk) som er gitt konsesjon tidligere med hjemmel i vassdragsloven av 1940.

2.7.5.2 *Forholdet mellom vassdragsreguleringsloven av 1917 og vannressursloven av 2000*

Den nye vannressursloven får også delvis anvendelse for vassdrag som er underlagt vassdragsreguleringsloven. Brudd på konsesjoner som er gitt med hjemmel i vassdragsreguleringsloven, f.eks. bestemmelser om minstevannføring, skal fortsatt håndheves etter vassdragsreguleringsloven. Men vassdragsreguleringsloven ble endret da vannressursloven trådte i kraft. Dette innebærer at den nye vannressursloven får anvendelse der det ikke er fastsatt særskilte regler i medhold av vassdragsreguleringsloven, jf. vassdragsreguleringsloven § 1 annet ledd.

2.7.5.3 *Vannressursloven av 2000 – noen hovedpunkter*

Vannressursloven fastsetter for øvrig flere viktige miljøkrav for alle vassdrag, bl.a. forbud mot å fjerne kantsoner med vegetasjon langs elver og bekker med sikker vannføring (§ 11). Straffen for overtredelse er blitt betydelig skjerpet i forhold til den tidligere vassdragsloven. Bøter eller fengsel opptil 2 år kan anvendes hvis det er betydelig fare for mennesker, miljø eller eiendom, eller hvis det foreligger skjerpene omstendigheter. Straffebestemmelsens utforming gjør at foreldelsesfristen blir hele 5 år. Dessverre er det ikke blitt innført tilsvarende endringer i vassdragsreguleringslovens strafferamme, som bare er bøter eller fengsel opptil 3 måneder (med foreldelsesfrist på 2 år), uansett overtredelsens grovhet.

Et mye omtalt tema er kraftselskapenes brudd på konsesjonsvilkårene for regulerte vassdrag, f.eks. brudd på manøvreringsreglement om minstevannføring og laveste/høyeste regulerte vannstand. Slike brudd er straffbare etter vassdragsreguleringsloven § 12 nr. 12 første punktum, jf. § 24.

Det er Norges vassdrags- og energidirektorat (NVE) som er forvaltningsmyndighet etter vassdragsreguleringsloven og vannressursloven. Dersom anmeldelser av brudd på disse lovene kommer fra andre enn NVE, bør anmeldelsen legges fram for NVE til uttalelse. ØKOKRIM bør varsles om overtredelser av vassdragsregulerings- eller vannressursloven.

Det finnes ikke rettspraksis etter vannressursloven, men ØKOKRIM har gitt enkelte forelegg. Våren 2001 vedtok et oppdrettsanlegg en bot på 250 000 kroner for brudd på vannressursloven § 63 første ledd bokstav c. Anlegget hadde i en periode på minst 4 måneder brutt reguleringsbestemmelsene i konsesjonen fra NVE ved å regulere vannstanden lavere enn tillatt minstenivå (LRV). Dette kunne, i tillegg til miljøskader, også skape fare for erosjon langs vannet, slik at fylkesveien langs vannmagasinet stod i fare for å rase ut.

2.7.6 *Lov om motorferdsel i utmark*

Motorisert ferdsel i utmark og vassdrag reguleres av lov om motorferdsel i utmark og vassdrag av 10. juni 1977 nr. 82. Det er kommunen som forvalter denne loven. Motorisert ferdsel i utmark eller vassdrag, herunder landing og letting med helikopter eller småfly, krever dispensasjon (særskilt tillatelse) fra kommunen, hvis ikke kjøring direkte er lovlig i medhold av loven, som f.eks. i tilknytning til landbruk, skogbruk og reindrift, jf. § 4 bokstav c. Miljøverndepartementet har gitt nærmere regler om bruk av motorkjøretøyer ved forskrift av 15. mai 1988 nr. 356 i medhold av lovens § 4 a og forskrifter 14. mars 1988 nr. 225 om kommunens myndighet og forbud mot helikopterskiing og lignende i medhold av § 7. I rundskriv T 1/96 har Miljøverndepartementet utdypet bestemmelsene i loven og gitt retningslinjer for praktisering av loven og forskrifter.

De enkelte verneforskriftene forbyr motorisert ferdsel i naturvernområder. For å kunne kjøre i verneområder må man ha tillatelse fra vernemyndighetene. Selv om man har bevilling eller adgang til å kjøre etter loven, kan grunneier forhindre kjøring på sin grunn ved å nedlegge forbud. Kjøring i strid med slikt forbud rammes av straffeloven § 396.

Dessverre praktiserer kommunene loven på ulike måter. Noen kommuner har en restriktiv dispensasjonspraksis, mens andre er liberale i forståelsen av loven og forskrifter. Dette skaper problemer for håndhevelsen av loven.

2.7.6.1 *Straff*

Etter motorferdselsloven § 12 kan man bare gi bøter for overtredelse. Laveste skyldkrav er uaktksomhet. Høyesterett har anvendt en streng aktsomhetsnorm, se Rt 1979 s. 661 og Rt 1994 s. 398. Overtredelse av loven foreldes etter 2 år.

Foto: Kai Jensen, Vilmarksbilder.

Motorferdsel i utmark er i utgangspunktet ulovlig. Kjøring uten dispensasjon fra loven blir likevel stadig mer utbredt. Slik kjøring påfører landskapet stor slitasje og spor som kanskje vil være der for bestandig. Dessuten virker kjøringen forstyrrende på andre brukere av naturen.

Selv om den enkelte overtredelse ikke ser spesielt alvorlig ut, kan den totale skaden som påføres naturmiljøet, bli betydelig. Det er derfor nødvendig å etablere et forholdsvis høyt bøtenivå, selv ved én enkeltstående ulovlig kjøring uten noen spesielle skjerpene omstendigheter. Høyesterett har flere ganger stilt spørsmål ved politiets bøtenivå, se Rt 1989 s. 1361 og 1992 s. 1120. En bot for ulovlig kjøring med snøscooter bør ligge på rundt 8 000 kroner. Flere underrettsdommer har lagt seg på dette nivået. Ved barmarkskjøring bør bøtene ligge høyere, rundt 15 000 kroner, for en person med alminnelig inntekt. Eidsivating lagmannsretts dom av 9. november 2005 som gjelder ulovlig barmarkskjøring innebærer klar støtte til en slik straffutmåling, selv om de seks tiltalte i saken fikk bøter på fra 5 000 til 10 000 kroner etter en konkret vurdering av flere formildende omstendigheter. Denne dommen er anket av påtalemyndigheten til Høyesterett over straffutmålingen. Dersom kjøringen, (f.eks. med terrenggående kjøretøyer) er gjentatt eller omfattende, har skadet vegetasjonen eller har skjedd i et verneområde, bør bøtene settes betydelig høyere. I slike tilfeller bør man også vurdere inndragning av kjøretøyet, eventuelt delvis verdiinndragning, jf. straffeloven § 35. Inndragning vil ofte være aktuelt også ved annen naturkriminalitet, f.eks. ulovlig jakt hvor kjøretøyet er brukt under jakten, se f.eks. Rt 1998 s. 182.

2.7.6.2 Bruk av snøscooter på åpent vann

Ved endring i lov om fritids- og småbåter den 7. juli 2000 ble det i § 39 innført forbud mot bruk av vannscooter og andre liknende motordrevne mindre fartøy som er konstruert for å

føre personer, og som etter alminnelig språkbruk ikke kan betegnes som båt. Dette medfører at også bruk av snøscooter på åpent vann omfattes av denne bestemmelse. Det er således forbudt å «plane» av gårde med snøscooter på åpent hav, innsjø og vassdrag, så lenge kommunen ved forskrift ikke har gitt unntak fra forbudet for nærmere avgrensede områder. Slik kjøring har medført dødsfall og det foreligger også smittefare av *Gyrodactylus salaris* fra bl.a. finske snøscootere i norske vassdrag.

2.7.7 Plan- og bygningsloven

Plan- og bygningsloven av 14. juni 1985 nr. 77 har blant annet til formål å gi grunnlag for vedtak om bruk og vern av ressurser og grunnlag for vedtak om utbygging. Loven skal også ivareta estetiske hensyn. Videre skal loven legge til rette for arealbruk og bebyggelse til størst mulig gagn for den enkelte og for samfunnet, jf. § 2.

Plan- og bygningsloven er en langt viktigere miljølov enn mange er klar over. Vesentlige terrenginngrep krever tillatelse fra kommunen, jf. § 93 i. I strandsonen er ulovlige terrenginngrep og ulovlig bygging et angrep både på sårbare natur- og kulturmiljøer og på allmennhetens mulighet til ferdsel og rekreasjon i attraktive friluftsområder. Utnyttelse av et areal skal være i samsvar med reguleringsplanens, bebyggelsesplanens eller kommuneplanens arealdel. Oppføring av byggverk og andre anlegg krever tillatelse fra bygningsrådet (§ 93). Brudd på reguleringsbestemmelsene kan straffeforfølges etter lovens § 110 nr. 3.

2.7.7.1 *Straff*

Det er kommunene som forvalter plan- og bygningsloven. Dessverre har kommunene ulik praksis for håndtering av brudd på denne loven. Det gjelder både sanksjoner som endringsforelegg etter lovens kapittel XIX og anmeldelse til politiet. Det finnes flere eksempler på at politiet har startet etterforskning og påtaleavgjort overtredelser av plan- og bygningsloven til tross at kommunen har besluttet ikke å anmelde overtredelsen.

En undersøkelse som ØKOKRIM utførte i 1995, og som gjelder alle bøteleggelser i landet i perioden 1989-1995, viste at få av de avdekkede lovbruddene ble anmeldt. Bøtenivået var gjennomgående for lavt (2 000-10 000 kroner).

I dag gir plan- og bygningsloven kun hjemmel for bruk av bøter, jf. plan- og bygningsloven av 1985 §§ 110 og 111. Det gir uheldige signaler at straffen for brudd på denne loven er så mild. Det er ønskelig at strafferammen utvides til fengselsstraff med strafferamme inntil 2 år slik at straffeprosessuelle tvangsmidler kan benyttes. Det vil også medføre at foreldelsesfristen forlenges fra 2 til 5 år, jf. straffeloven § 67. Det er viktig å være klar over at foreldelsesfristen ikke begynner å løpe så lenge en ulovlig oppført bygning er i bruk. Flere saker henlegges på feil grunnlag, fordi det er mer enn 2 år siden bygningen stod ferdig når etterforskningen settes i gang. En kommune anmeldte f.eks. i 2000 en hytteeier fordi han i 1989 uten tillatelse hadde utvidet et uthus fra 15 til 35 m² og brukt uthuset som annekset uten tillatelse fra kommunen. Saken ble henlagt som foreldet. Kommunen påklaget henleggelsen og viste til at annekset hadde vært brukt de siste årene og forholdet kunne da ikke være foreldet når det gjaldt den ulovlige bruken av annekset. Statsadvokaten omgjorde henleggelsen og hytteeieren ble deretter ilagt et forelegg for overtredelse av plan- og bygningsloven § 110 nr. 3 jf. § 93 første ledd nr. 3.

I forslag til ny plan- og bygningslov (NOU 2005:12 – Mer effektiv bygningslovgivning II) foreslås det å skjerpe straffansvaret vesentlig i forhold til dagens lovverk, som bare hjemler bøtestraff. Bygningslovutvalget foreslår alminnelig strafferamme på bøter eller fengsel inntil 1 år ved vesentlige overtredelser, med skjerpelse inntil 2 år ved særlig skjerpende omstendigheter. Denne kraftige oppkriminaliseringen begrunnes særlig med plan- og bygningslovens betydning som miljølov.

Av allmennpreventive hensyn bør bøtenivået ved overtredelse av plan- og bygningsloven være høyt, se Rt 1983 s. 306. Der kommunen i ettertid ikke fremmer rivnings- eller endringssak etter plan- og bygningsloven § 114 og et ulovlig bygg/anlegg blir stående, kan det også være påkrevd at hele eller deler av merverdien blir inndratt etter straffeloven § 34. Dersom noen f.eks. bygger en ulovlig hytte i strandsonen, kan verdiøkningen på eiendommen inndras, forutsatt at kommunen ikke reiser endringssak.

2.7.8 *Frilufsloven*

Frilufsloven av 28. juni 1957 nr. 16 har blant annet som formål å verne friluftslivets naturgrunnlag og sikre allmennhetens rett til ferdsel, opphold mv. i naturen, jf. § 1. Spesielt

er retten til fri ferdsel i utmark viktig. En grunneier som vil forhindre dette, f.eks. ved å sette opp ulovlige gjerder eller forbudsskilt, kan komme i straffeansvar. En svært vanlig måte å forsøke å utvide eget territorium rundt en fritidseiendom på er å sette opp en flaggstang langt utenfor den naturlige private sfære rundt bebyggelsen (utmarksflaggstang). Dette er en effektiv form for snikprivatisering. Hvorvidt det er straffbart eller ei, vil imidlertid bero på de konkrete forhold i den enkelte sak.

De grunnleggende dommene om grensedragningen mellom utmark (med fri ferdsel) og innmark (med svært begrenset adgang til ferdsel) er i Rt 1998 s. 1164 (Furumoadommen) og Rt 2005 s. 805 (stidommen).

Kommunene har viktige oppgaver knyttet til håndhevelsen av loven, jf. særlig §§ 13, 15, 16, 18 og 20. I likhet med flere andre miljølover håndheves også frilufsloven på ulike måter i de enkelte kommunene. Kommunenes håndheving av loven preges også av kommunestyrenes politiske sammensetning.

2.7.8.1 *Straff*

Straffebudet i frilufsloven § 39 er en straffebestemmelse i miljølovgivningen som altfor sjelden brukes. Frilufsloven § 39 hjemler bøtestraff for overtredelser av loven. Lovens § 13 forbyr gjerder, stengsler eller tiltak som på annen måte vanskeliggjør den ferdsel som er tillatt i medhold av loven. Til tross for at det skjer mange overtredelser av loven, er det svært få som blir straffet.

En undersøkelse som ØKOKRIM har utført, viser at det i perioden 1995-2004 bare er ilagt ett eneste forelegg på 5000 kroner for brudd på frilufsloven § 39 jf. § 13. En slik håndhevelsespraksis er uheldig og uthuler respekten for et viktig regelverk.

2.8 *Annen naturkriminalitet: Noen viktige sakstyper*

2.8.1 *Ulovlig inngrep i verneområder*

Eksempler på brudd på naturvernloven er ulike inngrep i naturvernområder, f.eks. anleggelse av vei og ulovlig hogst. Andre eksempler er ulovlig motorferdsel, ulovlig ferdsel i sjøfuglreservat og ulovlig oppføring av hytte. Dersom inngrepet har redusert en naturlig bestand av fredede levende organismer som nasjonalt eller internasjonalt er truet av utryddelse eller påført betydelig skade på et område som er fredet gjennom vedtak etter naturvernloven kapittel II, foreligger der en overtredelse av straffeloven § 152 b, den såkalte generalklausulen mot miljøkriminalitet.

Eksempel på dommer

Rt 2002 s. 1069: En gårdbruker hadde felt trær og brukt traktor i et våtmarksområde og ble tiltalt for overtredelse av naturvernloven § 24, jf. § § 8,9,10 og 22. Høyesterett viste til at naturen i et naturreservat som hovedregel skal forbli urørt etter fredningen. Fredningsforskriften måtte forstås slik at den ikke gav grunneier hjemmel til å drive skjøtsel i området. Tiltalte ble ikke ansett for å være i unnskyldelig rettsvillfarelse, jf. straffeloven § 57. Til tross for frifinnelse i lagmannsretten avsa Høyesterett fellende dom. Straffen ble satt til 10 000 kroner i bot og inndragning av 1 000 kroner. En dommer ville frifinne på bakgrunn av det materielle lovkravet i Den europeiske menneskerettighetskonvensjon

Beslagla 133 garn

Viknaværing i ulovlig ærend nektet å gi seg

Av Per Eliassen
133 ulovlige laksegarn ble beslaglagt på kyststrekning fra Kjølvå til Loppa i flere garn

opsyn tidligere, og det var gang at politiet slo til med mert politibåt. De laksegarnene ble da også Kvænangen og Reisaforord er folkene fra reinpolitiet denne måten får et mer i oppsyn.

Energisk tyvfisker flyktet fra lovens garn

En enlig småbåts beitet seg i den 300 meter lange orngarnseleka. Lensmann Thor Håsfjord (til venstre) og politisjef Kent Berntsen deltar på mandagens klippet.

Tyvfiskere stakk av

Alta (FD): Forrige mandag beslagla Altavakserservice de hadde forsøkt å renne broren i åpent sjø, motverge og forsøkte å slå ned en lensmannsbe-

hanket inn med helikopter

Dramatisk jakt på tyvfisker i Vikna

16 garn beslaglagt

VIKNA: En storaksjon på frivilligdeling til 16 garnbeslag. Aksjonen ble utløst av skapet fra Nandal politistasjon.

Tyvfiske av 14 tonn laks

SO: Hittil i sommer har politiet i Namsos beslaglagt 37 ulovlige settegarn forordet. Det er mer enn i hele forordet. En rapport fra fiskeveivålingen avslører at tyvfisker i 14 tonn laks. Den viktigste tyvfisker i å føre til at stier for sportsfiskere.

Jeg ble presset av politiet til å ta sjanser

Det var fare på ferde flere ganger kvell ble innlagt på sykehuset. Jeg fikk ikke overleve.

Omfattende rovfiske i Sanddøla

GRONG: I hele sommer er det drevet omfattende rovfiske i Formofossen i Sanddøla. Til dette strog redskap er blitt brukt til å rykke laksen opp av etve mens den var på vandring oppover vassdraget. Dette driver bare de simplest av de dårlige innen sportsfiske med, sier utmarksleder Ragnar Holm i Grong Friluftssenter.

Tyvfisker tatt «på fersken»

En mann fra Namsos ble tatt på fersken mens han ulovlig satte garn i Lyringensfjorden på oppsyn i lakseangren vil fortsette et god stund framover.

I svært mange norske lakselver er laksen enten utryddet eller truet. Derfor ønsker norske myndigheter å hindre at laks som måtte være på vei til gyteelvene, blir fisket på ulovlig vis. Avsklippene ovenfor viser at dette er en stor utfordring.

(EMK) art. 7. Dommen er et varsel til forvaltningen om at straffehjemler må utformes klart, slik at borgerne har rimelige muligheter til å forutse hvilke handlinger som er belagt med straff.

Rt 2005 s. 568 (generalklausuldommen): En grunneier hogde 380 kubikkmeter trær over et samlet areal på 50 dekar i et område som var fredet som naturreservat. Skogen var en typisk og svært godt utviklet boreal regnskog i Nord-Trøndelag. I denne skogen var det lokalisert tre lavarter som står på den nasjonale rødlisten for truede arter. Grunneieren ble tiltalt for brudd på straffeloven § 152 b, tredje ledd nr.2 (for å ha påført betydelig skade på område som er fredet gjennom vedtak i naturvernloven kapittel II), og for brudd på straffeloven § 152 b, tredje ledd nr. 1 (for å ha redusert en naturlig bestand av fredede organismer som er truet med utryddelse). Grunneieren ble frifunnet for overtredelse av straffeloven § 152 b annet ledd nr.1. Etter denne bestemmelse straffes den som forsettlig eller grovt uaktsomt minsker en naturlig bestand av «fredede levende organismer som nasjonalt eller internasjonalt er truet av utryddelse». Høyesterett kom til at siden de aktuelle lavarter ikke var vernet som arter etter naturvernloven § 13, fikk straffeloven § 152 b annet ledd nr 1 ikke anvendelse. For overtredelse av straffeloven § 152 b annet ledd nr 2 som gjelder områdefredning, fastsatte Høyesterett straffen til fengsel i 1 år. Da saken var blitt gammel (3 år og 8 måneder) uten at domfelte kunne bebreides for dette, og han hadde en personlighetsforstyrrelse med trekk av vrangforstillingskarakter, ble 120 dager av fengselsstraffen gjort ubetinget. Ved denne saken er det etablert et nytt og betydelig strengere straffenivå for grov naturkriminalitet. Dette er også første gang noen er dømt i Høyesterett for overtredelse av straffeloven § 152 b.

2.8.2 Ulovlig laksefiske

Ulovlig fiske av laks truer laksebestandene. Hver stamme av laks i de enkelte vassdragene utgjør en unik bestand. I mange vassdrag er villaksen utryddet. Brudd på vernereglene vil derfor kunne være alvorlig naturkriminalitet.

Det er ingen tvil om at det fiskes store mengder anadrom laksefisk under «fiske etter andre arter». Det fiskes også store mengder laks ulovlig utenfor sesongen eller med ulovlig redskap, f.eks. med garn ute i fjordene og ved elvemunninger. Ulovlig laksefiske kommer som en ekstra belastning på bestandene, i tillegg til de skader som forårsakes av rømt oppdrettslaks, sykdomsspredning, sur nedbør og forurensning, regulering av vassdrag mv. Spesielt ulovlig drivgarnfiske etter laks i sjøen er med på å true de enkelte bestander. Enkelte steder drives slikt fiske nærmest profesjonelt med betydelig fortjeneste.

Eksempel på dom

Hålogaland lagmannsretts dom av 16. mars 2001: En yrkesfisker ble dømt til 15 000 kroner i bot og tap av retten til å fiske laks med garn eller laksenot i 2 år fra dommen ble rettskraftig. Tiltalte hadde laksefiske som sin hovedinntektskilde, og rettighetstapet rammet ham hardt. Han var tidligere domfelt 3 ganger og bøtelagt 5 ganger for overtredelse av lakse- og innlandsfiskloven. Det finnes ikke andre eksempler fra rettspraksis på idømt rettighetstap for overtredelser av bestemmelsene i lakse- og innlandsfiskloven. Dette tyder på at påtalemyndigheten for sjelden har nedlagt påstand om rettighetstap.

2.8.3 Rømming eller dumping av oppdrettsfisk

Når oppdrettsfisk dumpes (slippes fri) eller rømmes, kan det oppstå fare for at smittsomme sykdommer sprer seg. Det er oppdrettsanleggets eier som plikter å forhindre at dette skjer. Overtredelse av fiskeoppdrettsloven/matloven (f.eks. rømming av oppdrettsfisk) kan sammenlignes med overtredelse av forurensningsloven.

Eksempel på dom

Hålogaland lagmannsretts dom av 25. mars 2003: Et fiskeoppdrettsforetak i Troms ble idømt en bot på 1 500 000 kroner for en rekke overtredelser av fiskeoppdrettsloven og fisesykdomsloven. To av forholdene gjaldt rømming av til sammen ca. 35 000 laks, og de øvrige gjaldt dumping av ca. 2-3 tonn laks med påfølgende fare for spredning av fisesykdommer. I Nord-Troms tingrett var bedriften for de samme forhold blitt dømt til en bot på 750 000 kroner. Lagmannsretten uttalte at forholdene var alvorlige sett på bakgrunn av de betydelige skadene den enkelte oppdretters virksomhet kan påføre miljøet og andre næringsutøvere.

2.8.4 Overtredelser av genteknologiloven

Fremtidens bioteknologi stiller verden foran helt nye utfordringer. Ved å manipulere genmaterialet i en levende organisme kan man oppnå større produksjon og motstandsdyktighet mot sykdommer og større toleranse overfor sprøytemidler. Vi har imidlertid liten oversikt over skadevirkningene av utslipp/utsetting av genmodifiserte organismer i naturen.

Eksempler på overtredelser av genteknologiloven er mangelfull sikring av lukket anlegg, utvikling eller bruk av slike organismer i lukket anlegg uten godkjenning, ulovlig import eller utsetting av genmodifiserte organismer i naturen, landbruk og akvakultur. Alle saker som gjelder brudd på loven og dens forskrifter, bør legges fram for ØKOKRIM.

2.8.5 Ulovlig motorferdsel i utmark

Ulovlig motorferdsel i utmark og vassdrag er et problem som stadig blir større. Dette skyldes i første rekke en sterk vekst i antallet registrerte snøscootere og terrengkjøretøyer. Det er også et problem at mange misbruker den lovlige retten de har til motorisert ferdsel. Transport av varer og utstyr utvikler seg ofte til ren fritidstransport. I Norge har vi enorme utmarksområder, men begrensede ressurser til oppsyn. Derfor har mange som kjører ulovlig, liten risiko for å bli oppdaget.

Motorisert kjøring i utmark får mange uheldige konsekvenser for naturmiljøet. Først og fremst forstyrrer kjøringen viltet. Videre medfører kjøringen eksos og støypilager. Bruk av terrenggående kjøretøyer i sommerhalvåret må nødvendigvis føre til skade på mark og vegetasjon. Skadevirkninger av ulovlig kjøring kommer i tillegg til de skadevirkningene som den lovlige kjøringen gir (og som samfunnet må akseptere).

Politiet i Nord-Troms og Finnmark har en annen praksis enn i andre landsdeler. Her, og etter hvert også i enkelte andre områder, er det etablert lovlige scooterløyper og enkelte barmarksløyper for terrenggående kjøretøyer. Slike løyper skaper særlige problemer for håndhevelsen av lovverket. Et spørsmål kan f.eks. være hvor langt utenfor den egentlige løypa kjøring kan aksepteres. Kjøring utenfor scooterløypa bør i alminnelighet påtales. Det er ikke hensiktsmessig å angi eksakt hvor mange meter avviket må utgjøre. Ved barmarkskjøring i terrenget bør man ikke godta noen avvik fra godkjent trassé. Grunnen til dette er at lovstridig kjøring utvider løypene og påfører terrenget skader.

Eksempler på dommer

Rt 1979 s. 661: Nødvendig person- og godstransport er etter motorferdselsloven § 4 første ledd bokstav c tillatt i reindriftsnæring. En reineier hadde benyttet snøscooter under tilsyn med rein. I tillegg hadde reindriftseieren under denne kjøreturen drevet jakt på rype. Da herredsrettens dom ikke inneholdt tilstrekkelige opplysninger om tilsyn med reinen som tiltalte hadde påtatt seg, ble dommen opphevet. Men i tilknytning til dette uttalte Høyesterett at lovens formål tilsier at § 4 c må tolkes og anvendes på en restriktiv måte. Domsgrunnene i herredsretten var ikke tilstrekkelige til å vurdere om snøscooterkjøringen kunne anses som nødvendig persontransport under utøvelsen av reindriftsnæringen.

Rt 1994 s. 398: En mann ble idømt en bot på 1 000 kroner for å ha kjørt moped i utmark i forbindelse med elgjakt. Jaktlagets leder hadde søkt om dispensasjon, men søknaden var ikke innvilget selv om det var «stor sikkerhet» for at det ville skje. Høyesterett uttalte at tiltalte burde forsikret seg om at dispensasjonssøknaden var innvilget før han foretok kjøringen.

Rt 1989 s. 1361: En kvinne ble i herredsretten idømt en bot på 1 000 kroner for ulovlig snøscooterkjøring i utmark. Det ble anket over straffeutmålingen. Høyesterett påpekte at ulovlig kjøring med snøscooter i utmark var et betydelig problem. Det nokså standardiserte bøtenivået politikamrene i Finnmark hadde lagt seg på, var for lavt. For å få reglene om motorisert ferdse i utmark respektert, ble anken tatt til følge, og boten ble høynet til 2 000 kroner. Imidlertid stilte Høyesterett spørsmålet om et bøtenivå på 2 000 kroner for disse overtredelser er tilstrekkelig til å få reglene om motorisert ferdse i utmark respektert.

Rt 1992 s. 8: To menn ble i Høyesterett idømt bøter på henholdsvis 1000 og 2000 kroner for overtredelse av lov om motorferdse i utmark og vassdrag. Også i denne saken uttalte Høyesterett at det kunne være tvil om dette var tilstrekkelig bøtenivå til å skape respekt for forbudet mot motorisert ferdse i utmark.

Rt 1992 s. 1120: En eldre mann ble av Høyesterett idømt en bot på 5 000 kroner for å ha kjørt traktor i utmark i den hensikt å hente en båt. Høyesterett uttalte at det bøtenivået som politikammeret hadde lagt seg på, neppe kunne være tilstrekkelig til å skape den nødvendige respekt for forbudet mot motorferdse i utmark.

Rt 1998 s. 182: En mann ble dømt for ulovlig fiske og ulovlig motorferdse i utmark til 21 dagers betinget fengsel og 10.000 kroner i bot samt inndragning. Domfelte hadde benyttet en firehjuls terrengmotor-sykkel med slep for å ta seg frem til et mindre fiskevann hvor han drev ulovlig garnfiske. Høyesterett uttalte at inndragning av de gjenstander som er benyttet ved ulovlig jakt og fiske er akseptert i rettspraksis. Den allmennpreventive effekten må antas å bli mer effektiv når hjelpemidlene til straffbar adferd eller verdien av disse blir inndratt. På bakgrunn av dette ble verdien av terrengmotorsykkelen og diverse fiskeredskaper inndratt.

RG 1996 s. 1207: En mann med ca. 4 000 kroner pr. måned i pensjon og med netto formue på ca. 200 000 kroner ble idømt en bot på 5 000 kroner for ulovlig snøscooterkjøring i utmark.

I noen avgjørelser har Høyesterett frifunnet tiltalte for ulovlig motorferdse. Dette illustrerer godt at loven kan by på tolkningsutfordringer, og at det er viktig at sakene etterforskes grundig også i de tilfeller hvor mistenkte «erkjenner» forholdet på stedet. I retten blir det ofte gjort gjeldende at det bare var faktum, dvs. det at vedkommende faktisk kjørte, som ble erkjent, ikke at forholdet var ulovlig og straffbart. Hvis tjenestemennene bare har fylt ut en standardblankett for forhold som erkjennes på stedet, er det vanskelig å imøtegå ulike unnskyldninger som blir presentert for første gang under hovedforhandlingen, lang tid etter at kjøringen fant sted.

Rt 2000 s. 1455: De tiltalte ble frifunnet for overtredelse av motorferdselsloven § 12 jf. § 3. De gikk på ski og skulle på fisketur til Anjvatnet i Øvre Dividal Nasjonalpark da de fikk transport av seg selv og sitt utstyr med snøscootere som kjørte i samme retningen. En slik tilfeldig, vederlagsfri og passiv leilighetstransport uten betydning for selve snøscooterkjøringen faller utenfor straffbar «bruk» av kjøretøyet.

Rt 2000 s. 1846: Tiltalte som var bosatt på en gård uten fast vei-forbindelse, ble frifunnet for overtredelse av motorferdselsloven § 12 jf. § 3. Han hadde rett til fri ferdse i medhold av motorferdselsloven § 4 første ledd bokstav c. Saken dreide seg om innholdet av denne retten, som ikke bare kunne omfatte fri ferdse for kjøring til og fra endepunktet på nærmeste vinteråpne vei. Dissens 3-2.

2.8.6 Ulovlig oppføring eller rivning av byggverk, ulovlige veianlegg m.m.

Eksempler på brudd på plan- og bygningsloven er oppføringer av ulovlige bygg/tilbygg uten byggetillatelse, bygging av ulovlige veianlegg, ulovlig rivning av bygninger og ulovlig bruk av eiendommer. Mange av disse lovbruddene utføres av folk som bevisst spekulerer i at kommunen i ettertid ikke vil foreta seg noe for å få rettet opp feilen. Ofte står store økonomiske verdier på spill. Dette har også gjort at enkelte kommuner er noe tilbakeholdende med f.eks. å kreve et ulovlig bygg fjernet eller på annen måte gjenopprette tilstanden.

Eksempler på dommer

Rt 1983 s. 306: En mann i Hedmark fikk godkjent en søknad om et tilbygg på sin bolig med 22 m². Under byggarbeidet endret han sine godkjente planer og oppførte et tilbygg på hele 51 m². Domfelte var fullt klar over at byggearbeidet var ulovlig. Rivningspålegget fra bygningsrådet ble av fylkesmannen i Hedmark opphevet. Til dette sa

Foto: Frøydis B. Nilsen.

En 50 år gammel mann ble i Lyngdal tingrett i februar 2004 dømt til betinget fengsel i 21 dager og en bot på 80 000 kroner for overtredelse av kulturminneloven og plan- og bygningsloven. Han hadde bygget anleggsvei, parkeringsplass og dreneringsgrøfter frem til sin hytte og lagt veien gjennom en fredet steinalderboplass.

Høyesterett at resultatet av at domfelte har trumfet seg frem, er å oppnå at det ulovlig oppførte tilbygg blir stående og måtte godkjennes. En slik handlemåte må møtes med en strafferettslig reaksjon av en slik art at den blir følbare. Boten ble satt til 20 000 kroner (tilsvarer i dag ca. 65 000 kroner).

RG 2001 s. 144 (Strandgatedommen): Saken gjaldt rivning av en bygning i Tromsø sentrum, oppført i 1857 og foreslått vernet i medhold av plan- og bygningsloven. Eiendomsselskapet og styreleder/eneaksjonær ble idømt bøter på henholdsvis 400 000 kroner og 150 000 kroner. Styrelederen ble også i henhold til straffeloven § 29 nr. 2 for et tidsrom av 5 år fratrukket retten til selv å ha eller være styreformann eller daglig leder av et selskap med ansvarsrett etter plan- og bygningsloven.

Fredrikstad tingretts dom av 26. september 2002 (hytteveidommen): En hytteeier som hadde anlagt en ca. 200 meter lang og ca. 3 meter bred vei fra fylkesveien og inn til sin hytte uten tillatelse, ble idømt en bot på 130 000 kroner. Tingretten uttrykte nødvendigheten av strenge reaksjoner mot personer som tar seg til rette på denne måten. En lav bot kan fort bli en ekstrakostnad som innkalkuleres i byggeprosjektene, og bare føre til en økning av ulovlige byggearbeider. Retten mente boten måtte være høy for å avskrekke andre fra å gjøre tilsvarende inngrep i naturen. Veien ble en dyr affære for hytteeieren. I tillegg påla kommunen ham å gjenopprette naturtilstanden så langt som mulig. Han ble ilagt ca. 70 000 kroner i dagsbøter fordi han ikke utførte arbeidene innen fristen.

For øvrig er det viktig å være klar over at ileggelse av tvangsmulkt ikke anses som straff. Dette medfører at senere straffeforfølgning vanligvis ikke vil være problematisk i forhold til forbudet om gjentatt straffeforfølgning i tilleggsprotokoll 7 artikkel 4 nr. 1 til Den europeiske menneskerettskonvensjonen (EMK).

2.8.7 Ulovlig hindring av allmennhetens rett til fri ferdsel

Ifølge friluftsløven § 13 er det forbudt å sette opp gjerder eller stengsler, eller iverksette tiltak som vanskeliggjør den ferdselen som er tillatt i medhold av loven. Det skjer mange åpenbare overtredelser av denne bestemmelsen i våre kystområder, men nesten ingen av lovovertrederne er blitt straffet.

Eksempel på forelegg

Politiet i Trondheim utferdiget 10. juli 2003 imidlertid et forelegg på 5 000 kroner mot en person som hadde satt opp et sjikanøst stengsel i utmark sommeren 2003. Forelegget ble vedtatt. Andre politidistrikter bør følge eksemplet fra Trondheim og ta disse sakene alvorlig.

Noen viktige dommer i sivile saker

Rt 1998 s. 1164 (Furumoadommen): Fylkesmannens vedtak med hjemmel i friluftsløven § 13 jf. § 40, med pålegg til grunneieren om å fjerne gjerder i strandsonen på sin eiendom av hensyn til allmennhetens ferdsel, ble opprettholdt. Strandsonene på vedkommendes eiendom kunne ikke defineres som innmark, jf. friluftsløven § 1 a første ledd. Uttrykket hustomt må begrenses til den mer private sonen rundt bolighuset. Høyesterett fant at gjerdet var til utilbørlig fortregning for ferdselen. Dersom det viser seg at ferdselsretten blir svært belastende, må eieren søke om å få etablert en lovlig sperring etter friluftsløven § 16.

Rt 2005 s. 805 (stidommen): Høyesterett slår fast at prinsippet om at folk som har eiendom i strandsonen, må finne seg i å få allmennheten nærmere inn på livet enn andre.

Litteratur

- Backer, Inge Lorange: *Naturvern og naturinngrep* (1986)
 Falkanger, Thor og Haagensen, Kjell (red.): *Norsk vassdragsett* (2002)
 Kirksæther, Sverre og Soknes, Bjørn K.: *Naturoppsyn* (2001)
 Rom, Knut: *Viltloven. Kommentar* (1987)
 Hansen, Rune B.: «Særlig om ulovlige (sjikanøse) stengsler i utmark» i *Miljøkrim* nr. 2-3/2003
 Hansen, Rune B.: «Nye rettsavgjørelser styrker allmennhetens rettigheter i utmark» i *Lov og Rett* 2005 s. 562-571.
 Hansen, Rune B.: «Miljøkriminalitet — særlig om utviklingen i lovgivning og rettspraksis 1990-2005» i *Praktisk miljørett* (Fagbokforlaget 2006).
 Holme, Jørn (red.): *Faunakriminalitet og annen naturkriminalitet*, ØKO-KRIMs skriftserie nr. 8 (1994)
 Høviskeland, Hans Tore: «Bygging i strandsonen» i *Miljøkrim* nr. 2-3/2000
 Høviskeland, Hans Tore: «Ulovlig bygging i strandsonen» i *Miljøkrim* nr. 2-3/2001
 Høviskeland, Hans Tore: «Barmarkskjøring» i *Miljøkrim* nr. 4/2003

Foto: Geir Bakkehaug

En grunneier utenfor Trondheim jaget folk fra strandsonen og vanskeliggjorde adkomsten dit ved å sette opp stengsler og bl.a. denne plakaten. Grunneieren ble ilagt en bot på 5 000 kroner for overtredelse av friluftsløven.

3 Forurensningskriminalitet

Foto: Christian Resstad

Direkte utslipp fra rør til elv. Tidligere hadde vi mange slike direkte utslipp. I dag forekommer dette sjelden, men er desto mer alvorlig.

3.1 Innledning

Forurensningskriminalitet er brudd på lover og forskrifter som beskytter naturen og miljøet mot forurensning, avfall og helse- eller miljøfarlige produkter. Forurensningskriminalitet er, sammen med faunakriminalitet, antagelig det de fleste forbinder med miljøkriminalitet.

Typiske overtredelser er

- o ulovlig utslipp fra industrien til vann, luft eller grunn
- o landbruksforurensning (gjødsel og silosaft)
- o ulovlig innførsel og omsetning av farlige produkter (kjemikalier og helsefarlige næringsmidler)
- o ulovlig dumping, lagring eller nedgraving av farlig avfall
- o ulovlig import/eksport av farlig avfall
- o oljeforurensning fra skip (omtalt i kapittel 4)

Statens forurensningstilsyn (SFT), Fylkesmannens miljøvern-avdelinger, og på enkelte områder kommunene, er forurensningsmyndigheter i henhold til forurensningsloven, og har således det overordnede ansvaret for håndhevelsen av regelverket. I tillegg har Fiskeridepartementet ved Kystverket ansvaret for den statlige beredskapen mot akutt forurensning, og Sjøfartsdirektoratet er forvaltningsmyndighet etter sjødyktighetsloven kapittel 11. Statens forurensningstilsyn

har det administrative hovedansvaret for gjennomføring av produktkontrollloven.

3.2 Lovgivningen

Viktige eksempler på lover som beskytter mot forurensning, avfall og helse- eller miljøfarlige produkter er

- o forurensningsloven
- o sjødyktighetsloven
- o produktkontrollloven
- o matloven

Det finnes et omfattende forskriftsverk til hver lov. Sjødyktighetsloven er omtalt under kapittel 4 om forurensning fra skip.

Også straffeloven kan komme til anvendelse i forurensningsaker. I kapittel 14 om allmennfarlige forbrytelser finnes en rekke bestemmelser som er aktuelle ved alvorlig eller særlig farlig forurensning, se §§ 152, 152 a, 152 b og 153. Spesielt viktig er generalklausulen mot miljøkriminalitet, straffeloven § 152 b. Bestemmelsens første og annet ledd dekker særlig alvorlige tilfeller av forurensning og ulovlig avfallshåndtering. I enkelte tilfeller kan også bestemmelsene om uaktsomt drap og legemskrenkelser i straffeloven være aktuelle.

Slagg fra aluminiumsproduksjon ved Hydro Porsgrunn ble plassert på et område på Skjerkøya i Bamble. Slagghaugen måtte dekkes til for å forhindre antenning, fordi det oppstår brann når denne typen slagg kommer i kontakt med vann. Denne haugen begynte å brenne fordi den ikke var ordentlig tildekket.

Når forurensning krenker andre private interesser, kan straffeloven §§ 291, 292, 391 og 398 tenkes anvendt, eventuelt i konkurrans med forurensningsloven. Forurensning kan også rammes av plan- og bygningsloven av 14. mai 1985 nr. 77, se f.eks. § 106 nr. 2. På Svalbard rammes forurensning av Svalbardmiljøloven av 15. juni 2001 nr. 79.

3.2.1 Forurensningsloven og dens anvendelsesområde

Vi ønsker å begrense og kontrollere forurensning for å redusere faren for helseskader og for å bevare naturens evne til produksjon og selvfornyelse. Lov om vern mot forurensning og om avfall av 13. mars 1981 nr. 6 (forurensningsloven) er det viktigste virkemiddelet vi har for å begrense og kontrollere ulike former for forurensning. I medhold av forurensningsloven ble det gitt flere viktige forskrifter. Disse er nå samlet i to forskrifter, omtalt som «forurensningsforskriften» og «avfallsforskriften» (se omtale nedenfor).

Forurensningsloven skiller mellom *forurensning* (kapittel 2, 3 og 6; se særlig definisjonen i § 6) og *håndtering av avfall* (lovens kapittel 5; se særlig definisjonen i § 27). Loven har separate straffebestemmelser for forurensning i § 78 og ulovlig håndtering av avfall i § 79. Strafferammen er også forskjellig: opptil 5 års fengsel ved forurensningskriminalitet, men maksimalt 3 måneders fengsel ved ulovlig avfallshåndtering. Ulovlig forurensning og avfallsdeponering inne i bygninger, faller utenfor forurensningsloven. Inne på arbeidsplasser kommer arbeidsmiljøloven av 4. februar 1977 nr. 4 til anvendelse. En ny arbeidsmiljølov vil antakelig tre i kraft i 2006.

Også utslipp innenfor et industriområde omfattes av forurensningsloven, jf. Rt 1998 s. 2011 (raffinerikjennelse I). Forurensningen kan altså ikke unnskyldes seg med at forurensningen bare rammer egen eiendom.

3.2.1.1 Petroleumsvirksomhet på kontinentalsokkelen

Med unntak av noen bestemmelser har forurensningsloven (jf. § 4) generell anvendelse for petroleumsvirksomheten på

kontinentalsokkelen. Dersom virksomheten på en oljeplattform medfører forurensning til sjøen, vil forurensningsloven komme til anvendelse. Men har det bare oppstått forurensning på selve plattformen eller fare for forurensning til sjøen, vil petroleumsloven av 29. november 1996 nr. 72 med forskrifter regulere forholdet. Petroleumstilsynet er den sentrale tilsynsmyndighet etter sikkerhetsbestemmelsene i petroleumsloven.

Siden flere forhold er regulert i både forurensningsloven og petroleumsloven, har Petroleumstilsynet og Statens forurensningstilsyn utarbeidet en forskrift om helse, miljø og sikkerhet i petroleumssektoren (rammeforskriften av 31. august 2001) med underliggende forskrift. De har også inngått en koordineringsavtale som sier noe om rollefordelingen mellom myndighetene på dette området. Når det gjelder virksomheten på kontinentalsokkelen, har påtaleinstruksen § 33-1 særlige regler om påtaleansvaret.

3.2.1.2 Samferdsel

Forurensning fra samferdselssektoren omfattes strengt tatt av forurensningsloven, men krever i henhold til lovens § 5 særskilt vedtak fra Kongen for at forurensning fra transport generelt skal omfattes. Loven omfatter derfor ikke utslipp fra det enkelte transportmiddel. Forurensning fra motorkjøretøyer, luftfart, båttrafikk og jernbane er nærmere regulert av de enkelte spesiallover, jf. forurensningsloven § 5 annet ledd. Kjøring av en bil med eksosanlegg som slipper ut for mye CO₂ vil altså rammes av veitrafikklovgivningen og dens forskrifter. Forurensning som kommer fra skip i regulær drift og som har sammenheng med skipets funksjon som transportmiddel, f.eks. lensing av ballasttanker, dekkes av sjødyktighetsloven av 9. juni 1903 nr. 7.

Til tross for dette er likevel akutt forurensning eller fare for akutt forurensning fra et transportmiddel omfattet av forurensningsloven, jf. § 7 annet ledd og § 5 tredje ledd. Den som er ansvarlig for f.eks. et skipsforlis eller tankbilvelt, vil være forpliktet til å sørge for tiltak for å forebygge eller begrense

skadevirkningene (tiltaksplikten), se f.eks. Arisan-saken i Rt. 1992 s. 1578 (se punkt 3.7.3).

3.2.1.3 Radioaktive substanser

Radioaktive substanser faller utenfor forurensningslovens område, jf. lovens § 6 første ledd nr. 7. Slike substanser faller inn under strålevernloven av 12. mai 2000 nr. 36. Denne loven har også som formål å beskytte miljøet (i motsetning til den tidligere røntgenloven av 1938) mot ulovlig stråling.

Strafferammen for overtredelse av strålevernloven er blitt betydelig utvidet, opp til fengsel i 2 år der det er alvorlig fare for helse eller miljø.

Saker som gjelder radioaktive substanser bør legges frem for ØKOKRIM. Dersom sakene gjelder ulovlig eksport/import av slike stoffer og nukleære materialer, skal også Politiets sikkerhetstjeneste (PST) varsles.

3.2.2 Produktkontrollloven

Produktkontrollloven av 11. juni 1976 nr. 79 regulerer (sammen med forurensningsloven) innførsel, produksjon, omsetning og bruk av produkter/stoffer som er helsefarlige eller kan gi miljøforstyrrelser.

Produktkontrollloven er egentlig en fullmaktslov hvor det er de enkelte forskrifter som angir ulike plikter som gjelder produksjon, import, omsetning og merking av kjemikalier og andre stoffer og produkter som innebærer helse- og miljøfare. Produktkontrollloven har imidlertid en generell adferdsnorm i § 3, som sier at den som tilvirker, omsetter, bruker eller på annen måte behandler helse- eller miljøfarlige produkter skal vise aktsomhet og treffe rimelige tiltak for å forebygge og begrense slik virkning. Dessuten fastsetter loven den såkalte substitusjonsplikten, som innebærer et krav om å bytte ut produkter med mindre miljøskadelige alternativer hvis det er mulig.

I medhold av produktkontrollloven § 4 ble det gitt en rekke forskrifter om forbud mot bruk av produkter, og ulike krav til klassifisering, merking og omsetning av disse.

Alkefugl, skarv og dykkender er særlig utsatt for oljeforurensning. Enkelte dykkender, som ærfugl, samler seg i store flokker på ettersommeren for å felle vingefjærene. I denne tiden er fuglene ikke flygedyktige, og dermed er de svært sårbare.

Forskriftene er samlet i én forskrift, produktforskriften av 1. juni 2004. Produktene det her er snakk om, kan f.eks. være kreftfremkallende, ha såkalte hormoneffekter, eller ha andre uønskede egenskaper. Det er i hovedsak Statens forurensningstilsyn (SFT) som er forvaltningsmyndighet for de miljøfarlige stoffene som er regulert i medhold av produktkontrollloven.

Strafferammen etter produktkontrollloven § 12 er bøter eller fengsel i 3 måneder hvis ikke strengere straffebestemmelse kommer til anvendelse. Skyldgraden er uaktsomhet, eller grov uaktsomhet ved brudd på lovens § 3, jf. § 12 første ledd. Sammenlignet med forurensningsloven § 78 annet ledd er strafferammen snever. Man kan f.eks. tenke seg omsetning av et produkt som påfører mange mennesker helseskader fordi merkingen er mangelfull eller innholdsbeskrivelsen uriktig.

Produktkontrollloven har en strafferamme på 2 års fengsel ved brudd på den taushetsplikten som skal verne bl.a. produsenten og beskytte forretningshemmeligheter. Dette kan gi inntrykk av at loven i større grad beskytter bedriftshemmeligheter enn helse og miljø. Lovens strafferammer viser hvor lavt den strafferettslige forfølgningen av miljøkriminalitet var prioritert på 1970-tallet.

3.2.3 Matloven

Ved siden av produktkontrollloven finnes en rekke lover som regulerer innførsel, produksjon, omsetning og bruk av helsefarlige produkter. Særlig viktig er den nye matloven av 19. desember 2003, som trådte i kraft 1. januar 2004. Matloven (lov om matproduksjon og mattrygghet mv.) har erstattet en rekke lover som tidligere satte kvalitetskrav til næringsmidler, blant annet plantevernmiddeelloven, kjøttproduksjonsloven og fiskesykdomsloven. Statens mattilsyn har forvaltningsansvaret.

Foto: Fylkesmannen i Rogaland

Etter hvert har det dukket opp en mengde «private» fyllplasser rundt i landet. Typisk nok skjer dette gjerne i kanten av våtmarksområder, som mange har betraktet som «verdløst areal», eller i bratte skråninger nedenfor kjørbær vei. Bildet er fra Lonavatn i Sandnes i Rogaland 6. juni 1983. I dag er deler av Lonavatn naturreservat på grunn av sitt rike fugleliv.

Smelteverket får millionbot

av JACOB HEDBERG

En million kroner må Odda Smelteverk stå med for ett år siden. I tillegg er produksjonsdirektøren ilagt et forelegg på 60.000 kroner.

Det er Odda som har utsett den største miljø-aksjonen og som vil bli beskrevet med en million kroner. Smelteverket er ilagt et forelegg på 60.000 kroner.

For å se - Overvåkningen har det, som produksjonsdirektøren, Odda Smelteverk, er ilagt et forelegg på 60.000 kroner.

småttan like før Odda Smelteverket ble åpnet. Løst utslipp av cyanid i elva Opo.

Politiets medlemskontrollen i Odda Smelteverk ble åpnet i 1977. Og i 1983 ble Odda Smelteverket ilagt et forelegg på 60.000 kroner.

Det er Odda som har utsett den største miljø-aksjonen og som vil bli beskrevet med en million kroner. Smelteverket er ilagt et forelegg på 60.000 kroner.

Staten forutsetter også utslipp. I tillegg er produksjonsdirektøren ilagt et forelegg på 60.000 kroner.

Det er Odda som har utsett den største miljø-aksjonen og som vil bli beskrevet med en million kroner. Smelteverket er ilagt et forelegg på 60.000 kroner.

For å se - Overvåkningen har det, som produksjonsdirektøren, Odda Smelteverk, er ilagt et forelegg på 60.000 kroner.

Når store bedrifter bryter miljøvernlovgivningen, bør de ilagges store bøter. I 1997 ble Odda Smelteverk ilagt en bot på en million kroner for et alvorlig utslipp av cyanid i elva Opo. I tillegg ble produksjonsdirektøren ilagt et forelegg på 60 000 kroner. Utslipet forårsaket omfattende laksedød i elva. I dag ville boten blitt vesentlig høyere.

Foto: Torleif Friesvik

Formålet med matloven er å sikre befolkningen helsemessig trygg mat. I tillegg skal loven ivareta andre relevante hensyn som god dyre- og plantehelse, kvalitet, forbrukerhensyn, markedshensyn og miljøvennlig produksjon på matområdet. Loven er ment å gi et enhetlig regelverk på matområdet og dekker hele produksjonskjeden. Loven omfatter alle forhold i forbindelse med produksjon, bearbeiding og distribusjon av innsatsvarer og næringsmidler, herunder drikkevann. Loven omfatter også alle forhold i forbindelse med produksjon av materialer og gjenstander som er bestemt til å komme i kontakt med, eller kan ha innvirkning på innsatsvarer eller næringsmidler.

Matloven forvaltes av Helse- og omsorgsdepartementet, Landbruks- og matdepartementet og Fiskeri- og kystdepartementet i henhold til en samarbeids- og ansvarsdeling fastsatt ved Kronprinsreg. resolusjon av 19. desember 2003.

Matloven har en alminnelig strafferamme på 1 års fengsel, med mulighet til å gå opp til 2 år ved særlig skjerpene omstendigheter.

3.2.4 Forskrift om internkontroll

Forskrift om systematisk helse-, miljø- og sikkerhetsarbeid i virksomheter (internkontrollforskriften) av 6. desember 1996 nr. 1127 trådte i kraft 1. januar 1997 og avløste tidligere forskrift. Internkontrollforskriften er gitt i medhold av forurensningsloven § 52 b. Alle virksomheter som omfattes av forurensningsloven og produktkontrollloven, har etter forskriften § 4 plikt til å opprette et internkontrollsystem.

3.2.5 Forskrift om gjenvinning og behandling av avfall

Den såkalte avfallsforskriften av 1. juni 2004 er gitt i medhold av bl.a. forurensningsloven §§ 29, 30 og 31. I denne forskriften har Miljøverndepartementet samlet alle tidligere forskrifter om håndtering av avfall og farlig avfall, og det er ikke gjort noen vesentlige materielle endringer i forhold til tidligere. Avfallsforskriften trådte i kraft 1. juli 2004.

3.2.6 ADR/RID-forskriften

Forskrift om transport av farlig gods på vei og jernbane (ADR/RID-forskriften) nr. 472 ble fastsatt av Kommunal- og regionaldepartementet 8. mai 2001 og trådte i kraft 1. juli 2001. Forskriften bygger igjen på en europeisk avtale om internasjonal veitransport av farlig gods (den såkalte ADR-avtalen av 1957).

ADR/RID-forskriften setter meget detaljerte regler for transport, sertifikater og merking av farlig gods (bl.a. eksplosive, brannfarlige, giftige og radioaktive stoffer/væsker). Hvert år transporteres ca. 12 millioner tonn farlig avfall på norske veier, og de siste årene er det blitt registrert ca. 100 veitrafikkuhell hvor kjøretøyer med slikt gods har vært innblandet.

ADR/RID-regelverket (som finnes i den årlige utgaven av ADR-håndboken) er meget komplisert. I dag er det stort sett bare 10 spesialopplærte miljøpatroljer fra Utrykningspolitiet (UP) som kontrollerer veitransport av farlig gods. Etterforskningen i slike saker er krevende, og bør om mulig utføres av personell som har gjennomgått ADR-opplæring. Den påtalemessige behandlingen av slike saker har vært noe

tilfeldig. Det er viktig at Direktoratet for Samfunnsikkerhet og -beredskap (DSB), som ansvarlig forvaltningsorgan for ADR/RID-forskriften, konsulteres i tvilstilfeller.

3.2.7 Forskrifter som berører landbruket

Forurensning fra landbruket kan bl.a. være gjødselspredning på snødekket eller frossen mark ved siden av avrenning av silosaft til tilstøtende vassdrag. Gjødselspredning på frossen mark er regulert i gjødselvarsloven mv. av 4. juli 2003 fastsatt bl.a. i medhold av forurensningsloven § 9. På området som omhandler forurensning er det kommunene som fører tilsyn.

Foto: Kristian Solberg.

Gjødselurensning av elver er ikke noe uvanlig syn. Tilsig av organiske stoffer fra jordbruksland er uunngåelig mange steder, og dette bidrar til at næringsinnholdet i vassdraget blir høyere enn det naturlig skal være. Enda verre er det når avrenning etter gjødsling på barmark eller punktutslipp forårsaker en akutt forurensningssituasjon. Dette kan være årsak til omfattende fiskedød og en dramatisk endring av økologien i deler av vassdraget.

3.3 Nærmere om forurensningskriminalitet

3.3.1 Begrepet forurensning

Begrepet *forurensning* er definert i forurensningsloven § 6. Tradisjonell forurensning dekkes av legaldefinisjonen i § 6 første ledd nr. 1: tilførsel av fast stoff, væske eller gass til luft, vann eller i grunnen. Loven omfatter også støy og rystelser samt påvirkning av temperaturen, jf. § 6 første ledd nr. 2 og 4. For at slik ytre påvirkning skal kunne kalles forurensning, må den være, eller kunne være, til skade eller ulempe for miljøet. For at påvirkningen skal kunne defineres som forurensning, må den altså kunne føre til en forstyrrelse i en resipient (luft, vann eller grunn) — en forstyrrelse som har gitt eller kan gi en uheldig miljøvirkning. En sårbar resipient kan gjøre et ellers harmløst utslipp til forurensning. Et eksempel på dette er dumping av jordslam/leire i et vassdrag.

Terskelen for hva som regnes som forurensning ligger lavt. Det er bare helt betydningsløse skader eller ulemper som ikke skal komme i betraktning, jf. raffinerikjennelse I, som er gjengitt i Rt. 1998 s. 2011 (se s. 2018), se omtale under punkt 3.4.1.2.

3.3.2 Avfall

Avfall i fast form som er plassert på bakken og som kun er skjemmende, er ikke forurensning i henhold til loven, men dekkes av reglene om avfall i lovens kapittel 5. Men hvis

Foto: Svein Bernhard Mong

En åpen ventil mellom lagertanken og dagtanken med svovelsyre ved Titania AS var årsaken til at ca. 18 000 liter konsentrert svovelsyre rant ned fjellsiden, over riksveien og ut i Jøssingfjorden den 1. oktober 1998. I 1999 gav ØKOKRIM bedriften et forelegg på 600 000 kroner for overtredelse av forurensningsloven § 78 annet ledd. Forelegget ble vedtatt.

avfallet kan medføre en skade eller ulempe, vil det kunne defineres som forurensning. Forutsetningen er altså at avfallstoffer f.eks. ikke siger ned i grunnen.

3.3.3 Radioaktiv stråling og røntgenstråler

Etter forurensningsloven § 6 første ledd nr. 3 er lys og annen stråling forurensning i den utstrekning det er bestemt av forurensningsmyndighetene. Ingen slike bestemmelser er gitt, og det betyr at radioaktiv stråling og røntgenstråler faller utenfor forurensningsloven, se punkt 3.2.1.3.

3.3.4 Hva er straffbar forurensning?

Det generelle forbudet mot forurensning er hjemlet i forurensningsloven § 7 første ledd, som forutsetter at ingen må ha, gjøre eller sette i verk noe som kan medføre fare for forurensning uten at det er lovlig etter §§ 8 og 9 eller tillatt etter vedtak i henhold til § 11. Forurensning behøver altså ikke å ha skjedd. Det behøver heller ikke være noen konkret fare for forurensning. Det er tilstrekkelig å gjøre noe som kan medføre fare for forurensning. Utslippets omfang og karakter, miljøets sårbarhet, øvrige miljøbelastninger og skadevirkninger ved et utslipp er de viktigste momentene når man skal vurdere hvor stor faren er. Har det oppstått fare for forurensning, eller har forurensning skjedd, har den ansvarlige en tiltakspålegg etter § 7 annet ledd.

I medhold av produktkontrollloven og arbeidsmiljøloven er det gitt en rekke forskrifter som regulerer produksjon, import, omsetning og merking av farlige produkter. Begrepet foru-

rensningsskriminalitet må dermed utvides til å omfatte også helseskadelige produkter.

To parallelle saker fra Norge og Sverige kan tjene som eksempel: Høsten 1997 ble anleggsarbeidet med to jernbanetunneler i Norge og Sverige (Romeriksporten og Hallandsåsen) stoppet fordi man hadde brukt det helseskadelige tetningsstoffet Rhoca Gil (som inneholder det kreftfremkallende stoffet akrylamid), uten å ta særskilte forholdsregler.

3.3.5 Lovlig forurensning

Ikke all forurensning er straffbar. Særlig viktig er forurensningslovens unntak i §§ 8, 9 og 11. Etter lovens § 8 første ledd er vanlig forurensning fra visse virksomheter (fiske, jordbruk, skogbruk, boliger/kontorer, midlertidig anleggsvirksomhet mv.) lovlig. Hensikten er å skille ut forurensning som ligger innenfor rammen av det man vanligvis må regne med fra denne typen virksomhet, og som har en svært begrenset skadevirkning, se også «muggbrødddommen» i Rt 1992 s. 450 (jf. punkt 3.4.2). Et eksempel er den forurensning som vanlige driftsformer forårsaker i landbruket. Pløying om høsten fører ofte til økt forurensning av tilliggende vassdrag når snøen smelter om våren. Slik pløying frarådes sterkt, men den er ikke straffbar.

Forurensningsloven § 8 tredje ledd tillater all forurensning (eller fare for forurensning) som ikke medfører nevneverdige skader eller ulemper. Hva som ligger i «nevneverdige skader eller ulemper» er noe uklart. I forarbeidene til bestemmelsen

går det fram at den ikke er ment å omfatte tilfeller hvor mange små utslipp samlet fører til større virkninger. I praksis vil det i stor grad være opp til forurensningsmyndighetens skjønn å avgjøre når denne unntaksbestemmelse kan gjøres gjeldende. Konsekvensen av bestemmelsen er at visse utslipp kan skje uten at det må søkes særskilt tillatelse, og det gjelder heller ingen tiltaksplikt etter § 7 annet ledd i disse tilfellene. Akuttutslipp kan imidlertid ikke sies å omfattes av bestemmelsen. Disse utslippene er pr. definisjon aldri lovlige, jf. definisjonen i forurensningsloven § 38. At det tilfeldigvis viste seg at et utslipp ikke gav noen miljøvirkning, medfører dermed ikke at utslippet er lovlig og straffritt. Ordlyden i § 8 tredje ledd angir en lav terskel for lovlig forurensning. Dette følger også av at straffriheten ved forurensning er et lovbestemt unntak fra prinsippet om at enhver forurensning er ulovlig. Lovens formål taler også for en streng fortolkning av hva slags forurensning som kan tillates, jf. Rt. 1998 s. 2011 (s. 2019), raffinerikjennelse I.

Unntak ved forskrift/konsesjoner

Forurensningsloven § 9 hjemler unntak fastsatt ved forskrift. Lagring av silo og gjødsel samt spredning av gjødsel er f.eks. særskilt regulert ved forskrift, se punkt 3.2.7. Et særlig viktig unntak er § 11, som hjemler konsesjon til utslipp fra industrivirksomheter. Industrien og en rekke andre virksomheter har gjennom særskilt tillatelse anledning til å forurense gjennom konsesjonsordningen. Konsesjonen vil ofte gjennom nærmere fastsatte vilkår avgjøre hvor mye bedriften kan slippe ut av miljøfarlige stoffer pr. døgn, måned og år. I tillegg bestemmer konsesjonen normalt hva selskapet skal gjøre for å unngå ulovlig forurensning. Konsesjonen setter f.eks. detaljerte krav til kvalitet på renseanlegg, og krav til kontroll for å avverge fare for forurensning. Mange av de alvorlige forurensningssakene dreier seg om brudd på konsesjonsvilkårene. Straffansvar for forurensning eller fare for forurensning vil i §§ 9 og 11 tilfellene først kunne inntre når bestemmelsene i forskriften eller konsesjonen brytes, jf. lovens § 78 første ledd a og b.

3.3.6 Hva er straffbar forsøpling?

I forurensningsloven § 27 defineres avfall og forskjellige typer avfall. Normen for hva som er ulovlig håndtering av avfall (forsøpling) er fastsatt i lovens § 28. Straffansvaret inntre imidlertid først når avfallet vil virke skjemmende eller være til skade eller ulempe for miljøet, jf. § 79 første ledd a, se f.eks. Rt 1992 s. 450 (plassering av 2-3 tonn muggent brød på innmark). Forbudet i § 28 inntre allerede når avfallet kan ha denne virkningen. For at forsøpling skal være straffbart etter forurensningsloven, må det være oppsamlet avfall. Det er imidlertid ikke krav om at det må være store mengder. En bærepose med søppel er tilstrekkelig. Det samme må gjelde engangsgriller.

Straffebestemmelsen i § 79 første ledd bokstav a dekker bare etterlatelse eller tømning av avfall. Hvis noen tømmer avfall på din eiendom er du i prinsippet straffri, da loven ikke forbyr det å ha avfall i seg selv. Det er imidlertid forbudt å ha avfall som du selv har tømt eller etterlatt ulovlig på egen eiendom. Oppbevaring og transport av avfall faller utenfor bestemmelsen. Straffebestemmelsen i § 79 kan ramme oppbevaring og

transport av avfall kun dersom pålegg om å fjerne avfallet ikke etterkommes. Et eksempel er manglende etterkommelse av pålegg fra kommunen om opprydning på en avfallsplass, jf. forurensningsloven § 37, jf. første ledd b.

Former for forsøpling som ikke er straffesanksjonert i loven, f. eks. kasting av sigarettneiper og annet søppel på gaten, vil ofte kunne rammes av andre regler, f.eks. vedkommende kommunes politivedtekter, jf. straffeloven § 339 nr. 2.

3.4 Noen viktige sakstyper

3.4.1 Ulovlig industriforurensning

De fleste forurensningssakene politiet etterforsker, gjelder ulovlig forurensning fra industrien. Overtredelsene gjelder forurensende utslipp til luft, vann (elv eller sjø) eller grunn. Har bedriften konsesjon for utslipp, vil konsesjonsvilkårene avgjøre hvilke stoffer og mengder bedriften kan slippe ut. Ulovlig forurensning kan deles inn i to hovedgrupper: akutt forurensning og overskridelse av konsesjonsvilkår.

3.4.1.1 Akutt forurensning

Det ene typetilfellet er akutt utslipp som skjer på grunn av lekkasjer fra f.eks. ventiler, rør eller tankanlegg. Slike lekkasjer oppdages vanligvis av bedriften selv idet utslippet skjer, eller like etterpå. Ofte dreier det seg om utslipp av stoffer som konsesjonen ikke omfatter, f.eks. olje eller kjemikalier til bruk i produksjonen. I etterforskningen er det viktig å finne ut om selve lekkasjen skyldes menneskelig svikt, f.eks. mangelfullt vedlikehold av tankanlegg eller ventiler, eller skjodesløshet ved oppfylling av tankene. Her kan det være avgjørende å få frem om det har skjedd brudd på fastsatte sikkerhetsrutiner, eller om bedriften manglet rutiner som kunne ha avverget forurensningen. Et annet spørsmål er hvilke sikkerhets- og varslingsystemer bedriften hadde etablert for mulige kilder til forurensning, f.eks. oppsamlingsbasseng og/eller nivå- eller trykkmåleralarm. Etterforskningen av slike saker bør i stor grad legges opp på samme måte som etterforskning av arbeidsulykker. Ofte vil også arbeidsmiljøloven være overtrådt ved akutt forurensning.

Eksempler på dommer

Rt 1988 s. 1356 Norsk Hydro Porsgrunn: Under transport av salpetersyre i en tank oppstod det en reaksjon mellom syren og gummibelegget i tanken, og det ble utviklet nitrogendioksidgass. Tanken stod ikke oppført på bedriftens liste som uegnet til denne type transport. Ingen av bedriftens ansatte som hadde direkte befattning med utførelsen av transportopdraget, kunne bebreides for uaktsom opptreden. Selskapsansvar etter forurensningsloven § 80 (nå straffeloven § 48 a) forutsetter at det må være utvist straffbar uaktsomhet fra noen som har handlet på selskapets vegne. Den ansvarlige for sikkerhetsproblemet må her sies å være gjerningsmannen. Norsk Hydro ble imidlertid funnet ansvarlig for anonyme feil, fordi en ansvarlig person ikke var utpekt.

Rt 2004 s. 698 (raffinerikjennelse II): Fra raffineriet ved Esso Slagentangen i Tønsberg var det sluppet ut 300 kubikkmeter råolje fra en oljetank. Noe senere lekket det ut ca. 55 kubikkmeter olje fra en såkalt slopledning. Bedriften ble ilagt et forelegg på 1 350 000 kroner som den nektet å vedta. Spørsmålet i saken var om aktsomhetskravet i forurensningsloven § 78 jf. § 7 var oppfylt. Høyesterett kom til at selv om det store skadepotensialet gjorde at det måtte stilles strenge krav til aktsomheten, hadde raffineriet handlet i tråd med kravene i den internasjonalt anerkjente standarden API 653. Denne ble ansett for å gi

Forurensning og miljøgifter

Foto: Rune Bergstrøm

Det er funnet spesielt høye konsentrasjoner av PCB (polyklorerte bifenyler) i isbjørnen på Svalbard. PCB tilføres miljøet blant annet gjennom langtransportert forurensning via luftstrømmer. I områder med kjølig klima vil forbindelsene kondensere og avsettes i miljøet. PCB ble derfor tidlig funnet i polområdene. PCB er svært tungt nedbrytbart og har høy fettløselighet. Disse egenskapene gjør at PCB lagres i fettrike deler i organismer og oppkonsentreres i næringskjeden. Isbjørnen står helt øverst på næringspyramiden, og har tykt fettlag under huden som isolasjon. PCB overføres til neste generasjon via morkaken til foster og via morsmelk til diende unger.

Med forurensning mener vi vanligvis at det har kommet for mye av et stoff ut i naturen, men det er ikke uvanlig at også støy og uestetiske installasjoner regnes som forurensning. Men ikke alle forurensende stoffer regnes som miljøgifter. Et stoff betegnes som miljøgift dersom det er giftig, dvs. at stoffet fører direkte til skade eller død for ulike organismer dersom det slippes ut i miljøet. Tungmetaller er typiske miljøgifter som har direkte giftvirkninger på de fleste organismer. Virkningene kan komme i form av sykdom, misdannelser, nedsett reproduksjonsevne eller død hos de eksponerte individene.

Fosfat, som det er mye av i kunstgjødsel og som tidligere var vanlig i vaskemidler, er et stoff som forurensner, men som ikke regnes som en miljøgift. Fosfat

er nemlig ikke direkte giftig, snarere tvert imot, det er et livsnødvendig stoff for både planter og dyr. Men når det blir for høye konsentrasjoner av fosfat, for eksempel i vann, fører det til unaturlig høy algevekst. Når disse algene dør, forbrukes det mer oksygen enn vanlig, og resultatet kan bli oksygenvinn og fiskedød. Dette betyr altså at alle stoffer kan bidra til forurensning bare konsentrasjonen blir høy nok, selv om ikke alle stoffene regnes som miljøgifter.

Forurensningsgraden bestemmes av konsentrasjonen eller mengden av det stoffet som tilføres miljøet. Når det gjelder miljøgifter er det dessuten slik at ulike giftstoffer har forskjellige effekter på en organisme, samtidig som ulike organismer har forskjellig følsomhet for ett enkelt giftstoff.

Kilder

Typiske kilder til forurensning er utslipp fra industri, skip og oljekatastrofer, samt lekkasjer fra søppelplasser og deponier. Bruk av kjemiske stoffer bidrar til at miljøet tilføres mer av disse stoffene enn vanlig. Et eksempel på dette er bruk av tungmetallholdig bunnstoff på båter. Utslipp av kloakk og utslipp fra landbruket bidrar også til forurensning. Når det gjelder ulike forurensningskilder, skiller man ofte mellom diffuse kilder og punktkilder. Diffuse kilder kan for eksempel være kjente eller mindre kjente kilder i nedslagsfeltet til en innsjø som samlet fører til forurensning i sjøen. Et eksempel på en typisk punktkilde er et konkret utslipp fra en industri ut i en fjord.

Biologiske effekter

Det er vanlig å dele inn de biologiske effektene av forurensninger i tre nivåer. Det første nivået er effekter på biokjemisk nivå, deretter kommer effekter på fysiologisk nivå, og til sist kommer effekter på økologisk nivå. Effekter på det biokjemiske nivået er for eksempel molekylære eller cellulære endringer hos individer som eksponeres for en miljøgift. Det kan dreie seg om aktivering av et enzym eller enzym-system som har avgiftende effekt. Slike biokjemiske effekter forekommer ved lave konsentrasjoner av miljøgifter, og ofte før man kan se noen skader hos organismen. Derfor kan slike enzymer eller enzym-systemer tjene som indikatorer på at en miljøgift er til stede i et miljø. Høyere konsentrasjoner av en miljøgift vil gi effekter på organismen på det fysiologiske nivået. Dette dreier seg om fysiologiske forstyrrelser eller endringer i vev eller organer. Slike effekter må organismen forsøke å kompensere for, og det kan i mange tilfeller ta ressurser fra andre viktige livsprosesser. Den ytterste konsekvensen kan være at enkelte individer ikke klarer å kompensere og av den grunn dør.

Når individer i en populasjon begynner å dø, begynner vi å se effekter på det økologiske nivået, ved at populasjoner, organismesamfunn eller hele økosystemer endres. Men det er viktig å skyte inn her at individene i en populasjon ikke trenger å dø for at det skal få effekter på det økologiske nivået. Det kan for eksempel være tilstrekkelig at formeringsevnen er nedsatt. De økologiske effektene regnes som de mest alvorlige konsekvensene av forurensninger. Likevel er det disse effektene det ofte er vanskeligst å påvise. Det er også vanskelig å finne årsakssammenhengene mellom økologiske effekter og selve forurensningen. Dette problemet kan bli enda større fordi det ofte er helt ukjent hva som er den naturlige tilstanden til et økosystem, og hvordan økosystemet naturlig varierer.

Biotilgjengelighet

Et viktig begrep i forbindelse med forurensning og miljøgifter er biotilgjengelighet, som er et stoffs evne til å bli tatt opp i en organisme. Selv om det ikke er vanlig, kan man av og til også snakke om biotilgjengelighet dersom stoffet ikke tas opp, men bindes til organismens overflate og har en negativ virkning ved at stoffet akkumuleres. Biotilgjengeligheten til et stoff er bl.a. avhengig av stoffets kjemiske egen-

skaper, mengden andre stoffer som også er til stede, organismens tilstand (stress, alder, utviklingsstadium, kjønn), organismens evne til å avgifte stoffet og dens evne til å regulere forholdet mellom opptak og utskillelse av stoffet.

Biomagnifikasjon

Miljøgifter kan tas opp av organismer på alle nivåer i næringspyramiden, og det er

for eksempel slik at sjøpattedyr som er høyt oppe i næringspyramiden i havet, og som ofte lever ganske lenge, kan inneholde svært høye konsentrasjoner av miljøgifter som både tungmetaller og PCB. Denne oppkonsentreringen i næringspyramiden kalles biomagnifikasjon og er et alvorlig problem når det gjelder såkalte persistente miljøgifter, fordi det rammer hardest de artene som ikke er så tallrike.

På bedriftsområdet til en gjenvinningsbedrift i Nord-Norge ble det lagret avfall innholdende bl.a. spillolje, fotokjemikalier, batterisyre, PCB holdige isoleringsglassruter og annet spesialavfall med den følge at det oppsto fare for forurensning.

Forhøyede konsentrasjon av fosfat og nitrogenholdige stoffer fører til unaturlig høy algevekst. Når disse algene dør, forbrukes det mer oksygen enn vanlig, og resultatet kan bli oksygenvinn og fiskedød. Foto: SFT

Den 7. oktober 1998 slapp en bedrift ut ammoniakk i elva Figgjo i Rogaland. Utslippet førte til omfattende fiskedød. I april året etter fikk bedriften et forelegg fra ØKOKRIM på 1 million kroner for overtredelse av forurensningsloven. Den ansatte som var ansvarlig, ble også straffet for samme forhold.

uttrykk for en norm for aktsom opptreden. Lagmannsretten hadde for øvrig ikke foretatt en tilstrekkelig vurdering av spørsmålet om Esso hadde tilfredsstillende tilsyns- og kontrollordninger for å forhindre utslipp. Lagmannsrettens fellende dom ble dels opphevet, dels ble Esso frifunnet av Høyesterett. Ved ny behandling av de opphevede delene av dommen kom Agder lagmannsrett i dom av 6. desember 2004 til at Esso også skulle frifinnes for den posten i tiltalen som gjaldt mangel på tiltak med hensyn til tilsyns- og kontrollordninger i forbindelse med fare for utslipp fra oljetanken. Retten la avgjørende vekt på at Esso var frifunnet for selve utslippet, og at disse to postene måtte sees i sammenheng når man vurderte aktsomheten. Esso ble imidlertid dømt til å betale en bot på 300 000 kroner for utslippet fra sloprøret. Esso Norge anket denne dommen til Høyesterett, og ØKOKRIM motanket over frifinnelsen. Høyesteretts kjæremålsutvalg nektet anken fremmet, og motanken falt dermed bort, jf. straffeprosessloven § 311 første ledd.

Jæren tingretts dom av 3. oktober 2002: En galvaniseringsbedrift som driver med varmforsinking av stål i alle former, ble idømt en bot på 900 000 kroner og saksomkostninger på 200 000 kroner. Bedriften ble dømt fordi den om ettermiddagen den 12. juli 2000 fra produksjonsområdet til Håelva slapp ut ca. 50 kg jern og ca. 115 kg sink. Utslippet førte til omfattende fiskedød i et lokalt og nasjonalt verdifullt laksevassdrag. Bedriften anket dommen til lagmannsretten, som nektet anken fremmet.

3.4.1.2 Overskridelse av konsesjonsvilkår

Det andre typetilfellet er overskridelser av de utslippsgrensene som er fastsatt gjennom vilkår i konsesjoner. Slike utslipp vil normalt oppdages gjennom foretakets egne målinger eller gjennom forurensningsmyndighetenes kontroll. Her vil det

kunne oppstå spørsmål om utslippsgrensene i det hele tatt er overskredet. Hovedkildene til informasjon er vanligvis analyser av måleresultater og produksjonsvolum. Der hvor man kan fastslå at utslippsbegrensningene er overskredet, må man stille spørsmål om foretakets ledelse enten var eller burde vært kjent med forholdet. Selv om en bedrift melder brudd på konsesjonen til forurensningsmyndighetene, faller ikke straffansvaret bort, verken for ansatte eller bedriften. Man må dokumentere all korrespondanse og telefonkontakt mellom virksomheten og forurensningsmyndighetene, f.eks. i forbindelse med behandlingen av utslippstillatelsen og endringer av denne, og eventuelle innrapporterte problemer med rensing og utslipp.

Eksempler på dommer

Rt 1989 s. 733: En kommune hadde konsesjon for drift av et mindre forbrenningsanlegg for avfall. Både kommuneingeniøren og kommunens øverste politiske ledelse var klar over de vilkårene som var knyttet til utslippstillatelsen, og de visste at disse ikke ble fulgt. På grunn av dårlig økonomi satte kommunen seg ut over det regelverket den var bundet av. Kommunen ble dømt til å betale 150 000 kroner i bot, med den begrunnelse at boten i et tilfelle som dette bør settes så høyt at forurenseren ikke av økonomiske eller andre grunner fristes til å velge å sette seg utover de reglene som han er bundet av.

Rt 1992 s. 19: En bedrift som var et 100 % eid datterselskap av et tysk konsern, fikk 250 000 kroner i bot for brudd på bedriftens utslippstillatelse. I ankesaken for Høyesterett, som gjaldt størrelsen på boten, uttalte Høyesterett at morselskapets økonomi under enhver omstendighet kan være et relevant moment.

Rt 1998 s. 2011 (raffinerikjennelse I): Saken gjaldt et utslipp på 70 m³ oljeholdig lut på Statoils oljeraffineri på Mongstad i 1992. Herredsrettens og lagmannsrettens frifinnende dommer ble opphevet av Høyesterett. Høyesterett kom til at utslippet oversteg grensene etter §§ 6 første ledd, 8 tredje ledd og 78 tredje ledd (krav om påtalebegjæring). Utslippet medførte en klar fare for at den etablerte mikroflora nede i steinfyllingen og det grunne grunnvannet (overflatevann over grunnfjellet) på prosessområdet kunne ødelegges. Statoil vedtok senere en bot på 500 000 kroner for forholdet.

Rt 2004 s. 1645 (Gjenvinningsdommen): Se punkt 3.7.3.

3.4.1.3 Brudd på internkontrollforskriften

Alle virksomheter som omfattes av forurensningsloven og produktkontrollloven, har etter internkontrollforskriften § 4 plikt til å opprette et internkontrollsystem. En viktig del av forurensningsmyndighetenes virksomhet er å kontrollere om et slikt system er etablert, om systemet er tilfredsstillende og om det følges opp fra ledelsen og de ansatte.

Under etterforskningen av ulovlig forurensning må man prøve å finne ut om det er svikt i internkontrollsystemet. Forurensningsmyndighetene kan anmelde brudd på forskriften om internkontroll uavhengig av forurensning eller fare for forurensning. Dette kan være særlig aktuelt i tilfeller hvor mangler ved internkontrollsystemet ikke er rettet opp til tross for at forurensningsmyndighetene har gitt pålegg om det, eller i tilfeller hvor forurensningsmyndighetene oppdager alvorlige mangler under kontroll av bedrifter i høy risikoklasse.

Politiet har ofte mangelfull innsikt i internkontrollsystemene og forskriften. Etterforskere og politijurister som behandler forurensnings- og arbeidsmiljøsaker må få nødvendig opplæring i dette.

Eksempel på dom

Rt 1995 s. 278: Et mindre byggefirma ble i herredsretten idømt en bot på 25 000 kroner for ikke å ha sørget for internkontrollsystemer i henhold til arbeidsmiljølovens bestemmelser. Høyesterett høynet boten til 50 000 kroner.

3.4.2 Landbruksforurensning

Mange av de forurensningssakene politiet etterforsker, dreier seg om ulovlig forurensning fra landbruket. I distriktene er dette forholdsvis vanlige saker. Sakene gjelder som regel ulovlig avrenning fra silo, siloballer eller gjødselkjellere, eller gjødselspredning på frossen mark med senere avrenning til tilstøtende vassdrag. I enkelte deler av landet har slik forurensning medført store skader, ofte sammen med forurensning fra andre kilder. Vassdrag som Mjøsa og Øyeren er eksempler på dette. Her har omfattende forurensning forårsaket sterk algevekst og reduksjon av oksygeninnhold. De fleste bekker og vassdrag som går gjennom landbruksområder, er blitt påvirket av landbruksforurensningen. Dette får konsekvenser for miljøet og organismene som lever der.

Eksempel på dom

Rt 1992 s. 450 («muggbrøddommen»): Brenning av muggent brød – opprinnelig anskaffet som griseføder – medførte røykutvikling og vond lukt for naboene. Høyesterett avviste at brenningen var lovlig som vanlig forurensning fra jordbruket.

3.4.3 Brudd på produktkontrolllovgivningen

Det fremstilles stadig flere produkter som inneholder helse- og miljøfarlige stoffer. Samtidig trappes grensekontrollen ned som følge av handelsliberalisering. Dermed blir det enklere å innføre slike produkter. I fremtiden vil vi kunne oppleve økt risiko for helseskader gjennom omgang med produkter som inneholder farlige kjemiske forbindelser, f.eks. næringsmidler som inneholder skadelige tilsetningsstoffer eller sykdomsfremkallende og antibiotikaresistente bakterier.

Et sentralt spørsmål i mange forurensningssaker er om, og eventuelt hvordan, miljøvirkningen ved utslipp av et kjemikalium er beskrevet i stoffets HMS-datablad (tidligere kalt produktdatablad). Det finnes mange eksempler på at HMS-databladet ikke har angitt miljøvirkninger i det hele tatt (bare angitt helsevirkning) eller har angitt mangelfull risiko ved utslipp i miljøet. I henhold til produktkontrollloven § 3 første ledd skal bl.a. produsenter, importører og omsettere av produkter gjennomføre rimelige tiltak for å forebygge og begrense helse- og miljøfare. Dagens regler om HMS-datablad er fastsatt ved forskrift av 19. desember 1997 nr. 1323 med hjemmel i bl.a. arbeidsmiljøloven og produktkontrollloven. Forskriften gir viktige regler for utarbeidelse av datablad for alle farlige kjemikalier til yrkesbruk.

Eksempel på dom

Eiker, Modum og Sigdal forhørsrett dom av 7. desember 2000: Daglig leder i et selskap som produserte maling, ble i forhørsretten dømt til 14 dagers betinget fengsel for overtredelse av produktkontrollloven, jf forskrift om klassifisering og merking mv. av farlige kjemikalier, for å ha unnlatt å deklare en rekke deklarasjonspliktige malingsprodukter (som inneholdt organiske løsemidler) til Produktregisteret. Dette var første gang en person ble idømt fengselsstraff for å ha unnlatt å deklare produkter til Produktregisteret. For samme forhold har selskapet, som var en enmannsbedrift, vedtatt et forelegg på 10 000 kroner og inndragning av vinning på 61 000 kroner.

3.4.4 Brudd på matloven (næringsmiddelkriminalitet)

Brudd på matloven bør vurderes som miljøkriminalitet når helsefarlige produkter importeres, brukes/forbrukes, omsettes eller eksporteres. EØS-avtalen har ført til redusert kontroll av en rekke produkter ved innførsel, f.eks. kjøttvarer. Dette gjør det mulig å importere flere helsefarlige produkter, ofte med stor fortjeneste. Det kan f.eks. dreie seg om ulovlige tilsetningsstoffer i matvarer, kjøttprodukter med antibiotikaresistente bakterier eller grønnsaker med rester av plantevernmidler.

Fra 1. januar 2004 er Statens næringsmiddeltilsyn, Statens landbrukstilsyn og Statens dyrehelsetilsyn slått sammen til én etat: Statens mattilsyn. Mattilsynet har hovedkontor på Ås nær Universitetet for miljø og biovitenskap. Denne etaten vil være en sentral samarbeidspartner for politiet i næringsmiddelsaker.

ØKOKRIMs miljøteam har etterforsket og påtaleavgjort flere saker hvor gartnerinæringen er anmeldt for overtredelse av den tidligere lov om plantevernmidler med tilhørende forskrift. Det gjelder bl.a. forhold hvor plantevernmidler er importert ulovlig eller oppbevart i strid med regelverket og bruk av plantevernmidler i strid med regelverket.

3.4.5 Ulovlig dumping av farlig avfall

Det blir stadig mer kostbart å kvitte seg med miljøfarlig avfall. Derfor er det grunn til å tro at politiet vil få flere saker som gjelder brudd på reglene om behandling av slikt avfall. Ulovlig dumping av farlig avfall kan ofte være alvorlig forurensningskriminalitet, især når overtredelsen er økonomisk motivert. Det samme vil være tilfelle når avfallet er lagret på en slik måte at det er fare for forurensning, brann/eksplosjon eller gir uhindret adgang for uvedkommende. I slike saker kan det være påkrevd å ta ut tiltale og legge ned påstand om fengselsstraff.

Eksport og import av farlig avfall krever tillatelse fra SFT etter forskrift nr. 1231 om grensekryssende avfallstransport fastsatt av Miljøverndepartementet 30. desember 1994. Forskriften er en nasjonal oppfølging av Basel-konvensjonen av 1989. Denne forskriften er nå tatt inn i samleforskriften om avfall som er nevnt under punkt 3.2.5.

Eksempler på dommer

Agder lagmannsretts dom av 8. desember 1999: En kjemiingeniør ble idømt 120 dagers fengsel (hvorav 30 dager ubetinget) for forsettlig å ha sluppet ut 13 tonn farlig avfall i elva Otra i Vest-Agder. Utslippet medførte at nær to årsklasser av lakseyngel ble utslettet.

Rt 2004 s 1645 (Gjenvinningsdommen): Se punkt 3.7.3.

3.4.6 Transport av farlig gods

Overtredelse av forskriften om farlig avfall ved transport på vei rammes av straffebestemmelsen i vegtrafikkloven § 31. Normalt blir overtredere bøtelagt. Av allmennpreventive hensyn bør bøtenivået være meget høyt. Selv om sjåføren ofte er den som må bebreides, bør etterforskningen også klarlegge om andre kan stilles til ansvar. I mange tilfeller vil det være riktig å konsentrere etterforskningen om transportørskapet og dets ledelse. Transportøren er f.eks. ansvarlig for å påse

at selskapets sjåfører har opplæring om regelverket. Er transportøren et foretak, vil det i mange tilfeller være riktig å bruke foretaksstraff etter straffeloven §§ 48 a flg.

Når man skal vurdere hvorvidt en overtredelse er alvorlig, bør man ta i betraktning om tilsvarende overtredelser har skjedd flere ganger, eller om det har oppstått utslipp av farlige stoffer eller alvorlig fare for dette. Påtalemyndigheten bør også ta med i betraktningen eventuelle brudd på reglene om kjøre- og hviletid og eventuelt arbeidsmiljølovens regler om ulovlig overtid. Der en trafikkulykke har medført et utslipp av væsker/stoffer som er forurensning etter forurensningsloven § 6, eller akutt fare for slikt utslipp, kan forurensningsloven eventuelt anvendes i idealkonkurrens med vegtrafikklovens bestemmelser.

Fotos: Ingvær Grastveit

Dersom sjøfugl får olje i fjædrakten, skal det mye til for at de greier seg. Med moderne teknikker kan oljen fjernes ved vask og bruk av kjemikalier, men prosessen er svært tid- og kostnadskrevende, og resultatene varierer mye fra art til art. Pr. i dag finnes det lite kompetanse på dette feltet i Norge. Dersom strukturen i fjærene er ødelagt slik at fjædrakten ikke lenger er vannavstøtende, kan fuglen fort fryse i hjel. Bildene viser oljeskadet gråmåke (øverst) og lomvi (nederst) fotografert i Hjeltefjorden, Hordaland knappe to dager etter «Rocknes»-forliset den 19. januar 2004.

Eksempel på dom

Rt 2000 s. 1451: Enkeltmannsforetak som driver lastebiltransport, ble ilagt 250 000 kroner i bot for blant annet brudd på reglene om kjøre- og hviletid (kjøretid, ukehvile, døgnhvile og ferdselsdiagram). Høyesterett uttalte at boten burde være så stor at den oversteg det foretaket har tjent på lovbruddene.

3.5 Anmeldelse og etterforskning av forurensningssaker

I etterforskningen av forurensningssaker er det viktig å kartlegge skade eller fare for skade ved et utslipp. I slike saker er det ofte nødvendig å innhente sakkyndig ekspertise i tillegg til forurensningsmyndigheten, f.eks. fra Norsk institutt for vannforskning (NIVA) eller Norsk institutt for luftforskning (NILU).

Mange overtredelser avdekkes av forurensningsmyndighetene (Statens forurensningstilsyn, fylkesmennene og kommunene, jf. forurensningsloven § 81). Gjennom sine kontroller av den forurensende industrien avdekker disse myndighetene hvert år flere irregulære forhold i bedriftene. Bare de groveste overtredelsene blir anmeldt. I saker som har et visst omfang, bør forurensningsmyndighetene umiddelbart varsle politiet når de avdekker et mulig straffbart forhold, slik at myndighetene og politiet kan arbeide parallelt.

Det er viktig at forurensningssaker anmeldes i tide. Noen forurensningssaker blir anmeldt forholdsvis lang tid etter at myndighetene har avdekket overtredelsene. Dette kan være et problem for politiet. Hvis ikke forurensningsmyndighetene har sikret bevisene godt nok med fotografier, gjenstander, rapporter etter samtale med impliserte personer og kopi av viktige dokumenter (journaler, loggbøker, sikkerhetsskjemaer m.m.), kan bevisene være forringet når politiet begynner å arbeide med saken. Av hensyn til anmeldte og av hensyn til etterforskningen bør forvaltningen være svært tilbakeholden med å offentliggjøre en anmeldelse. Forvaltningens anmeldelser til politiet skal ikke føres i offentlig brevjournal, jf. offentlighetsloven § 6 nr. 5.

Dersom forurensningen er akutt og/eller dersom saken anmeldes av interessegrupper eller gjøres kjent gjennom oppslag i mediene, er politiet ofte den første offentlige myndighet som får befatning med saken. I slike tilfeller skal politiet normalt legge disse sakene frem for vedkommende forurensningsmyndighet til uttalelse (jf. påtaleinstruksen § 7-3 annet ledd). Hvis ikke dette blir gjort, kan det bli vanskeligere å etterforske saken, og kvaliteten på etterforskningen kan bli dårligere. Under etterforskningen av ulovlig forurensning må man også prøve å finne ut om det er svikt i internkontrollsystemet, jf. punkt 3.4.1.3.

Det er viktig at politiet har et godt samarbeid med forurensningsmyndighetene, både på generelt grunnlag og under etterforskning av konkrete saker. Under etterforskningen er det naturlig at politiet konsulterer forurensningsmyndighetene både om rettsspørsmål og spørsmål av faktisk/teknisk art. Hvis saken ikke har vært lagt frem for forurensningsmyndighetene før eller under etterforskningen, bør rette myndighet

få anledning til å uttale seg om resultatet av etterforskningen og forslaget til strafferettslig subsumsjon. Men forvaltningen bør aldri skriftlig komme med forslag til straffutmåling. Dette er påtalemyndighetens fagområde.

3.6 Nærmere om straffebestemmelsen i forurensningsloven § 78

Dersom et forhold bedømmes etter forurensningsloven § 78 første ledd, er overtredelsen en forseelse, og da har politiet full påtalekompetanse. Ved slike overtredelser bør man normalt gi bøter (strafferammen er bøter eller fengsel inntil 3 måneder). Anvendes § 78 annet ledd (strafferammen er bøter eller fengsel inntil 2 eller 5 år), blir overtredelsen en forbrytelse. Da er det statsadvokaten som har påtalekompetansen, også til å avgjøre saken med forelegg.

3.6.1 Forurensningsloven § 78 annet ledd første straffalternativ

Vilkåret for anvendelse av forurensningsloven § 78 annet ledd første straffalternativ er at overtredelsen har voldt fare for stor skade eller ulempe eller at det for øvrig foreligger skjerpene omstendigheter. Det er altså ikke noe ubetinget krav at det skal ha skjedd forurensning som har fått følger av et visst omfang. Normalt vil dette straffalternativet benyttes bare i tilfeller der det har vært en omfattende forurensning. Type og mengde stoff, samt hva som er resipienten for utslippet vil være avgjørende her, jf. Rt 2004 s. 1645 (Gjenvinningsdommen), se punkt 3.7.3. Dersom utslippet har skjedd med fare for forurensning av en drikkevannskilde, skal det mindre til før dette straffalternativet kommer til anvendelse, enn hvis utslippet har skjedd til luft med umiddelbar fortykning.

skyldgrad og objektive momenter knyttet til handlingen. Et eksempel på dette kan være at virksomheten var klar over faren for forurensning, men unnlot å iverksette mottiltak. I forarbeidene nevnes gjentatt ignorering av pålegg fra forvaltningen som et eksempel på skjerpene omstendigheter. Dersom forurensningen har ført til at et område er blitt betydelig skadet eller trues av slik skade, kan straffeloven § 152 b første ledd nr. 1 komme til anvendelse. Her er det antatt at siktede må ha handlet grovt uaktsomt også når det gjelder virkningen (sml. § 152 b første ledd nr. 2 annet ledd, hvor det er tilstrekkelig at gjerningsmannen kunne innse følgen, jf. straffeloven § 43).

3.6.2 Forurensningsloven § 78 annet ledd annet straffalternativ

Vilkåret for anvendelse av forurensningsloven § 78 annet ledd annet straffalternativ er at forurensningen har skapt fare for menneskers liv eller helbred. Fare for at ett eller flere mennesker kan bli skadet eller syke av forurensningen er tilstrekkelig. Her må det også vurderes om forholdet faller inn under straffeloven § 152 b første ledd nr. 1 eller 2. Er det tilfelle, og forurensningen eller avfallsdumpingen har ført til noens død eller betydelig skade på legeme eller helbred, er strafferammen hele 15 års fengsel, jf. § 152 b annet ledd.

3.6.3 Foreldelse

Foreldelsesfristen etter § 78 første ledd og annet ledd er 5 år, fordi bestemmelsen i annet straffalternativ har en generell hjemmel for straffeskjerpelse gjennom formuleringen «skjerpene omstendigheter», jf. Rt. 1962 s. 494. Begrunnelsen er at det ellers ville bero på en rent skjønnsmessig vurdering fra påtalemyndigheten eller domstolene hvorvidt

Foto: Institutt for energiteknikk

I årene 1997-1999 skjedde det flere utslipp av lavradioaktivt vann fra Institutt for energiteknikk på Kjeller i Skedsmo, uten at dette ble rapportert til Statens strålevern. Bildet viser utslippspunktet i Nitelva. Bildet er tatt sommeren 1997, da det var lav vannstand i elva, og de omliggende forurensede sedimenter kommer tydelig frem. Utløpet av avløpsrøret ligger 60 cm nede i leiren under den gule plastblåsen. Saken var teknisk meget komplisert og ble henlagt etter bevisets stilling.

saken er foreldet eller ikke, noe som ville gitt alt for liten forutsigbarhet under sakens behandling.

I flere tilfeller har politiet oversett at alle overtredelser av forurensningsloven foreldes først etter 5 år. Dermed er saker etter § 78 første ledd uriktig blitt henlagt som foreldet. Når det gjelder avfall, innebærer den mildere straffebestemmelsen i § 79 at foreldelsesfristen er 2 år. Hvis man overtrer loven ved ulovlig å etterlate eller tømme avfall, f.eks. ved å grave det ned, vil forholdet være vanskelig å oppdage, men likevel vil det bli foreldet etter bare 2 år. Foreldelsesfristen for inndragning av vinning er imidlertid minst 10 år, jf. straffeloven § 70 første ledd.

Foreldelsesfristen begynner å løpe når det straffbare forholdet opphører. I flere saker blir det et spørsmål om det foreligger ett eller flere separate forhold med ulike utgangspunkter for foreldelsesfristen. Enkeltutslipp som har skjedd i omtrent samme tidsrom, vil lett bli bedømt som ett fortsatt forhold. Hvis en bedrift bryter forurensningsloven på ulike måter, f.eks. gjennom overskridelser av konsesjonsgrensen (luftforurensning) eller gjennom lekkasjer fra tanker (oljeforurensning), vil dette kunne bli vurdert som flere straffbare forhold, se f.eks. Rt 1989 s. 843. En lignende vurdering ble gjort av Høyesterett i Rt 1996 s. 353, som gjaldt ulike overtredelser av viltloven, men da kom retten til at det forelå ett straffbart forhold, se punkt 2.3.1.3. Om én eller flere overtredelser av forurensningsloven, se også Rt 1998 s. 2011 (se s. 2016).

Rt 1989 s. 843: En større industribedrift ble idømt bot for fire forskjellige forurensningsutslipp i perioden 18. januar - 8. april 1987. Høyesterett fant at det her ikke var naturlig å se de fire tilfellene som ett sammenhengende straffbart forhold, ettersom forurensningen var så forskjellig i tid, karakter og årsak.

3.6.4 Generelt om aktsomhetsnormen

Forurensningslovens straffebestemmelser, §§ 78 og 79, har uaktsomhet som nedre skyldform. Et viktig og ofte vanskelig spørsmål i de fleste forurensningssaker politiet etterforsker, er om noen enkeltpersoner kan stilles til ansvar for å ha vist uaktsomhet. Dette spørsmålet henger sammen med spørsmålet om hvem som skal tillegges straffeansvar. Her må man

foreta en totalvurdering for å finne ut om vedkommende på det aktuelle området/i den aktuelle bransjen har overtrådt normen for forsvarlig opptreden.

Utgangspunktet er som ellers et objektivt standardkrav til forsvarlig adferd. Bare i en viss grad kan man ta i betraktning gjerningsmannens forutsetninger, som f.eks. kunnskap, erfaring, alder osv. For at straffebudet skal virke effektivt, må aktsomhetsnormen på dette området (som f.eks. ved bygge-, brann- og sikkerhetsforskrifter) være relativt streng.

Følgende spørsmål/momenter er viktige når man skal vurdere om en person har handlet uaktsomt:

- o Hvor stor er faren/muligheten for skade?
- o Hvor sannsynlig er det at handlingen medfører skader/ulempet?
- o Finnes det etablerte bransjestandarder? Er de i så fall forsvarlige, og blir de fulgt?
- o Var det enkelt å oppfylle handleplikten?
- o Har virksomheten benyttet seg av, eller hatt mulighet til å benytte seg av, teknisk ekspertise?
- o Anser forurensningsmyndighetene forholdet som kritisk, f.eks. i konsesjonen?
- o Har virksomheten tidligere fått advarsler, pålegg eller merknader vedrørende tilsvarende eller lignende forhold?
- o Er det gitt anbefalinger fra sakkyndig hold?
- o Var det enkelt å oppfylle kravene som i dette tilfellet ble forsømt?
- o Hvor mye tid har den/de ansvarlige hatt til rådighet?
- o Kan det påvises brudd på interne instruksjoner eller internkontrollsystemet?
- o Mangler et internkontrollsystem, eller har internkontrollsystemet åpenbare mangler?

Eksempel på dom

Rt 2002 s. 1368: En rørlegger ble frifunnet i lagmannsretten for ikke å ha truffet tiltak for å forhindre utslipp fra en tank til lagring av avisningsvæske fra fly som han utførte rørleggerarbeid på. Høyesterett opphevet den frifinnende dommen ved kjennelse. Flertallet i lagmannsretten

Foto: Kenneth Dadråsen

Fra høsten 1998 til mai 1999 hadde en spesialavfallsbedrift lagret fire paller med spesialavfall i strid med gitte vilkår. Tønnene inneholdt bl.a. kjemisk laboratorieavfall som stod uskjermet for nedbør og uten tilleggsemballasje. Dermed ble det fare for selvantennelse ved kontakt med nedbør, og det oppstod brann i den ene pallen 9. mai 1999. Bedriften fikk et forelegg på 350 000 kroner av ØKOKRIM for overtredelse av forurensningsloven § 78 første ledd.

Friluftsetaten i Oslo rydder opp etter at noen har dumpet 60-70 kasser med råtnende druer i grøftkanten i Maridalen.

Foto: Sverre Dalland, Scanpix

(meddommerne) hadde ansett rørleggeren for å være i en faktisk villfarelse som ikke var uaktsom da han la til grunn at utslippet var vann. Høyesterett slo fast at dette var for mild aktsomhetsnorm. Førstvoterende uttrykker det slik:

«For å opptre aktsomt, ville han måtte handle ut fra den mulighet at antagelsen kunne være uriktig. Sagt med andre ord: Det kunne bare være forsvarlig å basere seg på at utslippet ikke skapte fare for forurensning såfremt dette måtte fremtre som utvilsomt for en alminnelig kyndig fagmann».

Høyesterett slo også fast at de interessene straffebudet i forurensningsloven § 78 skal beskytte kan være svært tungtveiende og tilsi en streng aktsomhetsnorm.

Når det gjelder aktsomhetsnormen for foretak, se Rt 2004 s. 698 (raffinerikjennelse II), omtalt under punkt 3.4.1.1.

3.7 Påtale og straff

Ulovlig forurensning er som oftest undergitt offentlig påtale, jf. straffeloven § 77. Men etter forurensningsloven §§ 78 tredje ledd og 79 tredje ledd kreves det påtalebegjæring fra forurensningsmyndighetene hvis overtredelsen bare har ført til ubetydelig skade/ulempe, eller ubetydelig fare for skade/ulempe. Terskelen etter § 78 tredje ledd ligger noe høyere enn terskelen etter § 8 tredje ledd, jf. omtale av raffinerikjennelse I i Rt 1998 s. 2011 (se s. 2019), men forskjellen er neppe særlig stor. Om § 79 tredje ledd, se omtale av «muggbrøddommen» i Rt. 1992 s. 450 (se punkt 3.4.2).

Bestemmelsene om påtalekrav er særlig viktige i de tilfeller hvor politiet starter etterforskning på eget initiativ, eventuelt på bakgrunn av anmeldelse fra andre enn forurensningsmyndighetene. Slike mindre saker må derfor legges frem for forurensningsmyndighetene (SFT eller fylkesmannen ved forurensning, eller kommunen eller fylkesmannen i avfallssaker).

Gjelder fristen for å reise påtale i straffeloven § 80 i forurenningssaker? Etter straffeloven § 80 har den påtaleberettede 6 måneders frist til å begjære påtale fra vedkommende ble klar over den straffbare handlingen og hvem som står bak. Denne fristen gjelder i utgangspunktet også i forurenningssaker. Det er imidlertid ikke avgjort i rettspraksis hvorvidt fristen også gjelder for forvaltningsmyndighetene, f.eks.

SFT. Spørsmålet ble berørt, men ikke avgjort i Rt 1998 s. 2011 (raffinerikjennelse I). På bakgrunn av hvor lavt Høyesterett satte terskelen for «ubetydelig skade eller ulempe» i samme dom, vil dette spørsmålet ytterst sjelden bli aktuelt.

3.7.1 Det personlige straffeansvaret

Ifølge loven hviler ansvaret på den som volder fare for forurensning. Ved industriforurensning eller andre mulige straffbare handlinger fra større foretak kan det være vanskelig å knytte ansvaret til én eller flere bestemte personer. En rådende oppfatning er at straffeansvaret skal pålegges den/dem som har hatt mulighet til å påvirke hendelsesforløpet eller å treffe nødvendige tiltak for å unngå forurensningen eller faren for forurensning. Man må gjøre en konkret vurdering på bakgrunn av den enkelte sak og forholdene ved den aktuelle bedriften.

Normalt bør man søke etter den ansvarlige fra toppen og nedover i organisasjonsstrukturen. Selv om toppledelsen har delegert mye av ansvaret til divisjonssjefer og fabrikkssjefer, og disse igjen har delegert ansvaret nedover til produksjons-sjefer og avdelingsledere, er toppledelsen ikke fritatt for ansvar. Det er ledelsens ansvar å påse at de underliggende ledd følger opp med tiltak som kan redusere risikoen for straffbar forurensning. Særlig viktige tiltak er nødvendige vedlikeholdsprogrammer, tilfredsstillende instruksjoner, forbedret opplæring av ansatte samt etablering og ajourføring av internkontrollsystemet. Det er også ledelsens oppgave å påse at hele organisasjonen følger opp de tiltakene bedriften er pålagt fra andre eller har bestemt internt.

En viktig oppgave i etterforskningen blir derfor å kartlegge virksomhetens organisasjons- og ansvarsstruktur og innhente årsrapporter, styrereferater, stillingsinstruksjoner og internkontrollsystemer. Eventuelle konsesjoner vil alltid være sentrale dokumenter i etterforskningen. Dersom det viser seg at virksomheten gjennom sin organisasjon pulveriserer ansvaret, kan dette være et moment som taler for å stille styret og/eller administrerende direktør direkte ansvarlig. I prinsippet er intet til hinder for at flere personer på ulike nivåer kan ilegges straffeansvar for én og samme hendelse. Man må også alltid vurdere underordnedes straffansvar dersom det er utvist skjødesløshet.

Foto: Roy Taranger

Et forsettlig utslipp av ca. 10 000 liter renskemikalier fra tanken øverst til venstre i bildet forårsaket omfattende fiskedød i elva Otra. Nesten to årsklasser med lakseyngel i elva ble utryddet. Året etter utslippet ble det fisket nær 6 tonn laks i vassdraget. Den laksen som da ble fisket, oppholdt seg i hovedsak ute i havet på utslipps-tidspunktet året før.

Foretaksansvaret supplerer det personlige ansvaret. Noen saker blir nok avgjort på en for lettvinnt måte ved at politiet bare utsteder et forelegg mot foretaket, uten å belyse det personlige ansvaret i etterforskningen eller i selve påtalevurderingen. Foretaksstraff er omtalt under punkt 3.7.4.

3.7.2 Bøter

Hvis overtredelsen av forurensningsloven ikke er mer alvorlig enn at bot kan benyttes, bør bøtenivået være så høyt at reaksjonen har allmennpreventiv effekt. Ved foretaksstraff, jf. straffeloven § 48 a, vil man kunne ilegge meget store bøter (flere millioner kroner). Hvis forurenseren bryter loven for å spare kostnader, må boten settes minst så høyt at det blir mer lønnsomt å innrette seg etter loven enn å betale en bot, jf. Rt 1989 s. 733. Prinsippet i straffeloven § 27 om en viss proporsjonalitet mellom overtreders betalingssevne og botens størrelse får anvendelse også for foretak, jf. også straffeloven § 48 b. Politiet må derfor innhente virksomhetens siste resultatregnskap og balanse. Økonomien til morselskapet vil også være av betydning, særlig i tilfeller hvor den er god mens datterselskapet har svak økonomi (kanskje på grunn av overføringer til morselskapet), se Rt. 1992 s. 19. Er selskapet solgt etter at forelegget er utstedt er det ikke til hinder for at ansvaret kan stå ved lag overfor det nye selskap, se Rt 2002 s. 1722.

Foretaksstraff må alltid være av en viss størrelse, og bare unntaksvis settes lavere enn 50 000 kroner, se f.eks. omtale av en arbeidsmiljøsak mot et lite selskap med svak økonomi i Rt 1995 s. 278. Påtalemyndigheten har stadig skjerpet straffen for forurensning fra foretak, men det er dessverre svært sjelden slike saker kommer for domstolene. Det synes som om foretakene foretrekker å vedta bøter av betydelig størrelse fremfor å risikere full offentlighet om den forurensede virksomhet i media i forbindelse med en rettssak. Høyeste forurensningsbot som hittil er ilagt, er på 4 millioner kroner. Forelegget ble ilagt i 2001. Det straffbare forhold var utslipp av minst 40 kg kvikksølv til Sørfjorden ved Odda.

3.7.3 Fengsel

Påstand om fengselsstraff er særlig aktuelt i tilfeller hvor det er utvist forsett eller grov uaktsomhet, eller hvor forurensningsfaren representeres av stoffer som er særlig farlige eller skadelige for mennesker eller natur, se f.eks. Rt 2004 s. 1645 (Gjenvinningsdommen). Men fengselsstraff kan også være påkrevd ved uaktsom adferd som skaper fare for betydelig forurensning, se f.eks. Rt. 1992 s. 1578 (Arisan-saken).

Rt 1992 s. 1578 (Arisan-saken): Det sør-koreanske malmskipet *Arisan* forliste utenfor Runde i januar 1992, etter å ha fått maskinproblemer. Kapteinen unnlot å sørge for tiltak for å forhindre at forurensning intrådte ved å nekte berging. Olje lekket ut av skipet og førte til omfattende forurensning. I herredsretten ble han dømt til ubetinget fengsel i 30 dager for overtredelse av forurensningsloven § 78 annet ledd jf. første ledd § 7 annet ledd og sjødyktighetsloven. Straffen ble opprettholdt av Høyesterett. Høyesterett uttaler at kapteinen var «uaktsom i markert grad» og hans handlemåte var «meget kritikkverdige», fordi han ikke tilkalte hjelp og ved å avslå tilbud om hjelp fra to slepebåter som var i nærheten.

Påtalemyndigheten har vist tilbakeholdenhet med å påstå fengselsstraff ved forurensningskriminalitet. Spesielt ved brudd på forurensningsloven § 78 annet ledd bør det reageres med betinget og/eller ubetinget fengsel. Også forsettlige overtredelser, f.eks. bevisst konsesjonsbrudd bør straffes med fengsel. Slike lovbrudd har mange likhetstrekk med økonomisk kriminalitet, f.eks. i tilfeller hvor man velger ikke å følge regelverket for å oppnå en konkurransefordel. Det vil virke støtende om den ansvarlige slipper fengselsstraff og kan betale seg ut av forholdet med en bot, som kan kalkuleres inn i virksomhetens budsjett.

Rt 2004 s. 1645 (Gjenvinningsdommen): To bedriftsledere som eide og ledet en gjenvinningsbedrift i Nesset kommune i Romsdal, ble dømt til ubetinget fengsel i 45 dager for brudd på forurensningsloven. De to var i tillegg idømt inndragning av vinning med 150 000 kroner hver. Selskapet var tidligere ilagt et forelegg på 2 millioner kroner og inndragning av vinning med 2 millioner kroner. Kort tid etter at selskapet var ilagt forelegget gikk det konkurs. Selskapet drev med gjenvinning og nyttiggjøring av avfall fra aluminiumsindustrien. Saken for Høyesterett dreide seg om tre overtredelser av forurensningsloven. Det alvorligste forholdet var ulovlig utslipp av bl.a. store mengder kobber og andre metaller til Tingvollfjorden. Dette forholdet ble vurdert som en overtredelse av forurensningsloven § 78 annet ledd første straffalternativ da det ble antatt å foreligge skjerpene omstendigheter. Omfanget av utslippet i sjøen var usikkert, men det var ikke bestridt at det dreide seg om en betydelig mengde kobber og andre metaller.

Det andre straffbare forholdet var ulovlige diffuse utslipp til luft av blant annet ammoniakk. Utslippet medførte at skogen i et belte på mindre enn 0,4 km² rundt bedriftsområdet ble skadet og noen trær døde. De to bedriftslederne var også tiltalt for å ha satt iverksatt tiltak for å

begrense virkningene av de diffuse utslippene for sent. Høyesterett kom til at det ved de diffuse utslippene ikke forelå tilstrekkelig kvalifisert skjerpene omstendigheter til at § 78 annet ledd første straffalternativ burde anvendes. I denne vurderingen la Høyesterett særlig vekt på at en del av forurensningen skjedde lovlig, og at den straffbare overskridelsen var vanskelig å måle.

I straffutmålingspremissene viste Høyesterett til at det ut fra allmennpreventive hensyn måtte idømmes en følbar reaksjon. Dette ble begrunnet bl.a. med at «avfallshåndtering er en økende virksomhet, til dels med mulighet for stor fortjeneste. Samtidig kan det være kostnadskrevende å håndtere avfallet på en forsvarlig måte. Et ønske om å tjene mest mulig og om å bevare arbeidsplasser kan friste mindre ansvarlige aktører til å nedprioritere miljøtiltak. Samtidig kan oppdagelsesrisikoen være liten».

Det hadde nesten gått tre og et halvt år fra anmeldelsen, men Høyesterett tillia tidsaspektet begrenset betydning fordi kartlegging av omfang og skadevirkninger av forurensningen nødvendigvis måtte ta tid.

Vest-Telemark tingretts dom av 23. mai 2005: En 56 år gammel mann ble dømt til en straff av 2 års fengsel for grovt bedrageri, utroskap, falsk forklaring og brudd på forurensningsloven og regnskapsloven. Mannen var daglig leder og styreformann i et prosesskjemisk verk i Kragerø, som bl.a. drev med innsamling av spesialavfall. Han ble dømt for bl.a. grovt bedrageri (strl. § 272 jf. 270), falsk forklaring (strl. § 166), grov utroskap (strl. § 276 jf. 275) og overtredelse av forurensningsloven (forurensningsloven § 78 jf. § 7) fordi han hadde forurenset det lokale kloakknett og fjorden med oljeholdig og kjemikalieholdig vann, levert farlig avfall sammen med spillolje og lagret spesialavfall ulovlig. Han måtte også tåle inndragning av 3,5 millioner kroner. Saken er et eksempel på hvordan omfattende økonomisk kriminalitet og miljøkriminalitet kan utøves innenfor en tilsynelatende lovlig og beskyttelsesverdig virksomhet. Dommen er anket både av ØKOKRIM og av domfelte og vil komme opp for Agder lagmannsrett vinteren 2006.

3.7.4 Foretaksstraff

3.7.4.1 Grunnvilkårene for foretaksstraff

Foretaksansvaret supplerer det personlige ansvaret. Forurensningsloven § 80 gav tidligere en særlig hjemmel for å straffe foretak. Denne hjemmelen ble opphevet ved innføring av de generelle reglene om foretaksstraff i straffeloven §§ 48 a flg. ved lovendring 20. juli 1991 nr. 66, satt i kraft fra 15. oktober

1991. Fordi det nå er generell adgang til å benytte foretaksstraff, vil det være aktuelt å bøtelegge foretak også ved foreureningslignende forhold som rammes av andre spesiallover enn forurensningsloven, f.eks. oljeforurensning i strid med sjødyktighetslovens forskrifter, eller omsetning eller bruk av farlige produkter i strid med produktkontrollloven.

Etter straffeloven § 48 a omfatter foretakets ansvar også kumulative og/eller anonyme feil. Dette betyr at foretaket kan straffes også dersom en eller flere ukjente i virksomheten til sammen må sies å ha handlet uforsvarlig. Ansvarer er imidlertid ikke objektivt. Skyldes forurensningen et hendelig uhell, f.eks. en uforskyldt brann eller force majeure, vil foretaket ikke kunne straffes hvis ikke forurensningen likevel kunne blitt oppdaget og avverget med bedre varslingsrutiner, se Rt 1988 s. 1356.

I Rt 2002 s. 1312 gjennomgår Høyesterett spørsmålet om skyldkravet i saker som gjelder foretaksstraff. Her gjelder det bruk av foretaksstraff ved unnlatt flagging etter verdipapirlovgivningen av aksjeinnehav og rettigheter til aksjer i form av konvertible obligasjoner. Om skyldkravet uttaler retten:

«Det gjelder et skyldkrav også i relasjon til anvendelsen av foretaksstraff etter straffeloven §§ 48 a. En ren konstatering av at det foreligger en objektiv overtredelse av det aktuelle straffebudet er ikke tilstrekkelig. Betydningen av bestemmelsen i første ledd annet punktum om at foretaket kan straffes selv om ingen enkeltperson kan straffes, er at det er etablert et kollektivt skyldkrav, slik at også anonyme og kumulative feil rammes [...] For at foretaksstraff skal kunne anvendes må det etter dette enten foreligg skyld, forsett eller uaktsomhet hos en enkeltperson som handler på vegne av foretaket, eller anonyme og/eller kumulative feil».

Selv om et straffebud er overtrådt av en person på vegne av et foretak, er det ikke gitt at foretaket stilles strafferettslig ansvarlig. Dersom vedkommende person handler grovt illojalt mot selskapets instruks, f.eks. ved å slippe ut et stoff som han har fått ordre om å levere som farlig avfall, kan dette tale mot at selskapet straffes. Man må foreta en konkret vurdering etter de momentene som er listet opp i straffeloven § 48 b. Utgangspunktet er imidlertid at selskapet som hovedregel

Ved Høyesteretts dom av 2. november 2004 (Rt 2004 s. 1645) ble to bedriftsledere som eide og ledet en gjenvinningsbedrift i Nesset kommune i Romsdal, dømt til ubetinget fengsel i 45 dager for brudd på forurensningsloven. I tillegg ble de idømt inndragning av vinning med 150 000 kroner hver. Det er første gang Høyesterett dømmer bedriftsledere til ubetinget frihetsstraff for overtredelse av forurensningsloven. Som følge av diffuse utslipp til luft fra bedriften ble skogen rundt bedriftsområdet skadet.

Foto: Per Knud Vistad

Foto: Terje Løvgland.

Et avfallsdeponi til en større bedrift på Østlandet var så dårlig drenert at det oppstod en vanndam med en pH-verdi på ca.12. Området, som til tider dekket 1000 m², var ikke tilfredsstillende inngjerdet. Derfor var det en fare for både fugler og dyr. Under arbeid med sikring falt en person i dammen og ble påført alvorlige etseskader. Bedriften ble ilagt et forelegg på 700 000 kroner for overtredelse av arbeidsmiljøloven og forurensningsloven.

idømmes straff når det først foreligger en overtredelse av forurensningsloven, jf. Raffinerikjennelse I i Rt 1998 s. 2011 (se s. 2020).

3.7.4.2 Inndragning og erstatning

Bøtenivået må også avpasses til en eventuell inndragning av vinning og eventuelt erstatningsansvar. Utbytte skal i utgangspunktet inndras, eventuelt fastsettes skjønnsmessig etter straffeloven § 34 annet ledd. Dette kan f.eks. være fortjenesten ved en for stor produksjon i strid med konsesjonsvilkårene, eller sparte kapitalkostnader og driftsutgifter til et påbudt renseanlegg som bedriften har unnlatt å installere. Hvis en bedrift har drevet ulovlig avfallsbrenning, skal det beløpet som er spart ved å unnlate pliktig levering av avfallet ved godkjent mottak inndras ved forelegg eller dom i tillegg til straffen.

I de færreste forurensningssaker oppstår det erstatningskrav. Grunnen til dette er at det sjelden lar seg gjøre å konstatere et økonomisk tap. Etter forurensningsloven § 55 er eieren av fast eiendom, gjenstand eller anlegg som forurenser, objektivt ansvarlig for ethvert tap. Kan man konstatere et slikt tap, f.eks. utgifter til opprensning eller utsetting av settefisk, bør politiet sørge for at kravet medtas under straffesakens behandling, jf. straffeprosessloven § 3.

Litteratur

- Backer, Inge Lorange: «Forurensning av vassdrag» i *Norsk vassdragsrett* (Falkanger, Thor og Haagensen, Kjell red.) (2002)
- Bratholm, Anders og Matningsdal, Magnus (red): *Straffeloven med kommentar* (ny utgave 2003)
- Bugge, Hans Chr.: *Forurenseren betaler* (1999)
- Eriksen, Morten (red.): *Økonomisk kriminalitet II* (1991)
- Hansen, Rune B.: «Straffutmåling for miljøkriminalitet» i *Tidsskrift for strafferett* nr. 3/2003 s. 337
- Hansen, Rune B.: «Miljøkriminalitet — særlig om utviklingen i lovgivning og rettspraksis 1990-2005» i artikkelsamlingen *Praktisk miljørett* (Fagbokforlaget 2006)
- Næss, Stein: *Straff for industriforurensning*. Institutt for offentlig retts skriftserie nr. 7/1993
- Rieber-Mohn, Georg Fr.: «Miljøkriminalitet — med særlig vekt på straffbar forurensning» i *Lov og Rett* 1988 s. 343
- Wang, Øystein: *Forurensningsloven med kommentarer* (2005)
- Når det gjelder straffutmåling i tingretten og lagmannsretten samt foreleggspraksis, viser vi til artikler i magasinet *Miljøkrim*. Register finnes i nr. 2/3-2005 eller på www.okokrim.no og blir ajourført i hvert sommernummer.

4 Særlig om forurensning fra skip

4.1 Innledning

Skipsfarten er en betydelig kilde til havforurensninger. Undersøkelser viser blant annet at skipsfartens andel av den årlige tilførsel av olje til havet antagelig er på 35 %. Ved siden av oljeutslipp er det registrert økende utslipp av kjemikalier fra skip, foruten avfall og kloakk. Flere grunnstøtinger de siste årene har forårsaket forurensning fra skip langs norskekysten. Norges langstrakte og værutsatte kyst stiller store krav til skipsførernes årvåkenhet, erfaring, vurderingsevne og ansvarlighet. Et havari med påfølgende forurensning innebærer ikke nødvendigvis en straffbar handling, men politiet må likevel etterforske slike tilfeller grundig for å finne ut om det har skjedd noe straffbart.

4.2 Lovgivning

Skipsfarten er en internasjonal næring som reguleres av et fragmentert regelverk. Dette regelverket bygger hovedsakelig på internasjonale konvensjoner. Viktige lover og annet regelverk som beskytter mot forurensning fra skip er

- o sjødyktighetsloven med forskrifter
- o forurensningsloven med forskrifter
- o internasjonale konvensjoner (FNs havrettskonvensjon og MARPOL-konvensjonen)

Det vi kan kalle jevnlig forurensning fra skip, altså den regulære drift av skip som fører til forurensning (bl.a. ved utslipp til luft og vann, samt avfall), reguleres av sjødyktighetsloven kapittel 11 (lov om statskontroll med skibes sjødyktighet av 9. juni 1903 nr. 7), jf. forurensningsloven § 5 annet ledd. Det er Sjøfartsdirektoratet som har myndighet å treffe vedtak om forurensningsreducerende tiltak om bord på skip.

I juni 2005 ble NOU 2005:14 *På rett kjørl – Ny skipssikkerhetslovgivning* lagt frem. Her er det utarbeidet et utkast til en ny og tidsriktig lov, som vil erstatte dagens sjødyktighetslov. Det er foretatt en gjennomgang og vurdering av en rekke lover som regulerer spørsmål på skipsfartsområdet, og utvalget foreslår å samle alle forhold som knytter seg til skipssikkerhet i en lov – skipssikkerhetsloven. Lovforslaget inneholder også bestemmelser om det ytre miljø og straff. Det foreslås en alminnelig strafferamme på bøter eller fengsel inntil 6 måneder med skjerpet sideramme opp til 2 års fengsel ved særdeles skjerpene omstendigheter. Hvis lovforslaget blir vedtatt vil dette innebære en vesentlig oppkriminalisering av straffbare forhold i sjøfartsforhold.

Ved irregulær forurensning, f.eks. oljeutslipp i miljøet, kommer forurensningsloven § 7 annet og fjerde ledd til anvendelse. Denne bestemmelsen gjelder forurensers tiltakspflicht ved det som i lovens kapittel 6 kalles «akutt forurensning».

Foto: SFT / Fjellanger Wæverre Aviation AS

«Blueshine» ved havneområdet i Tromsø. Omfanget her er ikke stort, men fenomenet er ikke uvanlig i norske havnebasenger.

Foto: Det Danske Flyvåben

«Blueshine» er en tynn film av olje eller oljeholdig væske på havoverflata. Bildet viser en norsk kjemikalietanker som under fart pumper ut oljeholdig vann.

Utenlandske skip som er innenfor norsk territorialgrense og norske skip som befinner seg i norsk økonomisk sone, kan ved akutt forurensning eller fare for akutt forurensning behandles etter forurensningsloven, se § 3 annet ledd, jf. § 5 tredje ledd, se Rt 1992 s. 1578 (Arisan-saken). Svalbard og Jan Mayen dekkes ikke av forurensningsloven. For Svalbard mrd territorialfarvannet gjelder Svalbardmiljøloven av 15. juni 2001 nr. 79, som trådte i kraft 1. juli 2002.

De materielle reglene om forurensning fra skip finnes i forskrifter som er gitt i medhold av sjødyktighetsloven og/eller forurensningsloven. Regelverket er uoversiktlig. De mest aktuelle reglene er:

Norge har en lang kyst som er sårbar overfor miljøpåvirkninger. Kystvakten er en viktig støttespiller for politiet i arbeidet med miljø saker, både i de nære havområder og langs kysten. Her er kystvaktskipet «KV Svalbard» i Adventfjorden ved Longyearbyen på Svalbard.

1. *Sjøfartsdirektoratets forskrift om hindring av forurensning fra skip m.m. av 16. juni 1983 nr. 1122.* Forskriften er gitt i medhold av sjødyktighetsloven §§ 1, 114, 117, 118 og 119 og MARPOL-konvensjonen (Den internasjonale konvensjonen om hindring av forurensning fra skip, 1973) er tatt med i forskriften. Reglene får anvendelse for
 - o alle norske skip
 - o utenlandske skip i norsk territorialfarvann

Brudd på regler i (eller gitt i medhold av) sjødyktighetsloven kapittel 11 rammes av straffeloven § 427, se forskriften § 6-9 (straffebestemmelse) og § 1-2 (aktsomhetsplikt).
2. *Forskrift om bulktransport av skadelige stoffer av 2. april 1987 nr. 230 om hindring av forurensning ved skadelige, flytende stoffer som transporteres i bulk.* Forskriften er gitt i medhold av sjødyktighetsloven §§ 1, 114, 117, 118 og 119. Reglene får anvendelse for
 - o alle skip som er registrert eller skal registreres i norske skipsregistre
 - o utenlandske skip i norsk territorialfarvann

Brudd på forskriften rammes av straffeloven § 427, se forskriften § 3-9 (straffebestemmelse) og § 1-1 (aktsomhetsplikt).
3. *Forskrift om forurensningsrapport fra skip av 2. april 1987 nr. 231 om rapportering av hendelse til sjøs som involverer skadelige stoffer.* Forskriften er gitt i medhold av sjødyktighetsloven §§ 1, 114, 117, 118 og 119. Brudd på reglene rammes av straffeloven § 427, se forskriften § 8 (straffebestemmelse) og § 3 (rapporteringsplikt).
4. *Forskrift om varsling av akutt forurensning eller fare for akutt forurensning nr. 1269 av 9. juli 1992.* Forskriften er gitt i medhold av forurensningsloven § 39. Reglene får anvendelse
 - o for alle norske skip i norsk økonomisk sone
 - o der forurensning truer med å inntreffe i norsk økonomisk sone
 - o for utenlandske skip i norsk territorialfarvann

Brudd på forskriften rammes av forurensningsloven § 78 første ledd bokstav b) annet alternativ.
5. *Forskrift om sikkerhetsstyringssystem for passasjerskip av 23. desember 1999 nr. 1529.* Forskriften er gitt i medhold av sjødyktighetsloven §§ 1, 9a, 41a, 97 og 106 annet ledd. Reglene får anvendelse blant annet for
 - o skip som er sertifisert for å føre mer enn 100 passasjerer i innenriksfart
 - o skip med mer enn 12 passasjerer i rutefart fra eller til havner innenfor EØS-området når skipet er et roro-passasjerskip
 - o skip med mer enn 12 passasjerer i utenriksfart
 - o rederier som opererer slike skip

Rederen er ansvarlig for å etablere og opprettholde et forsvarlig driftssystem som skal sikre sikker drift av skipet og hindre forurensning. Brudd på disse forskriftene rammes av straffeloven § 416, se forskriften § 16.

6. *Forskrift om sikkerhetsstyringssystem for lasteskip av 6. august 1996 nr. 822.* Forskriften er gitt i medhold av sjødyktighetsloven §§ 1, 9a, 41a, 97 og 106 annet ledd. Forskriften implementerer ISM-koden for norske lasteskip i utenriksfart som har en bruttotonnasje på 500 tonn eller mer. Forskriften trådte i kraft 1. september 1996. Brudd på forskriften rammes av straffeloven § 416, jf. §§ 48 a og 48 b og kan straffes med bøter eller fengsel i inntil 3 måneder, se forskriften § 8.
7. *Forurensningsforskriften av 1. juni 2004 nr. 931 kapittel 22 om regulering av mudring og dumping i sjø og vassdrag.* Forskriften er gitt i medhold av forurensningsloven §§ 9 og 11 og sjødyktighetsloven § 114 nr. 8. Etter forskriften er det forbudt å dumpe eller mudre ut til og med norsk økonomisk sone og på norsk kontinentalsokkel, og fra norske skip. Dumping og mudring krever tillatelse. Overtredelse straffes med hjemmel i forurensningsloven kapittel 10 og straffeloven § 427, se forskriften § 41-7.
8. *Forurensningsforskriften av 1. juni 2004 kapittel 21 om forbud mot forbrenning til sjøs.* Forskriften er gitt i medhold av forurensningsloven § 9 og sjødyktighetsloven § 114 nr. 9. Det er forbudt å brenne avfall om bord på fremmede skip ut til og med norsk økonomisk sone og på norsk kontinentalsokkel. Det samme gjelder alle norske skip. Overtredelse straffes med hjemmel i forurensningsloven kapittel 10 og straffeloven § 427, se forskriften § 41-7.
9. *Havnestatskontrollforskriften av 1. juli 2003 nr. 969 om kontroll med fremmede skip og flyttbare innretninger i norske havner mv.* Dette er den viktige forskriften om havnestatskontroll. De viktigste endringene er at det i medhold av § 11 kan foretas utvidet inspeksjon av
 - o gass- og kjemikalieskip eldre enn 10 år
 - o bulkskip eldre enn 12 år
 - o oljetankskip med bruttotonnasje på 3000 eller mer
 - o passasjerskip eldre enn 15 år

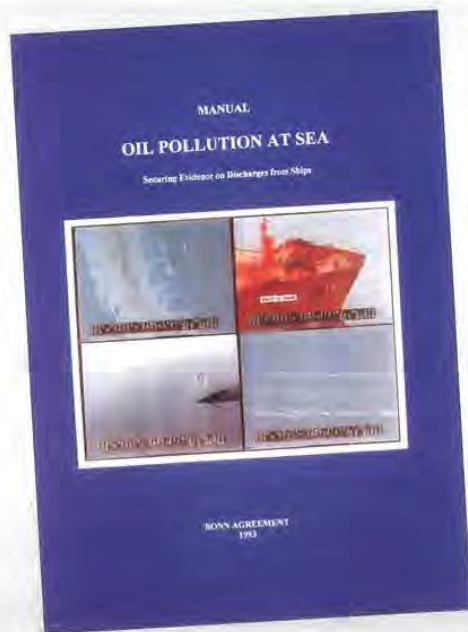
Inspeksjonene skal foretas etter retningslinjer som er obligatoriske, og EØS-land skal samarbeide for å tilrettelegge inspeksjonene slik at de blir mest mulig effektive. Skipets fører skal i god tid melde anløp til havnen og gi en rekke opplysninger om skipets drift. Forskriften gir også utvidet mulighet til å nekte skip anløp til havner på bakgrunn av skipets historikk (f.eks. flere tilbakeholdelser i løpet av en gitt periode eller at skipet fører flagg som er oppført på svartelisten i Paris - MOUs årsrapport). Bakgrunnen for den nye forskriften var at implementeringen i norsk rett av rådsdirektiv 2001/106/EF, som er endringsdirektiv til rådsdirektiv 95/21/EF, krevde omfattende endringer av den tidligere forskriften om havnestatskontroll. Straffehjemmel er straffeloven § 416, jf. forskriften § 31.

Enkelte av forskriftenes straffebud har bestemmelser om at de kommer til anvendelse dersom forholdet ikke kan straffes etter strengere straffebud. Dette spørsmålet må vurderes nøyer når subsumsjonen skal avgjøres.

Foto: Stein Byrkjeland

Den 21. oktober 1989 grunnstøtte «Mercantile Marica» på Storesvalene i Sognesjøen, og 320 tonn bunkersolje lakk ut. Oljen forårsaket forurensning langs strendene i Solund og de øvrige Sunnfjordskommunene. Forliset skjedde i dårlig vær. Dette er bare ett av flere tilfeller de siste tiårene der bulkskip med diffuse eier- og ansvarsforhold har grunnstøtt på kysten vår og forårsaket forurensning. Det er krevende å etterforske slike ulykker på en effektiv måte.

Skipsfarten er en internasjonal næring. Derfor er det viktig å tenke internasjonalt også når man skal etterforske forurensningssaker til havs.

Sammen med de øvrige Nordsjølandene undertegnet Norge Bonn-konvensjonen i 1983. Formålet med denne konvensjonen er at landene skal samarbeide for å begrense forurensning av Nordsjøen. Dette gjelder både oljeforurensning og forurensning fra andre spesifikke kjemiske forbindelser.

I 1993 ble det laget en manual (Bonnmanualen) for sikring av bevis ved oljeforurensning til sjøs med utgangspunkt i Bonn-konvensjonen. Manualen er beregnet på polititjenestemenn, påtalemyndigheter og rettsapparat i partslandene. I manualen finnes informasjon om oljens egenskaper og faktorer som er avgjørende for spredning i Nordsjøen. I manualen omtales også gjeldende internasjonale regelverk på feltet. I denne sammenhengen er den internasjonale konvensjonen MARPOL 73/78 viktig. Denne konvensjonen pålegger medlemslandene å inkorporere konvensjonens bestemmelser i de nasjonale lovverkene. På bakgrunn av MARPOL-konvensjonen er det bl.a. utarbeidet resolusjoner for hvordan man skal gjennomføre kontroll av skip når man har mistanke om at skipet er involvert i forurensning, eller når man vil kontrollere om skipet overholder gjeldende regler for å unngå forurensning.

Manualen beskriver også hvordan man kan beregne oljemengdene i et konkret tilfelle av akutt forurensning. Vanligvis gjør man dette ved å anslå omfanget i areal og vurdere oljens farge på sjøen. Dersom det er skip i området, er det særdeles viktig å fastslå om noen av disse skipene er årsaken til forurensningen, eller om de kun tar seg fram gjennom et flak som er forårsaket av andre båter.

Manualen gir også en kortfattet innføring i metoder for å ta prøver av en oljeforurensning og viser hvordan disse kan sammenholdes med spesifikke oljetyper om bord i skip som mistenkes for å ha forårsaket forurensningen.

4.3 Kontroll, varsling og overvåking

Det er i hovedsak offentlige myndigheter som havnevesenet, Kystvakten, Fiskerioppsynet, Tollvesenet, politiets båttjeneste og Losvesenet som skal føre oppsyn og gjennomføre kontroll for å hindre at det skjer ulovlige utslipp eller forurensning til sjøs.

Ved akutte utslipp gjelder særskilte beredskaps-, varslings- og aksjonsregler, spesielt forskriften om varsling av akutt forurensning eller fare for akutt forurensning av 9. juli 1992 nr. 1269. Denne forskriften er gitt i medhold av forurensningsloven § 39. Hver kommune har også en egen oljebereidskapsplan.

Kystverkets beredskapsavdeling i Horten har daglige overvåkingsfly på vingene over Sør-Norge. De nordlige sjøområdene overvåkes regelmessig av Kystvaktens Orion-fly. Ellers er det den sivile skips- og luftfarten som ofte melder fra om forurensning til sjøs. Også årvåkne enkeltpersoner melder fra. Kystvakten har patruljefartøyer langs kysten. Anmodning til Kystvakten om umiddelbar bistand skal rettes til henholdsvis Forsvarskommando Sør-Norge i Stavanger og Forsvarskommando Nord-Norge i Bodø.

4.4 Etterforskning av forurensning fra skip

Konsekvensene av forurensning til sjøs kan bli svært omfattende og kostbare, og forurensningen må oppdages så raskt som mulig dersom man skal kunne sette i gang opprydningsarbeid for å begrense skadene på blant annet sjøfugl og strender. Imidlertid er det ofte vanskelig å oppdage forurensning fra skip, særlig når den skjer i åpen sjø. Avdekking og etterforskning av ulovlig forurensning til sjøs og begrensning av skadene forutsetter et godt samarbeid mellom politiet og andre offentlige myndigheter, bl.a. sjøfartsinspektøren.

Dessverre har politiets behandling av slike saker ikke vært god nok. Bøtenivået er for lavt, og mange saker blir henlagt, gjerne etter lang behandlingstid. For at vi skal oppnå en tilstrekkelig allmennpreventiv effekt, må rederiene eller det selskapet som er fartøyets operatør, ilegges meget betydelige bøter, og eventuelt inndragning. I tillegg kan det være aktuelt å straffeforfølge kapteinen, offiserer eller mannskap med særlig ansvar for overtredelsen.

Saker som gjelder forurensning fra skip, er krevende å etterforske. Ofte er det vanskelig å få brakt på det rene hvem som er den reelle eieren av skipet. I mange tilfeller er eierselskapet kun et utenlandsk postkasseselskap som det kan være umulig å rette krav mot. Hvis man først har funnet eieren av skipet, vil dette innebære at man har et krav som skal inndrives i det landet hvor eieren måtte befinne seg. Erfaringen viser at det er vanskelig å gjennomføre tvangsfullbyrdelse i utlandet.

4.4.1 Innledende etterforskning og bevissikring

Ved forurensning fra skip må etterforskningsarbeidet settes i gang raskt, spesielt dersom det aktuelle skipet er på vei ut av norsk territorialfarvann. For å få belyst saken må man sikre bevis ved å ta oljep prøver og avhøre mannskapet når

skipet anløper neste havn. Anmodning om avhør og andre etterforskningsskritt kan også sendes til myndighetene i det landet som skipet er på vei til. Ikke alle land gir slike bistandsanmodninger like høy prioritet.

Undersøkelsen av et skip skjer fortrinnsvis ved at man kontrollerer skipets dokumenter, bl.a. dekkdagboken og oljedagboken. Dersom det ikke er tilstrekkelig å undersøke disse dokumentene for å kunne fastslå overtredelsen, kan man undersøke skipets tank, rørsystemer og maskin. Man kan også ta prøver av last eller tanker der det er nødvendig, jf. sjødyktighetsloven § 121 fjerde og femte ledd.

4.4.2 Sjøfartsinspektørens rolle

Sjøfartsinspektørens kompetanse i saker som faller inn under sjødyktighetsloven omtales i lovens § 17 og påtaleinstruksen kapittel 32. Sjøfartsinspektørene har politi- og påtalemyndighet for alle forhold som faller under sjødyktighetsloven, herunder ulike forskrifter om skipsforurensning, jf. påtaleinstruksen § 32-1. Blir politiet kjent med forhold som kommer inn under sjøfartsinspektørens ansvarsområde, skal vedkommende sjøfartsinspektør varsles snarest. Det er også grunn til å varsle om forhold som omfattes av forurensningsloven eller forskrift gitt i medhold av loven. Etterforskning i saken skal foregå i samarbeid med sjøfartsinspektøren, se også rundskriv fra Riksadvokaten nr. 2/1981.

Dessverre har ikke disse bestemmelsene fungert etter hensikten. Det kan se ut til at politiet i noen tilfeller har sendt saker over til sjøfartsinspektøren uten et påfølgende samarbeid om etterforskningen. Dette fører til at inspektørene, som er eksperter på maritime spørsmål, men har mindre opplæring i etterforskning, blir sittende alene med saken, uten påtalemessig hjelp og styring. En arbeidsgruppe har foreslått at sjøfartsinspektørene overføres administrativt til politiet og tilsettes som spesialetterforskere. Hvis dette forslaget følges opp, er det grunn til å tro at utslipp fra skip og havarisaker vil bli etterforsket grundigere og raskere i fremtiden. Dette er viktig, ikke minst fordi stadig flere russiske tankskip fra nye utskipningshavner for olje og gass i Murmansk vil gå langs norskekysten til Europa. Skipsforurensning er derfor et saksområde som bør få høy prioritet i de berørte politidistriktene.

4.4.3 Bistand fra andre myndigheter

Under etterforskningen må politiet be om bistand fra de myndighetene som har nødvendig kompetanse. Særlig er Kystverkets beredskapsavdeling i Horten aktuell. Den-ne avdelingen besitter betydelig kompetanse om alle typer utslipp til sjøen, både om bevissikring, nødvendige tekniske undersøkelser, og om hvordan etterforskningen i det enkelte tilfellet bør legges opp taktisk. Når antatte ulovlige utslipp fra skip oppdages, samarbeider Kystverket med sjøfartsmyndighetene. Også andre myndigheter, blant annet Sjøfartsdirektoratet, Kystvakten, Tollvesenet, lokal skipskontroll og institusjoner som f.eks. Det Norske Veritas kan gi råd og bistand til politiet og påtalemyndigheten.

Fotos: SFT / Fjellanger Widerøe Aviation AS

Kystverkets/Kystvaktens fly som er av typen Fairchild Merlin III B og brukes for å føre tilsyn med skipsfarten og oljevirkksomheten. Her er flyet over Færder fyr.

Flyet oversender still-videobilder med identifikasjon av fartøy.

Marerittet på Geitmaren

Foto: Hjalgreir B. Skjelstad

«Arisan» i midten av februar 1992. Framparten er revet av, og seinere forsvant hele båten til bunns.

Et av de verste skrekkszenarier i norsk miljøvern har vært at et skip skulle forlise ved et av våre større fuglefjell og forårsake akutt oljeforurensning. Den 12. januar 1992 skjedde nettopp dette. Den dagen grunnstøtte den greske båten Arisan på Geitmaren, bare 2 km vest for fugleøya Runde. Runde er det eneste fuglefjellet i Sør-Norge, med en anslått hekkebestand på rundt 400 000 par sjøfugl samlet sett.

Arisan var ingen tankbåt, men det begynte raskt å lekke bunkersolje fra den. Store mengder olje ble pumpet ut av båten, men man fikk ikke lenset alt, slik at mye olje rant ut i sjøen i løpet av noen uker. Det forårsaket omfattende tilgrising av strendene, og det ble funnet olje etter båten helt nord til Aure på Nordmøre, 160-170 km unna.

Den store katastrofen ble imidlertid avverget, men det skyldtes utelukkende flaks. På denne tiden av året har ikke hekkefuglene kommet tilbake til fuglefjellet, og det er ikke så store fuglemengder i området om vinteren. Vi regner med at mellom 2000 og 2500 sjøfugl døde ved dette forliset.

Flere skipsforlis på norskekysten de siste årene har vist at ansvarsforholdene er uklare. Det samme gjelder forsikringsdekningen. Av økonomiske årsaker har det vist seg vanskelig å få skipsvrak fjernet.

4.4.4 Hjelpemidler og veiledning i etterforskningen

I 1992 gav Politihøgskolen ut en veiledning for politiet om etterforskning på skip i forurensningssaker. I 2001 ble veiledningen ajourført av ØKOKRIM og Sjøfartsdirektoratet. Videre har sekretariatet til Bonn-konvensjonen av 1983 (om forurensning i Nordsjøen) i 1993 gitt ut en manual om bevissikring i forbindelse med ulovlig forurensning fra skip: *Manual Oil Pollution at Sea – Securing Evidence on Discharges from Ships* (se s. 64 i manualen). I 2000 kom en ny publikasjon fra sekretariatet til Bonn-konvensjonen: *Oil Pollution at Sea Part 2. Effective Prosecution of Offenders – Guidelines on International Cooperation*. Disse tre publikasjonene kan være nyttige hjelpemidler.

I 1993 utgav SFT en veiledning om hvordan oljeprøver skal tas. Politiets data- og materielltjeneste arbeider med å få utviklet nytt prøvetakingsutstyr. Ved alle politienheter skal det da være utplassert prøveutstyr til vannprøver med veiledning i prøvetaking. Det er politimesterens ansvar å påse at politiet besitter utstyret og har nødvendig kompetanse til å bruke det.

Norge (ved ØKOKRIM) har for tiden formannskapet i en ekspertgruppe som arbeider med miljøkriminalitet innenfor rammene av østersjøamarbeidet mot organisert kriminalitet (Baltic Sea Task Force). Ekspertgruppen har utferdiget tre kortfattede feltmanualer som skal brukes av personell som etterforsker forurensning fra skip. Manualene er tilgjengelige på ØKOKRIMs hjemmeside www.okokrim.no.

4.4.5 Internasjonalt samarbeid

Det er vedkommende sjøfartsinspektør som skal sørge for overføring av bevismateriale mv. mellom landene, og han har ansvaret for at MARPOL-konvensjonens krav på dette området blir etterkommet. MARPOL-konvensjonen er den internasjonale konvensjonen om hindring av forurensning fra skip av 1973 med tilleggsprotokoll av 1978. Dersom sjøfartsinspektørens internasjonale kontaktnett gjennom denne konvensjonen ikke kan eller vil bidra med ønsket bistand, må man vurdere å be om bistand på grunnlag av Europeisk konvensjon om gjensidig hjelp i straffesaker av 1959 (se særlig art. 15 punkt 4 og 5, hvor det heter at anmodningen ved fare for opphold kan rettes direkte til annet lands myndighet) gjennom internasjonalt politisamarbeid (henvendelse til Interpol via Nye Kripos).

Norge har også en representant i Eurojust som en kan henvende seg til. Eurojust er en gruppe bestående av 25 påtalejurister/dommere i EU med mål å behandle alvorlig grensekryssende kriminalitet mer effektivt, spesielt når den er organisert og involverer to eller flere medlemsland.

Det er ofte en fordel å benytte Interpol-systemet når man skal anmode om avhør og prøvetaking. Norge har etablert et godt politisamarbeid med de fleste europeiske land samt USA og Canada. Når det gjelder andre land (særlig i Asia, Afrika og Sør- og Mellom-Amerika) vil man være avhengig av det enkelte lands vilje til å bistå. Man kan imidlertid ikke regne med at slike land bistår ved forkynnelse av forelegg, dom eller stevning til siktede.

Gjennom Baltic Sea-samarbeidet har ØKOKRIM fått et kontaktnett i flere europeiske land. Politidistriktene kan derfor henvende seg til Miljøteamet og få hjelp til å opprette kontakt med rette myndighet i utlandet.

4.5 Påtale og straff

Det viktigste hjemmelsgrunnlaget for strafferettslig forfølgning av ulovlig forurensning fra skip har vært MARPOL-forskriften (forskrift av 16. juni 1983 nr. 1122 om hindring av forurensning fra skip).

Straffehjemmel for overtredelse av regler gitt i medhold av sjødyktighetsloven kapittel 11, finnes i straffeloven § 427. Strafferammen her er bøter eller fengsel i inntil 4 måneder. For forskriftene om sikkerhetssystem for passasjerskip av 23. desember 1999 nr. 1529 og om sikkerhetsstyringssystemer for lasteskip av 6. august 1999 nr. 822 er straffehjemmelen straffeloven § 416, slik at bøter eller fengsel i inntil 3 måneder kan anvendes.

Medvirkning (også uaktsom) til overtredelse av bestemmelsene i sjødyktighetsloven kapittel 11 er straffbar. I visse tilfeller vil derfor dårlig kontroll, sviktende vedlikehold som årsak til utslipp eller fare for dette, manglende sikkerhetsrutiner, manglende informasjon og opplæring og for lave kvalifikasjonskrav for ansettelse kunne føre til at skipsføreren eller ansatte i rederiet, eller det foretaket som er operatør for fartøyet, straffes for uaktsom medvirkning.

Etter Sjøfartsdirektoratets forskrifter av 23. desember 1999 nr. 1523 og 6. august 1996 nr. 822 skal det innføres sikkerhetsstyringssystemer for norske lasteskip og passasjerskip. Dette innebærer at ledelsen i det ansvarlige rederiet/foretaket får det samme ansvaret for internkontroll som det bedriftene har etter forurensningsloven.

Snorre-plattformen 23. september 1999: En i utgangspunktet lovlig avbrenning av hydrokarboner. Men denne situasjonen er ute av kontroll på grunn av svikt i rutiner. Uforbrente hydrokarboner faller ned på sjøoverflaten. Det var om lag 3 000 liter olje på sjøen rundt plattformen da bildet ble tatt. Brenneoperasjoner ute av kontroll er blant de vanligste årsakene til akutt forurensning fra plattformer.

4.5.1 Bøter og foretaksstraff

De sakene norsk politi har erfaring med, gjelder i hovedsak forurensning, forsøpling og/eller mangelfull føring av påbudt oljedagbok. Med få unntak er det kapteinen, maskinsjefen eller styrmannen som er ilagt bøter.

Skip som forårsaker forurensning, har liten risiko for å bli oppdaget. For å oppnå en tilstrekkelig allmennpreventiv effekt, bør man ilegge rederiene eller fartøyets operatør betydelige bøter. I rundskriv av 28. februar 1981 påpekte Riksadvokaten at bøtenivået måtte heves vesentlig. Påtalemyndigheten har i liten grad fulgt opp dette. Ifølge tall innhentet fra Sjøfartsdirektoratet lå bøtene på midten av 1990-tallet mellom 1000 og 25 000 kroner mot personer. Ofte utgjorde bøtene rundt 10 000 kroner.

I saker som gjelder forurensning fra skip, må man i tillegg vurdere foretaksstraff. Det ser ut til at påtalemyndigheten, og sjøfartsinspektørene, som gir tilrådninger om straff, ofte overser hjemmelen for å bruke foretaksstraff etter straffeloven §§ 48 a flg. for brudd på sjødyktighetsloven. Bøtenivået må gjenspeile sakens alvor, uavhengig av hvilken stat som er flaggstat. Heftelse etter sjødyktighetsloven § 123 er særlig aktuelt ved foretaksstraff.

4.5.2 Fengsel

Ved grovere overtredelser, så som ved forsett eller gjentakelse, og i tilfeller hvor skadevirkningene er eller kunne ha blitt store, vil det være aktuelt å kreve fengselsstraff. Det forutset-

ter at straffebudet gir hjemmel for dette. Overfor besetningen på utenlandske skip setter Havrettskonvensjonen art. 220 meget strenge begrensninger for bruk av fengselsstraff (se punkt 4.6.3). Dette gjelder imidlertid ikke overtredelser i det indre farvann. I denne sammenhengen viser vi til Rt 1992 s. 1578 (Arisan-dommen). I denne saken skjedde overtredelsen i territorialfarvannet før konvensjonen ble ratifisert.

4.5.3 Rettighetstap og inndragning

Ved gjentatte eller graverende overtredelser bør man vurdere å påstå rettighetstap etter straffeloven § 29 nr. 2 for den ansvarlige om bord som har sertifikater utstedt av norske myndigheter. I Rt 2003 s. 418 omtales en sak hvor domfelte, som hadde ført et skip til tross for at han hadde høy promille, ble fradømt retten til å føre skip i ett år. Han hadde utsatt fartøyet, liv, gods og miljø for fare. Dersom overtrederen eller det ansvarlige foretaket har tjent på lovbruddet, må påtalemyndigheten inndra vinningen, jf. straffeloven §§ 34 flg, med mindre særlige grunner foreligger.

4.5.4 Midlertidig inngrep til sikring av formuesstraff mv.

For å sikre at formuesstraff blir betalt kan påtalemyndigheten beslutte at et skip skal holdes tilbake, eventuelt oppbringes. Straks politiet har besluttet tilbakehold av skipet, bør tollvesenet varsles, jf. sjøloven § 484 annet ledd. Innen 1 døgn må påtalemyndighetens beslutning meddeles retten. Retten avgjør om det skal tas heftelse i skipet eller om det skal frigis, jf. sjødyktighetsloven §§ 122 og 123. For at man skal kunne

Foto: Jostein Grøstveit.

I slutten av mars 1979 døde ca. 20 000 sjøfugl på grunn av oljesøl i Varangerfjorden. Utslippet var ikke så stort. Kun 3-4 små flak ble observert langs en 100 km lang kyststrekning, men konsekvensene ble likevel omfattende. 91 % av de 1600 innsamlende fuglene som ble artsbestemt, var polarlomvi (bildet).

anvende reglene om tilbakehold og oppbringelse etter § 122, må det foreligge skjellig grunn til mistanke i forhold til den objektive overtredelsen. Videre må de subjektive vilkår for straff antas å foreligge. Se nærmere Ot.prp. nr. 48 (1978-79) s. 15. Dette er i samsvar med Havrettskonvensjonen art. 220, se St.prp. nr. 37 (1995-96) s. 95-96. Denne artikkelen angir nærmere vilkår, avhengig av om overtredelsen har skjedd i territorialfarvannet eller i den økonomiske sone, se artikkel 220 nr. 2 og 6.

Heftelse etter sjødyktighetsloven § 123 kan avverges ved at tilfredsstillende garanti stilles, f.eks. bankgaranti eller garanti fra skipets assurandør i Norge. Har man en slik sikkerhet, kan man unnlate oppbringelse og tilbakehold. Beslutning om heftelse må tas av retten, men påtalemyndigheten kan likevel midlertidig beslutte oppbringelse og tilbakeholdelse. Dersom rederiet, agenten eller operatøren har formuesgjenstander i Norge, kan heftelse etter straffeprosessloven § 217 være aktuelt. Heftelse etter § 217 vil også sikre at inndragnings- og erstatningskrav blir betalt. Ved forlis og oljeskade er det vanligvis det offentlige som må betale for opprensningsarbeidet. Dette kan være meget kostbart.

4.6 Hvor kan norsk politi og påtalemyndighet utøve sin kompetanse? Folkerettslige begrensninger

4.6.1 Sjødyktighetsloven

Sjødyktighetsloven gir norske myndigheter adgang til å håndheve miljø- og sikkerhetsbestemmelser overfor alle norske skip, uansett hvor de måtte befinne seg. Det samme gjelder ved forurensning fra utenlandske fartøyer innenfor den økonomiske sonen og på norsk kontinentalsokkel, men med den begrensningen at disse skipene — når de er utenfor de indre farvann og territorialfarvannet på 12 nautiske mil — ikke kan stanses for rutinekontroll. Retten til uskyldig gjennomfart tilsier at det må foreligge skjellig grunn til mistanke om overtredelse før et utenlandsk skip kan kontrolleres.

Sjødyktighetsloven § 121 sjettede ledd bokstav b gir også generell hjemmel til å stanse og borde utenlandske skip for undersøkelse etter folkerettens regler. Dette betyr i realiteten en anvendelse av de folkerettslige regler om såkalt uavbrutt forfølgelse («hot pursuit»), jf. Havrettskonvensjonen artikkel 111. Slik forfølgelse kan utøves av militære skip eller luftfartøyer og andre statlige fartøyer som er merket og kan identifiseres som statlige tjenestefartøyer, når det er skjellig grunn til å tro at skipet har overtrådt kyststatens lover og forskrifter. Forfølgelsen må være innledet i indre farvann, territorialfarvannet, en tilstøtende sone eller den økonomiske sonen. Det er også et krav at det forfølgende skipet har gitt et synlig eller hørbart stoppsignal som er mulig å oppfatte på det forfulgte skipet.

4.6.2 Forurensningsloven

Etter forurensningsloven § 3 første ledd gjelder forurensningsloven med tilhørende forskrifter også for norske skip og innretninger som er i eller truer Norges økonomiske sone. For utenlandske skip må Kongen gi bestemmelser om jurisdiksjon utenfor territorialfarvannet etter loven.

4.6.3 FNs havrettskonvensjon

Den 24. juni 1996 ratifiserte Norge FNs havrettskonvensjon av 1982. Konvensjonen finnes i St. prp. nr. 37 (1995-96) i engelsk og norsk versjon og på Lovdata. Gjennom tiltredelsen ble Norge forpliktet til å innføre endringer i sjødyktighetslovens bestemmelser om dumping, også på den delen av kontinentalsokkelen som ligger utenfor den økonomiske sonen. Sjødyktighetsloven § 121 tredje ledd ble derfor endret ved lovendring nr. 39 av 28. juni 1996. Ved lovendring nr. 62 av 17. juli 1998 ble jurisdiksjonen ytterligere utvidet i forhold til fremmede skip innenfor vår økonomiske sone.

I henhold til Havrettskonvensjonens art. 220 har kyststaten en viss adgang til å gjøre undersøkelser og innlede rettsforfølgning (herunder begjære arrest) mot et fremmed fartøy som forurenser utenfor kyststatens økonomiske sone, territorialfarvann eller indre farvann. Dersom forurensningen har skjedd i kyststatens økonomiske sone eller i territorialfarvannet, kan skipet holdes tilbake dersom det foreligger klare bevis for at utslippet forårsaker, eller truer med å forårsake, skade på kystlinjen eller andre interesser, jf. sjødyktighetsloven § 121.

Ratifikasjonen av Havrettskonvensjonen satte begrensninger for utmåling av straff mot besetningen på utenlandske skip i og utenfor territorialfarvannet. Artikkel 230 bestemmer at bare bøter kan anvendes ved overtredelse utenfor indre farvann. Overtredelser i territorialfarvannet kan likevel straffes med fengsel dersom det gjelder forsettlig og alvorlig forurensning. Dette medfører at straffeloven § 152 b ikke kan håndheves ved grovt uaktsom handling i sjøterritoriet. Denne begrensningen er innført av hensyn til flaggstatene. Norge har vært en av pådriverne bak dette punktet i konvensjonen, for å unngå fengsling av norske skipsførere i utlandet. De folkerettslige begrensningene etter Havrettskonvensjonen gjør at norsk straffelovgivning må tolkes innskrenkende, jf. straffeloven § 1 annet ledd, tilføyd ved lovendring 19. juli 1996. nr. 57, se nærmere Ot. prp. nr. 42 (1995-1996) s. 10-12. Ratifikasjonen betyr at det i dag ikke ville ha vært adgang til å ilegge kapteinen på lasteskipet Arisan fengselsstraff ved uaktsom overtredelse (Rt 1992 s. 1578).

Litteratur

- Fleischer, Carl August: *Folkerett*. 8 utg., Oslo 2005, særlig §§ 12.2, 13.8, 14 og 15.
 Hansen, Rune B.: «Kyststatens jurisdiksjon ved forurensning fra skip» i *Miljøkrim* nr. 2-3/2001
 Ruud, Ulfstein og Fauchald: *Utvalgte emner i folkeretten*, Oslo 1997, særlig kapittel 4.4.

5 Kulturminnekriminalitet

5.1 Innledning

Kulturminnekriminalitet er brudd på lover og forskrifter som beskytter kulturminner og kulturmiljøer.

Typiske overtredelser er

- o fjerning eller ødeleggelse av automatisk fredede kulturminner (f.eks. gjennom bygge- og gravearbeid)
- o skadeverk på fredede kulturminner, f.eks. ødeleggelse av gravhauger eller hærverk på helleristninger
- o ulovlig rivning av bevaringsverdige bygninger eller anlegg
- o gravning etter løse kulturminner («skattejakt»)
- o vrakplyndring

5.2 Lovgivningen

Lover som beskytter kulturminner og kulturmiljøer er

- o kulturminneloven
- o plan- og bygningsloven

Kulturminner av spesiell nasjonal eller internasjonal betydning beskyttes også av generalklausulen mot miljøkriminalitet i straffeloven § 152 b.

5.2.1 Kulturminneloven

Den sentrale loven på området er kulturminneloven av 9. juni 1978 nr. 50. Når det gjelder automatisk fredede kulturminner, dvs. kulturminner som er fredet direkte gjennom loven, er selve adferdsnormen inntatt i kulturminneloven § 3 første ledd. Uten tillatelse fra kulturminneforvaltningen er det forbudt å sette i gang tiltak som er egnet til å ødelegge, grave ut, flytte, forandre, tildekke, skjule eller på annen måte utilbørlig skjemme et automatisk fredet kulturminne eller fremkalle fare for at noe slikt kan skje. Bestemmelsen er et faredelikt, i likhet med blant annet forurensningsloven § 7 og viltloven § 19 (inhuman jakt). Tiltaket behøver ikke å være i umiddelbar nærhet av kulturminnet. Siden det er forbudt å skjemme et kulturminne, kan en bygning eller et veianlegg i nærheten av et fredet kulturminne derfor være ulovlig, selv om tiltaket er utenfor kulturminnet og dets sikringszone.

Kulturminneloven §§ 3, 13, 14 a annet og tredje ledd, 14a annet ledd, 15 tredje ledd, 19 annet ledd, 20 og 21 annet ledd angir hvilke inngrep og disposisjoner som er forbudt. I tillegg gir loven hjemmel for en rekke pålegg. Manglende oppfølging av påleggene kan forfølges strafferettslig. Lovens § 23 er en særskilt forbudsbestemmelse om utførsel av antikviteter og kulturminner uten tillatelse. På Svalbard er kulturminner beskyttet av Svalbardmiljøloven av 15. juni 2001 nr. 79.

5.2.2 Plan- og bygningsloven

Plan- og bygningsloven av 14. juni 1985 er den eneste loven som gir ikke-fredede bygninger et strafferettslig vern. Selv om

Foto: Tom M. Braasted, Østfold fylkes bildearkiv

Værne kloster i Rygge har en strategisk beliggenhet ved fjorden og har tradisjoner som administrasjonssenter opp gjennom tidene. Rundt 1190 overdrog Kong Sverre Sigurdsson klosteret til Johannerordenen. Etter reformasjonen ble klosteret igjen krongods. I dag er det bare ruiner igjen. Blant ruinene står en liten hvit statue av «Den ensomme nonne».

strafferammen bare er bøter, kan overtredelser være alvorlig kulturminnekriminalitet. Utvalget som forbereder utkast til ny plan- og bygningslov har foreslått at strafferammen økes til fengselsstraff. Ofte vil ulovlig rivning eller iverksettelse av tiltak uten tillatelse, innebære at plan- og bygningsloven kan anvendes sammen med (i konkurrans med) kulturminneloven. Et eksempel på dette er hvis et kulturminne blir skadet eller ødelagt av en tiltakshaver som gjennomfører et vesentlig terrenginngrep uten tillatelse etter plan- og bygningsloven § 93 i.

5.3 Kulturminnenes betydning

Kulturminnene er spor etter menneskelig virksomhet i vår nære og fjerne fortid. Sporene vitner om menneskelige aktiviteter og tradisjoner gjennom generasjoner, fra steinalderen opp til vår egen tid. De eldste kulturminnene (forninnene) er den eneste kilden til kunnskap om vår fjerne historie. Det er viktig at barn og ungdom får anledning til å gjøre seg kjent med vår kulturarv og våre tradisjoner, og på den måten får et kulturelt ankerfeste til norsk historie samt kunnskap om tidligere tiders levekår. Et samfunn som tar

vare på kulturminner, har et godt utgangspunkt for å forebygge kriminalitet. Blir et kulturminne ødelagt, er skaden ofte uopprettelig, og unike historiske kilder kan være tapt for alltid. Dermed vil fremtidige generasjoner miste muligheten til å kunne glede seg over viktige deler av vår felles historie og kulturarv. Dette er kanskje den mest alvorlige følgen av kulturminnekriminalitet.

Kulturminner av nasjonal betydning vernes av kulturminneloven (jf. kulturminneloven § 2). Slike kulturminner omfatter

- o automatisk fredede kulturminner:
- o alle byggverk, bosteder og spor etter mennesker fra tiden før 1537 (oldtid og middelalder)
- o stående byggverk som riksantikvaren har erklært er fra perioden 1537-1649
- o samiske kulturminner som er mer enn 100 år gamle
- o alle vedtaksfredede byggverk, anlegg og områder (ca. 3.000 bygninger og noen anlegg)
- o alle løse kulturminner fra tiden før 1537 (oldsaker og middelaldergjenstander), mynter fra tiden før 1650 og løse samiske kulturminner som er eldre enn 100 år
- o alle skipsfunn (inkludert last) som er eldre enn 100 år (f.eks. skipsvrak)

Til tross for at vi har lange tradisjoner for fredning av fornminner og bygninger her i landet, er svært mange av kulturminnene blitt ødelagt i nyere tid. Det anslås at halvparten av fornminnene er blitt ødelagt og fjernet etter krigen, til tross for at objektene har vært fredet direkte i loven (legalfredet) siden 1905.

5.4 Oversikt over kulturminneforvaltningen

Den sentrale kulturminneforvaltningen er i hovedsak Miljøverndepartementet og Riksantikvaren. Kultur- og kirke- departementet og ABM Utvikling (Statens senter for arkiv, bibliotek og museum) har forvaltningsansvar for utførelse av kulturminner.

Forsøk på gravplyndring av gravhauger i Borre i Vestfold.

Fotos: Nord-Jansberg politistyrke

Den regionale kulturminneforvaltningen er fylkeskommunene. Sametinget har ansvaret for samiske kulturminner. Fylkeskommunene og Sametinget har også myndighet til å beslutte midlertidig fredning etter kulturminneloven § 22 nr. 4. Som en forsøksordning har enkelte kommuner fått tildelt forvaltningsmyndighet etter kulturminneloven.

De arkeologiske landsdelsmuseene, Norsk institutt for kulturminneforskning (NIKU) og sjøfartsmuseene har fått myndighet til å gjennomføre arkeologisk arbeid i forbindelse med automatisk fredede kulturminner og skipsfunn samt forvaltning av løse kulturminner.

Ansvarsfordelingen innen kulturminnevernet beskrives nærmere i ansvarsforskriften av 9. februar 1979 nr. 8785.

I forskrift av 14. desember 2001 nr. 1420 har Kultur- og kirke- departementet fastsatt hvilke institusjoner som kan gi tillatelse til eksport av antikviteter og kunstverk etter kulturminneloven § 23. Det er først og fremst tollvesenet som skal kontrollere at eksportbestemmelsene overholdes.

En viktig oppgave for kulturminneforvaltningen er å behandle forslag til reguleringsplaner og andre arealplaner som kan berøre kulturminner. Etter plan- og bygningsloven har fylkeskommunen/Sametinget eller eventuelt Riksantikvaren bl.a. anledning til å komme med innsigelser mot reguleringsplaner og bebyggelsesplaner, og således blokkere planene inntil Miljøverndepartementet avgjør sakene. Dersom en plan blir vedtatt, er de tiltakene som planen omfatter lovlige, selv om et automatisk fredet kulturminne blir utslettet, jf. kulturminneloven § 8 fjerde ledd. I slike tilfeller vil tiltakshaver vanligvis måtte bekoste utgravning, jf. kulturminneloven § 10.

5.5 Kulturminnevern

Kulturminneloven omfatter to hovedkategorier vern: fredning fastsatt ved lov (legalfredning) og fredning fastsatt ved forvaltningsvedtak. I tillegg er det rådighetsbegrensninger på

løse kulturminner og skipsfunn. Disse eies i utgangspunktet av staten. Særlige regler regulerer eksport av visse antikviteter og kunstgjenstander.

5.5.1 Automatisk fredede kulturminner

Kulturminneloven § 4 inneholder en liste over objekter fra før år 1537 som er fornminner (automatisk fredede kulturminner). Listen er ikke fullstendig. Forenklet sagt er alle spor etter mennesker fra oldtiden og middelalderen automatisk fredet. I tillegg freder loven direkte alle faste, samiske kulturminner som er mer enn 100 år gamle. Bestemmelsen medfører at også ca. 460 middelalderbygninger (ca. 270 tømmerbygninger og ca. 190 kirker) er fredet. Enhver endring eller påvirkning av slike fornminner er forbudt.

Ved lovendring av 3. mars 2000 nr. 14 ble grensen for automatiske fredning av stående byggverk flyttet til år 1649. Endringen medførte at ytterligere ca. 2 000 bygninger kan bli automatisk fredet. Et vilkår for fredning er at kulturminnemyndighetene har erklært at byggverket er fra før 1649. Ved den samme lovendringen ble det innført en særlig lovhjemmel for tinglysning av alle bygninger som er automatisk fredet. Det er foreslått at rettsvernet for andre automatisk fredede kulturminner skal styrkes ved at man avmerker dem i det nye sentrale eiendomsregisteret (GAB-registeret), se Ot. prp. nr. 50 (1998-99).

5.5.1.1 Sikringssone

Alle automatisk fredede kulturminner har en lovfestet sikringssone på 5 meter, hvis ikke annen sikringssone er fastsatt ved særskilt vedtak, jf. kulturminneloven § 6. Det betyr at det er forbudt å plassere f.eks. et hus eller en vei innenfor sikringssonen. Sikringssonen er en del av kulturminnet og har like sterkt vern som kulturminnet.

5.5.1.2 Økonomisk kartverk (ØK)

Foreløpig er det registrert over 60 000 felt med automatisk fredede kulturminner i Norge. Disse ble tidligere avmerket med symbolet R i økonomisk kartverk (ØK). Kartverket er et viktig hjelpemiddel som alle offentlige myndigheter og

tiltakhavere kan bruke for å undersøke om det finnes fredede kulturminner på en eiendom. Ettersom ØK-registreringene er avsluttet, er ikke oppslag i gamle papirkart fulldekkende lenger. Enkelte kommuner har gitt områder med fornminner et enda sterkere vern gjennom regulering som spesialområde (jf. plan- og bygningsloven § 25 nr. 6). Ikke alle typer kulturminner ble avmerket i ØK. Eksempler på slike er automatisk fredede bygninger og kirkegårder fra middelalderen samt prosjektregistreringer og andre typer registreringer som har funnet sted etter at ØK-registreringene ble avsluttet.

Store deler av landet er ikke undersøkt med henblikk på automatisk fredede kulturminner. De områdene som ikke er undersøkt, faller også utenfor dekningsområdet til ØK. Fjell- og skogsområder er som oftest ikke undersøkt. Systematiske registreringer/kartlegginger mangler også i ca. 75 kommuner. Selv om et automatisk fredet kulturminne er ØK-registrert, ser vi ofte eksempler på at kommunen gir bygge- eller gravetillatelse på stedet. Mange kommuner mangler rutiner som sikrer at kulturminneforvaltningen blir konsultert før nødvendig tillatelse blir gitt. Svikter kommunen, kan straffansvar etter kulturminneloven § 25 bli aktuelt.

Kulturminneloven § 25 gir kommunen meldeplikt til kulturminneforvaltningen om tiltak som kan berøre fredede kulturminner. Kommer tiltaket i berøring med kulturminneloven, skal vedkommende offentlige organ etter kulturminneloven § 25 første ledd melde fra om tiltaket til fylkeskommunen/Sametinget, slik at de kan få anledning til å uttale seg før tiltaket eventuelt tillates.

5.5.1.3 Askeladden

— Riksantikvarens kulturminnedatabase

Det er kommet et elektronisk hjelpemiddel, Askeladden, som er Riksantikvarens nye kulturminnedatabase. Denne databasen er tilgjengelig for kommunene, og den er nå det offisielle registeret for alle typer fredede kulturminner og fredede områder. I stedet for å basere seg på oppslag i gamle papirkart og andre papirbaserte kilder, bør kommunene bruke databasen Askeladden som kilde til informasjon om auto-

Foto: Geir Roar Nesbø

Disse hustuftene fra yngre steinalder (som her er markert med kjegler og merkebånd) ble overkjørt av en 4-tonns beltevogn på Melkøya utenfor Hammerfest i juni 1998. Foranledningen var undersøkelser i forbindelse med planlegging av ilandføring av gass fra Snøhvit-feltet. De geologiske undersøkelsene ble igangsatt før det var foretatt kulturhistoriske undersøkelser og før kulturmyndighetene var varslet.

Foto: NoPhoto As, Robin Strand.

Bryggen i Bergen er blitt et nasjonalt kulturminne som vi ønsker å ta vare på. Med sine 58 fredede bygninger er Bryggen også et av Norges seks bidrag til UNESCOs verdensarvliste.

matisk fredede kulturminner. For å kunne bedre kvaliteten på gamle registreringer bør kommunene bruke dette verktøyet aktivt, og kulturminneforvaltningen bør få tilbakemeldinger om feil og mangler. Pr. november 2005 er det fortsatt mange opplysninger fra papirarkiv hos sentral og regional kulturminneforvaltning som ikke er lagt inn. Kommunene må derfor ta kontakt med regional kulturminneforvaltning i saksbehandlingen. Tilgang til databasen Askeladden får man ved å fylle ut et registreringsskjema på nettstedet <http://askeladden.ra.no/registrering/nybruker.jsp>.

5.5.1.4 Undersøkelsesplikt

Uregistrerte, automatisk fredede kulturminner oppdages gjerne i forbindelse med anleggsarbeid, nydyrking eller tilsvarende tiltak, eller ved undersøkelser som gjøres før offentlige og større private tiltak settes i gang, jf. kulturminneloven § 9. En tiltakshaver (dvs. den som skal bygge, grave, nydyrke osv.) har etter lovens § 8 plikt til å melde fra til kulturminneforvaltningen hvis han ønsker å gjennomføre et tiltak som kan berøre et automatisk fredet kulturminne. Tillatelse må foreligge før tiltaket kan igangsettes. Dersom tiltakshaver under slikt arbeid oppdager ikke kjente, fredede kulturminner, må han umiddelbart stanse arbeidet og varsle kulturminneforvaltningen.

5.5.2 Løse kulturminner

Løse kulturminner som oldsaker og middelaldergjenstander (ting fra før år 1537) og mynter fra før år 1650 tilhører staten dersom de kommer for dagen tilfeldig (ved funn, utgravninger eller på annen måte), jf. kulturminneloven § 12. Det samme gjelder løse samiske kulturminner som er mer enn 100 år

gamle. Forutsetningen for statens eiendomsrett er at det ikke lar seg gjøre å finne ut hvem som eier gjenstandene.

Løse kulturminner som er funnet etter 1905, tilhører i utgangspunktet staten. Dette betyr i prinsippet at slike gjenstander kan beslaglegges og utleveres til staten, selv om det eventuelle straffbare forhold er foreldet, jf. straffeprosessloven § 214. Dersom finneren lar være å melde fra om funn av gjenstander som staten eier, kan han bli dømt for underslag etter straffeloven § 255. Personer som mottar slike gjenstander, kan bli dømt for heleri etter straffeloven § 317.

Den som finner løse kulturminner, skal snarest melde funnet til politiet eller rette myndighet, som vanligvis er fylkeskommunene, eventuelt landsdelsmuseene, jf. kulturminneloven § 13 annet ledd.

Myndighetene mottar ikke mange meldinger om slike funn. I noen tilfeller skyldes dette at finneren var på jakt etter slike løse kulturminner for å oppnå egen vinning. Det at funn ikke blir meldt, kan også skyldes at finneren (dersom han finner løse kulturminner på egen eiendom) er redd for at han ikke skal få lov til å utnytte eiendommen, eller få pålegg om å bekoste utgraving selv.

5.5.3 Bygninger og historiske anlegg som er fredet ved vedtak

I Norge er ca. 2 900 bygninger/anlegg fredet ved enkeltvedtak etter kulturminneloven § 15. I tillegg kommer ca. 460 automatisk fredede bygninger fra tiden før reformasjonen, se nærmere punkt 5.5.1. Dette er bare en svært liten del av vår

BERGENS TIDENDE | TIRSDAG 19. JANUAR 1999

KUL

OMRØDET OG GJENGRODD. Her Leigevhaugen på Hattestad ble og tatt seg svært dårlig ut siden skaden i juni 1995. Til våren blir gravhaugen rekonstruert i sin tidligere skikkelse. ARKIVFOTO, ERIK JAH DREI

Skadd gravhaug repareres i vår

Den skadde gravhaugen på Hattestad vil bli rekonstruert til våren. Bergen kommune må betale 90.000 kroner for å få arbeidet gjort, etter dommen i Bergen byrett i november.

SESSJ I HAVRE ØKSLAND

Kulturskildringen ved Hordaland fylkeskommune, som står ansvarlig for arbeidet med rekonstruksjonen, har fått mange beundrere med spørsmål om når arbeidet skal sjes. Både fylkeskommunikasjonssjef Gerd Rindstad og fylkesarkivleder Tore Bjørge synes det er beskjærlig at Leigevhaugen fremdeles ligger med sine skader fra det ulovlige gravarbeidet i 1995, og ser så forferdelig ut.

«Vi fikk det tid å la haugen ligge slik til det var kommet til en endelig avklaring med hensyn til kommunens ansvar. Vi kan ikke likt det fordi haugen ser så ille ut, omrøst og gjengrodd. Men nå regner vi dommen som retferdig, selv om beløpet kanskje ikke er overrett, sier Tore Bjørge.

Langvarig sak
Saken har vært svært lenge etter at gravhaugen fra folkevandringstid ble skadd under gravarbeid ved Landro Bygg og Eiendom i juni 1995. I forbindelse med utbygging ved Hattestad Eldresenter. Fordi gravhaugen var registrert som fast formåning skulle gravarbeidet vært forhindre av kommunens byggesaksavdeling, men rutinene sviktet. Kommunen nektet å vedta loven den ble lagt for knyttet på kulturminneloven, og dermed dro saken i langdrag.

Mens i november ble altså Bergen kommune dømt i Bergen byrett til å betale en bot på 75.000 kroner, og en erstatning til fylkeskommunen på 90.000 kroner.

«Vi regner nå med å få arbeidet gjort i april/mai. Gravhaugen skal rekonstruere i den grad det er mulig, i samarbeid med Bergen Museum, sier Tore Bjørge.

Gravhaugen ligger nå med et omrøst sakk i toppen, og i dette såret er det stort gjengrodd. Høge Bjørge gjelder det å reise opp i kulturen, legge vekt på over skaden for å markere hvor rekonstruksjonen tar til, og så bygge tilbake formåningene som ble fjernet under gravarbeidet og som fremdeles ligger nær

gravhaugen. Så gjelder det da å finne tilbake til den profilen gravhaugen hadde i landskapet, og gjenskappe den.

Enkel etterundersøkelse

Bergens kommunes arkivleder hadde ønsket å bruke denne anledningen til en etterundersøkelse av Leigevhaugen. Til dette arbeidet var det fremmet et krav på 100.000 kroner, men det ble ikke innlevert i dommen i byretten.

«Det var ikke vår mening å ta en full utgravning av haugen, men å foreta en etterundersøkelse i det skadte partiet og selde de massene som var fjernet. Nå har drøt og vandhelt gjennomført både av skovarbeid grunner og forli massene er blitt så gjengrodd. Men i samarbeid med fylkeskommunen vil vi likevel foreta en mindre undersøkelse i det skadte området for å se om det skulle være funn, og dokumentere miljøet, sier arkivleder Kjersti Randers.

Det man eventuelt ville kunne finne spor er et rester av selve gravene. Leigevhaugen er aldri blitt fullt utgravd, men det ble for lang tid siden funnet deler av en krensel i haugen. Opplysningsen omkring dette funnet er mangelfull, så man vet ikke om det skjedd under arbeid på jorden eller bevisst omrøsting i haugen, sier Randers.

Fra Bergens Tidende 19. januar 1999

En gravhaug fra folkevandringstiden ble skadet da et eldrecenter ved Bergen skulle utvides i juni 1995. Fordi objektet var definert som fast kulturminne, skulle gravarbeidet vært forhindre av kommunens byggesaksavdeling, men rutinene sviktet. I november 1998 ble Bergen kommune dømt til å betale en bot på 75 000 kroner samt en erstatning til fylkeskommunen på 90 000 kroner. Beløpet ble brukt til å rekonstruere området.

eldre og bevaringsverdige bebyggelse. Noen bygninger og anlegg har også en såkalt områdefredning til beskyttelse av kulturminnet, jf. kulturminneloven § 19. En slik fredning har mange likhetstrekk med områdefredning etter naturvernloven.

5.5.3.1 Fredningsvernet

Det at en bygning eller et anlegg er fredet, innebærer at det ikke kan gjøres noen form for inngrep. Bygningen eller anlegget skal holdes ved like med tradisjonelle metoder/materialer (f.eks. maling med farge og kvalitet godkjent av Riksantikvaren). Dersom eieren ønsker å bygge om eller reparere bygningen, må han ha dispensasjon fra fylkeskommunen/Sametinget, jf. kulturminneloven § 15 a. Fredningen

gjelder vanligvis også det faste interiøret, hvis dette ikke er særskilt unntatt i fredningsvedtaket. Dersom vedlikeholdet av en vedtaksfredet bygning forsømmes, kan eier pålegges å gjennomføre tiltak, jf. kulturminneloven § 17. Departementet kan gi eieren eller brukeren tilskudd til vedlikehold, jf. kulturminneloven § 17 annet ledd.

5.5.3.2 Regulering til spesialområde

(bevaring etter plan- og bygningsloven)

Hvis en eldre bygning ikke er fredet, kan vern etableres gjennom særskilt regulering som spesialområde (bevaring etter plan- og bygningsloven § 25 nr. 6). Reguleringen innebærer bare eksteriørmessig vern, f.eks. at fasaden eller vinduer ikke kan endres. Få kommuner har benyttet seg av denne formen for regulering.

5.5.3.3 Beskyttelse gjennom kravet om rivningstillatelse etter plan- og bygningsloven § 93

En bygning/et anlegg som ikke er fredet etter kulturminneloven eller spesialregulert etter plan- og bygningsloven, har intet annet vern enn at rivning av bygninger/anlegg krever rivningstillatelse fra kommunen, se plan- og bygningsloven § 93 første ledd bokstav d. Når noen søker om rivningstillatelse, bør kommunen og fylkeskommunen vurdere om det er grunnlag for fredning etter kulturminneloven eller regulering til spesialområde. I slike saker er det vanlig å nedlegge bygge- og delingsforbud i 2 år, jf. plan- og bygningsloven § 33. Kommunen kan også avslå søknad om rivningstillatelse etter plan- og bygningsloven § 91 tredje ledd inntil det foreligger reguleringsplan eller bebyggelsesplan for området, eller byggetillatelse. Hvis ikke eiendommen fredes, beskyttes ved reguleringsplan eller ved særskilt vedtak av kommunen, kan rivning ikke forhindres selv om bygningen er bevaringsverdig.

5.5.3.4 Kommunenes meldeplikt etter kulturminneloven § 25

Da kulturminneloven ble endret 3. mars 2000, vedtok Stortinget at kommunene skulle pålegges å melde inn en rivningssak eller søknad om vesentlig endring til fylkeskommunen dersom den bygningen det dreier seg om, er oppført før 1850, se Ot. prp. nr. 50 (1998-99). Bestemmelsen er å finne i lovens § 25 annet ledd. Dermed er det blitt enklere for fylkeskommunen å få vernet en bygning gjennom midlertidig fredning før eventuell rivning/vesentlig endring.

5.5.3.5 «Straktiltak» for å forhindre rivning

En huseier kan ha så stor økonomisk interesse av at huset rives at en pågående fredningssak ikke er nok til å hindre ham i å starte rivning. I forbindelse med en rivningssak eller et annet planlagt tiltak kan det derfor være påkrevd at fylkeskommunen beslutter øyeblikkelig midlertidig fredning etter kulturminneloven § 22 nr. 4 jf. §§ 15 og 19. I slike saker er det meget viktig at vedtaket straks blir forkynt for tiltakshaver og eventuell rivningsentreprenør.

Av og til vil fylkeskommunen anmode politiet om å gripe inn for å hindre ulovlig rivning av en bygning eller ødeleggelse av et område som er midlertidig fredet. I slike tilfeller må politiet umiddelbart oppsøke bygningen og eier/tiltakshaver og entreprenør, og forvise seg om at fredningsvedtaket er kjent

og vil bli respektert. Hvis fredningen ikke blir respektert, må politiet vurdere å pågripe personer og beslaglegge maskiner og utstyr dersom vilkårene for dette foreligger.

5.5.4 Marine kulturminner (skipsfunn mv.)

Automatisk fredede kulturminner som er fra tiden før 1537 og som ligger under vann, er legalfredet og tilhører staten. Staten eier også mer enn 100 år gamle skipsvrak og deler av skipsvrak (bl.a. lasten), såkalte skipsfunn, når det synes klart at det ikke lenger er mulig å finne ut hvem som er eieren, jf. kulturminneloven § 14 første ledd. Alderskravet (eldre enn 100 år) er knyttet til gjenstandens alder, ikke tidspunktet for forliset. Dette betyr at alderen skal regnes fra det tidspunktet da båten ble sjø satt eller levert.

Den som finner slike løse gjenstander, plikter å melde funnet til politiet eller vedkommende sjøfartsmuseum, jf. kulturminneloven § 14 tredje ledd. Det er forbudt, også for eventuell eier, å gjøre noe som kan skade vrak eller gjenstander, jf. kulturminneloven § 14 annet ledd annet punktum. Det innebærer at det ikke er lovlig å løsne gjenstander fra et slikt skipsvrak. Å grave i havbunnen rundt et vrak, for f.eks. å finne mynter, er heller ikke tillatt.

Kjente skipsfunn er registrert og kartfestet hos landets fem sjøfartsmuseer. Disse opplysningene er imidlertid ikke tilgjengelige for allmennheten fordi myndighetene ønsker å forhindre skattejakt ved vrakdykking. Ved noen kjente skipsvrak har kulturminneforvaltningen vedtatt områdefredning med dykkerforbud for å styrke kontrollen med disse kulturminnene.

Foto: Stavanger Aftenblad

Dette jærhuset fra ca. 1850 lå i et verdifullt kulturlandskap ut mot Nordsjøen, ved siden av den gamle Kongevegen og en berømt midaldre kirkegård. Det var nyrestaurert da ny eier tok over. Han ville ikke ha vedlikeholdsansvaret, så han rev huset en natt i 1995 uten å ha søkt om tillatelse. Han ble ilagt en bot på 60 000 kroner. I dag ville boten blitt vesentlig høyere.

5.5.5 Bevaringsverdige, men ikke fredede bygninger og anlegg

Det er bare noen få av Norges bygninger fra før år 1814 som er fredet (legalfredet eller ved vedtak). Objekter, bygninger/anlegg og områder kan være av stor kulturhistorisk betydning uten å være definert som fredede kulturminner. Det kan f.eks. hende at daværende eier har holdt bygningen godt ved like og at det dermed ikke har vært grunn til å frede den. Det er stort sett bare bygninger som er fredet ved vedtak. Svært få minnesmerker, krigsminner, skulpturer, bruer og rester av industrianlegg/bygninger/festningsverker fra tiden etter reformasjonen er vedtaksfredet.

Jærstrender fredet på dagen

Raseringen av kulturminner på Jæren fortsetter. Tirsdag oppdaget fylkeskommunen at enda et fornminne var fjernet. Hele dagen i går hadde fylket en mann i området for å sjekke kulturminnernes tilstand. Direktoratet for naturforvaltning har med øyeblikkelig virkning fra onsdag midlertidig fredet områder langs Jærstrendene i Hå kommune. Økokrim ser svært alvorlig på brudd på Naturvernloven og Lov om kulturminner.

Av FLEMMING KRØGER

I sist uke la Fylkesmannen i Rogaland fram forslag til utvidelse av landskapsvernområder langs Jærstrendene. Siden da har det vært konstatert flere inngrep i områdene, blant annet mot fredede kulturminner. Derfor griper Direktoratet for naturforvaltning nå inn.

Mannen i Hå forkynte i går og i dag den midlertidige vernetjenen for grunneierne. Hvis fylkesmannen registrerer lignende brudd i Randaberg, Sola og Klæpp vil man også vurdere midlertidig fredning der.

At bondene nå plutselig dyrker disse områdene opp kan nesten bare tolkes som at de vil komme den permanente fredningen i forkjøpet ved å ødelegge det som er verneverdig, sier Per Hernes, kulturvernkonseptent ved fylkets Etat for regionalutvikling, avdeling for kultur.

Brudd på den midlertidige vernetjenen vil bli etterforsket og straffet. Den vanligste straffen er bøter, men man kan følge Fylkesmiljøvernsjef Sigmund Hatloy risikere opp til

ett års fengsel for brudd på Naturvernloven.

Brudd på Lov om kulturminner kan etter det Aftenbladet erfarer medføre at bonden mister sitt areal- og kulturlandskapsstillegg. Dette tillegget får bonden blant annet for å bevare kulturlandskapet. På Jæren utgjør AK-tillegget ifølge fylkesagronom Birger Aasland i snitt 40 prosent av produksjonstillegget. AK-tillegget kan raskt utgjøre flere titalls tusen kroner.

Hos Økokrim opplyser Jørn Holme at Riksadvokaten prioriterer kulturriminalltet høy. Faktisk er det en litt eldre sak fra Vindafjord kommune, hvor 75 prosent av et felt med gravøyer ble ødelagt, som har satt kulturriminalltet på dagsordenen nasjonalt. Økokrim yter gjerne bistand til det lokale politi i disse sakene.

Jan Kjell Gudmestad, som allerede fredag ble stoppet i å fjerne et fornminne, sier at han personlig lenge har hatt planer om å dyrke i området. Han fikk først nå økonomisk og praktisk mulighet for det.

– Jeg ante ikke at det var fornminner på min gård. Jeg

Fredag i forrige uke ble fornminner ødelagt her på Retne. Nå har direktoratet grepet inn og fredet enkelte strandsoner i Hå. (Foto: Pål Christensen)

overtok gården på slutten av åttitallet og da sa ingen noe om fornminner. Ikke et brev, ikke et pip, sier Gudmestad.

– Alle må forvise seg om at deres tiltak ikke skader kulturminner innen de setter igang. Man plikter også å kjenne reglene. Det er det samme som å si at man ikke

kjente til fartsbegrensningene eller overså skiltene etter en fartskontroll, understreker kulturvernkonseptent Hernes.

– Jeg snakket med landbrukskontoret i Hå for halvannet år siden og spurte om det var noe å ta vare på. Jeg stoppet jo også med en gang jeg

fikk vite om fornminnene, kommenterer Gudmestad.

– Jeg har selv snakket med Gudmestad om driftsbygningen hans, men ikke om nydyrking og fornminner. Gudmestad sier han har snakket med en fagkonsulent i min avdeling. Fagkonsulenten erindrer ikke at Gudmestad har prø-

vet om fornminner med ham, sier jordbruksjef Isak Haddeland i Hå kommune.

Haddeland understreker at det er snakk om en erfaren fagkonsulent som utfra kartmateriale ville ha visst om det var fornminner på gården til Gudmestad.

Foto: Morten Krogstad

Ulovlig riving av verneverdige Akersgt. 61 og 63 i Oslo.

Foto: Kenneth Dührksen

Strandgata 18 i Tromsø ble oppført i 1857 og var foreslått vernet, både som hus og som del av et bygningsmiljø. Huset lå i en rekke med hus fra samme tid, og i likhet med nabohusene hadde det beholdt sine dimensjoner og hovedform. Huset ble revet i flere etapper uten at søknaden om riving (som til slutt ble avslått) var ferdigbehandlet av kommunen. Huseieren ble ilagt en bot på 150 000 kroner, og selskapet hans (som hadde kjøpt huset) en bot på 400 000 kroner.

– Politiet neglisjerer kulturkriminalitet

Stavanger (Nasjonen): Rogaland topper listen over anmeldte brudd på kulturminneloven. Men de fleste anmeldelsene blir henlagt. – Politiet neglisjerer denne type kriminalitet, sier førstestorkonservator ved Arkeologisk Museum i Stavanger, Sveinung Bang-Andersen.

ERIK THORNG
Bang-Andersen viser til at de fleste anmeldelsene blir henlagt på grunn av forsvunne bevis.

– I noen saker er det vist til at forklaringen er «ja, det er slett». Det må vi akseptere. Men som oftest blir sakene henlagt med henvisning til bevisets stilling. Det har vi vanskeligheter for å utvikle til opplysningsoppsettene henlegges som et uttrykk for manglende prioritering fra politiets side, sier Bang-Andersen.

Topper listen

Rogaland figurerer på Høyesteretts i april politiregisteret brudd på kulturminneloven: 13 første. Vite en oversikt fra Arkeologisk Museum i Stavanger.

Og flere nye politianmeldelser kan løses til startstadiet i løpet av kort tid. De hender fra jil kommune på terren som mlybr ket i 15-1 600 år gamle bebyggelse er allerede anmeldt. Tre, fire liknende saker blir for tiden vurdert av museets folk.

Neglisjert

Og politiet kan ikke gjennomgå de manglende interesse fra påtalemyndighetene. All i 1986 kom tilknyttet med et direktiv om prioritering av miljø- og kulturminnekontrollen. Direktivet har bare blitt videreført på politiets og påtalemyndighetens oppfølging av brudd på kulturminneloven, mener Bang-Andersen.

– I de til sakene som blir pådømt, slipper lovbrerene ut fra med en bagatellmessig bot.

Det er ofte ikke noe rimelig sammen mellom botens størrelse og den økonomiske gevinst som lovbrereren har oppnådd, konstaterer Bang-Andersen.

Økokrim

Økokrim behandler på skjøpset oppfølging av brudd på kulturminneloven. Førstestorkonservator Jørn Holme mener grove brudd som blir anmeldt til det lokale opplysningsoppsettet bør straffes.

Ødelegger

Det er bevisene som ødelegger mest formidleren i Rogaland. I ve registeret på terren de siste to, tre ukene. I de mest alvorlige sakene som blir anmeldt til det lokale opplysningsoppsettet, sier Bang-Andersen.

Den gang det ble gitt samlet råd om å sette opp et register over alle kulturminner på det aktuelle området.

Den gang det ble gitt samlet råd om å sette opp et register over alle kulturminner på det aktuelle området.

HENLAGT: Politianmeldte brudd på kulturminneloven, blir i regelen henlagt, viser en oversikt fra Arkeologisk Museum i Stavanger. Tusenvis av bebyggelser i Norge er beskyttet, deriblant disse gravhaugene på Gåsø gård på Østere Tønen. (Illustrasjon) kommunen som krever at bevisene skal være om tilstede før saken blir igangsatt. De øvrige kommunene har ikke slike krav, og utbetaler tilstodet når opplysningen er gjennomført. Jeg mener vi må ta tilbake en ordning med melding i forbindelse med nedrivning, sier Sveinung Bang-Andersen.

Fra Nasjonen 14. mars 1995

Kulturminnebegrepet omfatter altså mye mer enn det kulturminneloven verner. De verdiene som faller utenfor kulturminnelovens fredningsbestemmelser, har et mye svakere vern. Slike verdier beskyttes hovedsakelig av eiendomsretten, slik at andres skader på eller ødeleggelse av slike kulturminner bedømmes som skadeverk etter straffeloven. Dersom en eier f.eks. ønsker å rive et ikke-fredet hus fra 1600-tallet, eller veivesenet ønsker å fjerne en brokonstruksjon fra 1800-tallet, er det i realiteten bare plan- og bygningsloven som gir et visst vern, idet enkelte tiltak, bl.a. rivning, krever kommunenes tillatelse, se nærmere punkt 5.5.3.3.

5.5.5.1 Spesielt om kirkebygg

En kirke eller et kapell er vanligvis ikke fredet, selv om bygningen har stor nasjonal verdi som kulturminne. Alle kirkebygg fra før 1537 er imidlertid fredet etter kulturminneloven § 4 som automatisk fredede kulturminner (ca. 158 steinkirker og 28 stavkirker), se punkt 5.5.1. Stavkirkene og flere av disse steinkirkene er i tillegg beskyttet av generalklausulen mot miljøkriminalitet i straffeloven § 152 b annet ledd nr. 3, se punkt 5.9.6. Ved lovendringen av 3. mars 2000 nr. 14 ble også alle erklærte stående byggverk (bl. a. kirker) fra perioden 1537-1649 automatisk fredet. Øvrige kirker har bare administrativt vern gjennom kirkeloven og et felles rundskriv fra Kirke-, utdannings- og forskningsdepartementet og Miljøverndepartementet (Rundskriv T-3/2000). Det er forbudt å rive eller bygge om kirker uten tillatelse av departementet (jf. kirkeloven av 7. juni 1996 nr. 31 § 21).

5.6 Noen viktige sakstyper

5.6.1 Fjerning eller ødeleggelse av automatisk fredede kulturminner (f.eks. gjennom bygge- og gravearbeid)

Eksempler på dommer

Sand herredsretts dom av 11. november 1999: En mann ble under dissens 2-1 dømt til betinget fengsel i 45 dager og en bot på 150 000 kroner for overtredelse av kulturminneloven § 3 første ledd, jf § 27 annet straffalternativ og plan- og bygningsloven. Han ble også ilagt erstatning til Universitets Oldsaksamling med 55 000 kroner. Domfelte hadde anlagt en hyttevei forbi en fredet heller med arbeidsområde fra eldre jernalder. Arbeidsplassen ble delvis ødelagt ved veiskjøringen. Retten kom til at domfelte var bevisst skjodesløs da han anla veien, uten nærmere vurdering av hvilke følger det fikk for kulturminnet. Rettens formann ville idømme ubetinget fengsel i 21 dager samt en bot på 100 000 kroner.

Lyngdal herredsretts dom av 3. mai 2001: En mann ble dømt til 21 dagers ubetinget fengsel for å ha fjernet en gravhaug fra jernalderen i forbindelse med utvidelse av en garasje. Han hadde fortsatt arbeidene til tross for stoppordre fra fylkeskommunen. Retten mente at mannen hadde utvist total mangel på respekt for vernemyndighetene. Dette var første gang noen fikk ubetinget fengselsstraff for å ha ødelagt et oldtidsminne.

Lyngdal tingretts dom av 9. februar 2004: En hytteeier ble dømt til 21 dagers betinget fengsel og ilagt bot på 80 000 kroner og erstatning på 122 724 kroner og 20 760 kroner til henholdsvis staten v. Oldsaksamlingen og Vest-Agder fylkeskommune for brudd på kulturminneloven § 27 og plan- og bygningsloven § 110. Hytteeieren hadde anlagt en 66 meter lang vei med parkeringsplass fram til sin hytte, til tross for at han ikke hadde byggetillatelse fra kommunen. Veien gikk gjennom et område med en steinalderboplass, som er et automatisk fredet kulturminne. I

Plyndring av undersjøiske kulturminner

5 regionale museer har forvaltningsansvar for våre marine kulturminner. Her er Pål Nymoen fra Norsk Sjøfartsmuseum, Bygdøy'i arbeid.

Vil samarbeide for å stoppe utenlandske vrakplyndrere

NYHETER Tlf: 02050
VRAKPLYNDRING
Økende antall dykkere med mer avansert utstyr

Kysten fra Lindesnes til Kragerø er Norges mest rike på gamle skipsvrak og andre verdifulle gjenstander. For sommer blir kysten invadert av utenlandske vrakplyndrere som...

Freder panserskipene, av frykt for plyndring

NARVIK: Med kulturminneloven i hånd har Nordland fylkeskommune vedtatt midlertidig fredning av vrakene og andre rester etter panserskipene "Norge" og "Eidsvold". Dette skjer blant annet for å hindre et

midlertidig fredning i påvente av en permanent fredning, sier Førselv. Fredningen omfatter ikke bare vrakene, men også et område på omkring 100 meter fra ytterkanten av hvert vrak. Ifølge kulturminneloven er skip som er 100 år eller mer og er i statens eie, vernet. Det er 60 år siden panserskipene ble senket, men

De som plyndrer kysten for nasjonalskatter har blitt et problem for Mandal. Duusjett, Ap.

Frykter havbunnen blir ribbe

Utenlandske dykkere har kastet sine øyne på Mandals skjærgård. Nå frykter politiet og lokale dykkere at de er i ferd med å plyndre skipsvrak. De som plyndrer kysten for nasjonalskatter har blitt et problem for Mandal. Duusjett, Ap.

Det har blitt mer og mer kjent rundt omkring i verden at Norge har flere av verdens største vrak. Et av de mest kjente er det som ligger utenfor Bergen. Det er et stort panserskip som ble senket i 1905. Det er et stort panserskip som ble senket i 1905. Det er et stort panserskip som ble senket i 1905.

Sørlandet spesielt utsatt

Formann i Mandal Dykkerklub, Hans Kvitene, ligger der liget de gamle fartøyene ribbes for last og utbyt. Han sier publisert var i går etter

Storplyndring på havbunnen

Skipsvrak av stor historisk verdi og gjenstander i havneområder langs Norges kyst plyndres i stor stil. Etter spørnelsen er stor på det illegale markedet.

DEL 1 side 2 og 3
Uerstattelige gjenstander er hentet opp fra havbunnen.

FAKTA
Ifølge opplysninger fra Næringsdepartementet er det daglig og uoppdagede vrak som skjemmer ut kysten av alle fylker i Norge. De fleste vrakene er fra før 1900. De fleste vrakene er fra før 1900. De fleste vrakene er fra før 1900.

formildende retning ble det bl.a. lagt vekt på at saken var blitt nesten 3 år gammel.

5.6.2 Skadeverk på fredede kulturminner

5.6.2.1 Ødeleggelse av bergkunst (helleristninger)

De siste årene har vi sett flere eksempler på skadeverk på automatisk fredede kulturminner, især bergkunst, blant annet på bergkunsthellet i Hjemmeluft i Alta, som er oppført på World Heritage List (UNESCOs liste over verdens viktigste natur- og kulturarv). Flere helleristninger er blitt ødelagt eller skadet, f.eks. med innrisset signatur, nye tegninger eller maling med sprayboks. Det har også vært kjørt med motorkjøretøy på feltet. Dette er alvorlig kulturminnekriminalitet som kan falle inn under generalklausulen i straffeloven § 152 b. Politiet bør sette inn de nødvendige ressurser for å finne gjerningspersonene, og sakene må påtaleavgjøres uten unødig opphold.

5.6.2.2 Annet skadeverk

Andre alvorlige eksempler på skadeverk på kulturminner er graffiti/tagging på historiske bygninger, skulpturer og minnesmerker. I 2000 forsøkte to personer å tenne på et hus på Bryggen i Bergen.

Foto: Alta lensmannskontor

Skadeverk på helleristninger på Hjemmeluft i Alta i 1993.

Eksempel på dom

Rt 2002 s. 1713 (Bryggen i Bergen-dommen): Saken gjaldt straffutmåling for forsøk på grovt skadeverk på Bryggen i Bergen. Etter å ha blitt nektet adgang på et utested, forsøkte to menn å stifte brann, jf. straffeloven § 291, jf. § 292, jf. § 49. Selv om hendelsesforløpet bar preg av impulshandlinger, viste Høyesterett til at brannstiftelsen var rettet mot store kulturelle verdier. Det lange tidsforløpet etter at handlingene var begått, måtte imidlertid trekke i formildende retning ved straffeutmålingen. Straffen ble satt til fengsel i 1 år og 3 måneder (hvorav 6 måneder ubetinget) og fengsel i 1 år (hvorav 120 dager ubetinget). Straffeloven § 152 b ble ikke benyttet fordi de tiltalte manglet forsett med hensyn til Bryggens spesielle kulturhistoriske verdi. Straff for forsøkshandlinger krever skyldformen forsett.

5.6.2.3 Kirkebranner og lignende

I perioden 1992-1995 økte antallet påsatte branner i kirker og kirkelige forsamlingslokaler. Også i 1996 og 1997 var det flere forsøk på brannstiftelser. Slike lovbrudd begås gjerne i satanistisk inspirerte miljøer som ønsker å utrette skade på kirker og kirkegårder.

Selv om slike handlinger normalt rubriseres som grovt skadeverk etter straffeloven § 292, er det ikke først og fremst skade på formuesverdien som er det mest alvorlige. Slike handlinger er ofte alvorlig kulturminnekriminalitet. Strafferammen i straffeloven § 292 ble ved lovendring av 23. januar 1998 nr. 9 (satt i kraft 1. februar 1999) utvidet fra 4 til 6 års fengsel, særlig fordi man ønsket å forebygge kirkebranner. Straffeloven § 148 (mordbrannparagrafen) kan også komme til anvendelse i saker som gjelder brannstiftelse i eller sprengning av større bygninger, bl.a. kirker (ved «omfattende ødeleggelse av fremmed eiendom»).

Politiet skal straks varsle Nye Kripes om alle tilfeller av, eller forsøk på, ildspåsettelse i kirker og kirkelige lokaler og om omfattende skadeverk på kirkegårder. Politiet må ta skadeverk på kirkegårder svært alvorlig, ikke minst fordi slike handlinger kan settes i forbindelse med kriminelle miljøer som kan stå bak kirkebranner. Slikt skadeverk er også grovt fordi det er svært krenkende for de etterlatte. En meget spesiell sak som gjelder alvorlig kriminalitet i kirkerom (likskjending) er gjengitt i Rt. 2004 s. 610. Det vises også til pkt. 5.9.6 om bruk av generalklausulen i straffeloven § 152 b i kulturminnesaker.

Foto: Vestby lensmannskontor

I perioden 1992-1998 var det 47 kirkebranner i Norge. Mange av dem endte med totalskade eller skade for flere titalls millioner kroner. I 1998 utgav ØKOKRIM en veiledning i etterforskning og påtale av kirkebranner og satanistisk motiverte skadeverk (ØKOKRIMS skriftserie nr. 11). Veiledningen er bare tilgjengelig for politiet. Bildet viser Frogn kirke i Follo kommune, som brant ned 4. juni 1994. Etterforskningen viste at brannen var påsatt.

Høytorp fort på Mysen ble bygget i 1912-1918 som hovedfort i Fossumstrøkets befestninger, som inngikk i den såkalte Glomma-linjen. Fortet ble bygget for forsvar mot øst og sør. Bakgrunn for byggingen av Høytorp var Karlstad-forliket i 1905 og arbeidet i befestningskommissjonen av 1907.

Foto: Østfold fylkeskommune.

5.6.3 Ulovlig rivning av bevaringsverdige bygninger og anlegg

Eksempler på dommer

Hålogaland lagmannsretts dom av 30. august 1999 (Mo i Rana-dommen): En selvstendig næringsdrivende ble dømt til 1 års fengsel (hvorav 6 måneder betinget) for å ha revet en over 100 år gammel losjebygning som tilhørte den lokale avholdslosjen. Bygningen var midlertidig fredet i medhold av kulturminneloven av fylkeskommunen. Den domfelte hadde inngått avtale med avholdslosjen om å få oppføre et forretningsbygg på eiendommen. En tillitsmann i avholdslosjen ble i samme sak ilagt 6 måneders betinget fengsel. Losjen ble ilagt foretaksstraff på 20 000 kroner og inndragning av vinning på 1 million kroner. Losjen anket dommen til Høyesterett, men bot og inndragning ble opprettholdt, jf. Rt 2000 s. 2023.

Rt 2000 s. 2023 (avholdslosjekjennelsen — dom avsagt etter anke over lagmannsrettsdommen gjengitt ovenfor): En tomt (med gammel losjebygning) var regulert til forretninger og kontorer, og det var planlagt nytt forretningsbygg på tomten. Fylkeskommunen traff vedtak om midlertidig fredning. Losjen påklaget vedtaket. Mens klagen var til behandling, ble den gamle losjebygningen revet. Avholdslosjen ble ilagt foretaksstraff på 20 000 kroner og inndragning av vinning på 1 million kroner. Det ble uttalt at for at kulturminneloven skal være tilstrekkelig effektiv, måtte det i et tilfelle som dette også reageres med foretaksstraff.

RG 2001 s. 144: Avgjørelsen gjelder straffutmåling for rivning av en bygning i Tromsø sentrum. Bygningen var oppført i 1857 og foreslått vernet. På tidspunktet for den ulovlige rivningen var bygningen alt-så bare vernet av plan- og bygningsloven. Eiendomsselskapet og styreleder/eneaksjonær ble idømt bøter på henholdsvis 400 000 kroner og 150 000

kroner. Styrelederen ble også i medhold av straffeloven § 29 nr. 2 for et tidsrom av 5 år fratømt retten til selv å ha eller være styreformann eller daglig leder av et selskap med ansvarsrett etter plan- og bygningsloven § 98.

5.6.4 «Skattejakt» og vrakdykking

Det foregår en viss illegal omsetning av løse kulturminner. Ulovlig skattejakt etter gamle mynter og oldsaker blir stadig mer utbredt, spesielt i gravhauger og på gamle kirketomter. I noen tilfeller brukes metalldetektor. I Sverige er bruk av metalldetektor regulert ved lov, og man vurderer å innføre en tilsvarende begrensning også i Norge.

Vi antar at det i dag finnes omtrent 10 000 vrak langs norskekysten. Skattejakt i og omkring vrak langs norskekysten er utbredt, både blant nordmenn og utlendinger. Dette er et økende problem. Dersom finneren f.eks. tar gjenstander fra et vrak som staten eier, kan han dømmes for tyveri, jf. straffeloven § 257. Personer som mottar slike gjenstander, kan straffes for heleri etter straffeloven § 317.

Eksempel på dom

Ofoten herredsretts dom av 4. oktober 2001: Dette er en prinsipielt viktig dom som gjelder vrakdykking og som fastslo at slik dykkervirksomhet er straffbar. En dykker ble ilagt en bot på 10 000 kroner for grovt tyveri (straffeloven § 257, jf. § 258) fra henholdsvis Saga shipping AS og den norske stat. Han hadde gjennom flere år fjernet en rekke gjenstander og dokumenter fra tyske skipsvrak i Narvik havn. Flere av dokumentene

var fullt leselige, til tross for at de hadde ligget under vann i nærmere 60 år. Retten kom til at tyvegodsset skulle leveres tilbake til den rettmessige eieren i medhold av straffeprosessloven § 214. Spesielle omstendigheter førte til at straffen ble så beskjedne.

5.6.5 Utførsel av kulturminner

Samler- og antikvitetsmarkedet vokser. Det handles med antikviteter på tvers av landegrensene. Kulturminneloven § 23 angir hvilke kulturminner som det er forbudt å ta ut av Norge. Etter § 23 første ledd bokstav b er det f.eks. forbudt å utføre kulturminner som er mer enn 100 år gamle. Forskrift om forbud mot utførsel av kulturminner av 14. desember 2001 opererer med ulike begrensninger. For noen gjenstander kan «aldersgrensen» være f.eks. 50 år. Meget sjeldne gjenstander er — uavhengig av alder — belagt med utførselsforbud. For å ta slike gjenstander ut av landet må man ha skriftlig samtykke fra etater som er nevnt i forskriftens § 6. Det kan f. eks være Norsk Folkemuseum, Riksantikvaren eller Forsvarsmuseet.

5.7 Anmeldelse og etterforskning av kulturminnesaker

I alle saker er det behov for et godt samarbeid med kulturminneforvaltningen. Det vil normalt være fylkeskommunen og i noen tilfeller Riksantikvaren som anmelder lovbrudd, men anmeldelser kan også tenkes å komme fra et av landsdelsmuseene, sjøfartsmuseene eller interesseorganisasjoner som Fortidsminneforeningen, velforeninger eller historielag. I slike tilfeller bør politiet legge anmeldelsen frem for Riksantikvaren eller vedkommende fylkeskommune.

Med bistand fra ØKOKRIM har Riksantikvaren utarbeidet retningslinjer for politianmeldelse av kulturminnekriminalitet. Her står det også hva en anmeldelse skal inneholde og hvordan den skal dokumenteres. Retningslinjene skal finnes i alle politidistrikter. Man kan få dem ved henvendelse til Riksantikvaren eller ØKOKRIM.

En gammel tømmerstue ble solgt «på rot» av en bonde i Østerdalen for å bli oppført på fritidseiendommen til en Osломann. Opplysninger tydet på at deler av stua stammet fra slutten av 1500-tallet. Bygningen var ikke fredet, men bonden brøt plan- og bygningsloven fordi riving krevde godkjenning fra kommunen. Stor-Elvdal kommune anmeldte saken, og bonden ble ilagt en bot på 20 000 kroner. I dag ville boten blitt vesentlig høyere.

Foto: Oppdel/lansmannskontor

I saker som gjelder fjerning av eller skade på kulturminner er det viktig å innhente dokumentasjon fra arkivet til landsdelsmuseet, fylkeskommunen, kommunen, landbrukskontoret og veivesenet m.m. Det er også viktig å fremskaffe fotografier av fornminnet før og etter inngrepet.

Etterforskning av kulturminnesaker må også rette seg mot den som eventuelt har utført tiltaket, dvs. den/de som gjør arbeidet (f.eks. entreprenøren og hans ansatte).

5.8 Håndhevelse av kulturminnelovgivningen

En eier/tiltakshaver som har fjernet eller skadet et kulturminne, vil ofte hevde at han ikke kjente til at det var automatisk fredede kulturminner på eiendommen. Dette er et stadig tilbakevendende problem når lovverket skal håndheves. I Sverige og Danmark er kulturminner tinglyst på eiendommens grunnboksblad. Slik er det ikke i Norge.

Selv om et automatisk fredet kulturminne er registrert, er det ikke sikkert at eiendommens eier har fått underretning om registreringen. Det kan også hende at eiendommen har gått i arv eller blitt solgt uten at den tidligere eier har opplyst den nye eieren om legalheftelsene. I kulturminnesaker er det viktig å kunne føre bevis for at eier eller tiltakshaver burde kjenne til at det var fornminner på stedet. Fornminnets karakter kan være et avgjørende moment her (f.eks. en gravhaug som er godt synlig i terrenget). Et annet moment av betydning er om eier/tiltakshaver kjente til eventuelle andre fornminner i området.

Et annet problem ved håndhevelse av kulturminneloven er at tiltakshaver påstår at objektet (et typisk eksempel kan være gravhaug) han har fjernet, ikke var noe fredet kulturminne. Skal påtalemyndigheten nå frem i straffesaken mot tiltakshaver, må den føre tilstrekkelig bevis for at objektet faktisk var et fornminne. Når det viktigste beviset er borte, kan dette bli vanskelig. Derfor er det ønskelig at flere kulturminner blir

Fossnes farger i Rakkestad ble satt opp i 1764 av kanselliråd og sorenskriver Hieronimus Bassøe. Hans tanke var at alt folk på gården hans måtte trenge, skulle de tilvirke selv.

registrert. Dersom det kulturminnet som er ødelagt, tidligere er blitt registrert, blir det enklere å føre bevis for at det faktisk har vært et kulturminne.

Ved endringen av kulturminneloven 3. mars 2000 nr. 14 fikk man derfor inn en bestemmelse i § 4 femte ledd som skal styrke vernet av et objekt eller område som er registrert som automatisk fredet. Foreligger en slik registrering, skal det legges til grunn at objektet eller området er automatisk fredet, slik at tiltakshaver eller grunneier eventuelt må bevise at dette ikke er tilfelle.

Om en person setter i gang et tiltak som er søknadspliktig etter plan- og bygningsloven uten å ha søkt kommunen på forhånd, og han deretter ødelegger et kulturminne, kan dette innebære overtredelse ikke bare av plan- og bygningsloven,

men også av kulturminneloven. Sistnevnte lov og kulturminneloven har forskjellige formål, de verner «forskjellige interesser». Når etterlevelse av den ene lov ville medført kunnskap om det vernede rettsgode etter den annen lov, må det bebreides den som unnlater å søke som uaktsomt i relasjon til kulturminneloven at han ikke fremmer den pålagte søknad etter plan- og bygningsloven. Uvitenheten kan tilregnes ham som uaktsom. Dette påpekte Riksadvokaten i en påtegning 22. mai 2000 i en kulturminnesak, og det ble også lagt til grunn i Lyngdal tingretts dom av 9. februar 2004, se punkt 5.6.1.

5.9 Påtale og straff

Enhver overtredelse av kulturminneloven er undergitt ubetinget offentlig påtale, jf. straffeloven § 77. Det er altså ikke noe

krav om påtalebegjæring fra kulturminneforvaltningen eller fra eier av kulturminnet. Det er viktig at politiet og påtalemyndigheten forstår hva som er kulturminner og at fjerning eller ødeleggelse av kulturminner kan medføre strenge straffereaksjoner.

Strafferammen i kulturminneloven § 27 ble endret ved lov 3. juli 1992 nr. 96 (i kraft fra 1. januar 1993). Strafferammen ble utvidet til bøter eller ett års fengsel etter første straffalternativ og bøter eller 2 års fengsel for annet straffalternativ (ved grov overtredelse). Dette medførte at overtredelse av loven ble ansett som forbrytelse, jf. straffeloven § 2. Fordi man ønsket å forenkle den påtalemessige behandlingen av kulturminnesaker, ble overtredelse av første straffalternativ gjort til forseelse ved lovendringen 3. mars 2000 nr. 14, jf. kulturminneloven § 27 siste punktum. Etter første straffalternativ har politiet full påtalekompetanse. Overtredelse av annet straffalternativ er fortsatt en forbrytelse og forholdet er undergitt statsadvokatens påtalekompetanse. Nedre skyldkrav ved overtredelse av kulturminneloven er uaktsomhet. Det avgjørende er om gjerningsmannen kan bebreides for sin handlemåte.

5.9.1 Bøter

For en rekke overtredelser (f.eks. overtredelse av plan- og bygningsloven) er bot den aktuelle reaksjon. Bøtenivået bør være høyt nok til å gi den nødvendige preventive virkning. Når boten skal utmåles må den påtaleansvarlige ta med i vurderingen hva lovbrøteren oppnår eller forsøker å oppnå av fordeler ved å sette seg ut over fredningsbestemmelsene, og om inngrepet kan repareres.

5.9.2 Fengsel

I grove tilfeller bør man ta ut tiltale og påstå fengselsstraff, eventuelt kombinert med bot. Dette er særlig påkrevd i tilfeller hvor gjerningsmannen forsettlig eller grovt uaktsomt fjerner eller ødelegger kulturminner. Det er en skjerpene omstendighet dersom handlingen er begått i skadehensikt (f.eks. skadeverk på helleristninger) eller i vinnings hensikt (f.eks. oppløying av gravhauger for å få større dyrkbart areal). Grav- eller vrakplyndring anses vanligvis som begått under særdeles skjerpene omstendigheter, med mindre skaden er ubetydelig. Det har naturligvis stor betydning om kulturminnet var av spesiell verdi eller betydning. Selv om handlingen ikke kommer inn under annet straffalternativ, kan det være påkrevd med tiltale og påstand om fengselsstraff. Forsettlig rivning av fredet bygning eller deler av slik bygning bør normalt medføre fengselsstraff.

5.9.3 Erstatning og inndragning

Kulturminneforvaltningens krav om at siktede plikter å erstatte forvaltningens utgifter til restaurering av kulturminnet, kan tas med i straffesaken som borgerlig rettskrav, jf. straffeprosessloven § 3. Slik erstatning kan bl.a. dekke utgifter forbundet med arkeologiske undersøkelser, tilbakeføring og sikring av resterende funn og annet som må gjøres som følge av det ulovlige inngrepet. Ansvarsgrunnlag må foreligge, og kostnadene erstatningen skal dekke, må stå i forhold til det ulovlige tiltaket.

Foto: Espen Svartstund

Langs kysten finnes det en rekke huler. I noen av disse kysthulene er det hulemalerier. En av disse ligger i Lofoten i Moskenes kommune. Det er Refsvikhula, også kalt Kollhellaren. Her finnes tre felt med til sammen 21 malte menneskelignende figurer som kan være ca. 3000 år gamle. Politiet etterforsker nå en sak i forbindelse med at et tv-selskap under opptak inne i hulen benyttet brennende fakler nær bergmaleriene. Forholdet ble anmeldt av fylkeskommunen som overtredelse av kulturminneloven.

I flere saker kan det være påkrevd å inndra vinning etter straffeloven § 34. Et eksempel kan være inndragning av merverdien av jordbruksareal oppdyrket etter ulovlig fjerning av fredet hustuft. Et annet eksempel er inndragning av vinningen ved utbygging og senere utleie av nybygg etter at en tomt er frigjort på grunn av ulovlig rivning.

5.9.4 Rettighetstap

Rettighetstap etter straffeloven § 29 nr. 2 er ofte aktuelt ved overtredelse av både kulturminneloven og plan- og bygningsloven. Har domfelte brukt sin fagkunnskap eller yrke til lovbruddet, kan det være aktuelt å fradømme ham retten til å utøve yrket eller faget for et begrenset tidsrom eller for alltid, jf. Rt 1993 s. 1388. En rivningsentreprenør som med forsett ulovlig river en bygning, kan fradømmes sin ansvarsrett etter plan- og bygningsloven § 98 nr. 4. Rettighetstap kan også være aktuelt ved uaktsom overtredelse, jf. Rt 1995 s. 867. I Mo i Rana-dommen (Hålogaland lagmannsretts dom av 30. august 1999) ble entreprenøren som rev bygningen på oppdrag for utbyggeren, for en begrenset tid fradømt ansvarsretten når det gjaldt rivning av bygninger. Ansvarsretten ble fradømt selv om han bare ble dømt for uaktsom overtredelse av plan- og bygningsloven § 93 første ledd bokstav d (manglende rivningstillatelse). Retten til å utøve fritidsaktivitet kan også fradømmes, f.eks. retten til å bruke metalldetektor eller til å drive med dykking.

5.9.5 Foreldelse

Overtredelse av kulturminneloven foreldes etter 5 år, uansett om annet straffalternativ kommer til anvendelse. Det skyldes formuleringen «særdeles skjerpene omstendigheter» i den utvidede strafferammen som ble fastsatt ved lovendringen av 3. mars 2000 nr. 14, jf. prinsippet som ble fastslått i Rt. 1962 s. 494. Foreldelsesfristen var antagelig den samme tidligere da betegnelsen «grov overtredelse» ble brukt, men dette er ikke endelig avklart.

5.9.6 Bruk av generalklausulen i straffeloven § 152 b i kulturminnesaker

Dersom et kulturminne eller kulturmiljø av særlig nasjonal eller internasjonal betydning blir påført betydelig skade, kan generalklausulen mot miljøkriminalitet (straffeloven § 152 b tredje ledd nr. 3) komme til anvendelse. I forarbeidene i Ot. prp. nr. 92 (1992-93) ss. 20-21 heter det at kulturminner eller kulturmiljøer av særlig nasjonal eller internasjonal betydning omfatter bl.a. profane (verdslige) middelalderbygninger i tre, stavkirkene og normalt også kulturminner og kulturmiljøer som står på World Heritage List. Norske kulturminner som er oppført på denne listen, er Bryggen i Bergen, Urnes stavkirke, Bergstaden Røros, helleristningene i Alta, Vegaøyene på Helgeland og vestnorske fjordlandskap (Geirangerfjorden i Møre og Romsdal og Nærøyfjorden i Sogn og Fjordane).

Håkenstad i Vågå. Gården er fredet ved enkeltvedtak. Mange slike praktfulle gårdstun er ikke fredet.

Foto: Jiri Havran

Eksempel på dom

Skien og Porsgrunn tingretts dom av 18. juni 2004 (Gjerpen kirkedommen): En mann ble dømt for overtredelse av straffeloven § 152 b, annet ledd nr. 3 (jf. tredje ledd) og noen mindre vinningsforbrytelser. Han hadde satt fyr på den fredede Gjerpen kirke slik at det oppsto omfattende brannskader. Han ble frifunnet for overtredelse av straffeloven § 291 jf. § 292 (grovt skadeverk) for det samme forholdet. Grunnen til frifinnelsen var at retten ikke fant det bevist at han hadde utvist forsett ved ildspåsettelsen. Straffeloven § 152 b har imidlertid grov uaktsomhet som skyldform, og dette fant retten at domfelte hadde utvist. Hvis straffeloven § 152 b ikke hadde eksistert, ville mannen ikke kunne straffes for ildspåsettelsen. Straffen ble satt til ubetinget fengsel i 1 år og 2 måneder. Det er ingen tvil om at overtredelsen av straffeloven § 152 b var helt dominerende ved straffutmålingen. Dommen er rettskraftig. Dette er den eneste dommen hvor straffeloven § 152 b er anvendt i en sak som gjelder kulturminnekriminalitet.

5.10 Prinsipielle uttalelser fra Høyesterett om straffutmåling i miljø saker

Respekten for kulturminnevernet varierer. Informasjon og holdningsskapende arbeid er viktig for å øke bevisstheten omkring vår uerstattelige kulturarv. I tillegg må politiet prioritere kulturminnesaker. Alvorlige overtredelser må av allmennpreventive grunner straffes strengt.

I flere avgjørelser de siste årene har Høyesterett understreket at straffen for miljøkriminalitet er skjerpet, se Rt. 2001 s. 110 (arbeidsmiljøkriminalitet), Rt 2002 s. 1713 (Bryggen

i Bergen-dommen), Rt. 2003 s. 634 (CITES-dommen), Rt 2004 s. 1645 (gjenvinningsdommen) og Rt 2005 s. 162 (jervedom II). Det er viktig at påtalemyndigheten bruker disse avgjørelsene som rettskilder under prosedyren om straffespørsmålet i alle typer miljøraker. ØKOKRIM har erfart at miljøraker er et område der en grundig forberedt straffutmålingsprosedyre er av avgjørende betydning for å oppnå et straffenivå som sikrer allmennprevensjon.

I den såkalte Bryggen i Bergen-dommen, som er omtalt i Rt 2002 s. 1713 (se punkt 5.6.2.2), kommer Høyesterett med en uttalelse som er svært viktig i arbeidet mot miljøkriminalitet, og som derfor passer godt som avslutning på dette nummeret av ØKOKRIMs skriftserie. Førstvoterende uttalte, med tilslutning fra de øvrige dommere:

«Allmennpreventive grunner tilsier at skadeverk rettet mot store kulturelle og økonomiske verdier som i dette tilfelle, må straffes strengt. Den heving av strafferammen som skjedde for få år tilbake, er ledd i en utvikling hvor oppmerksomhet rettet mot miljøkriminalitet har ledet til en skjerpet holdning fra lovgivers side. Dette er fulgt opp av domstolene ved en heving av straffenivået».

Litteratur

- Bratholm, Anders og Matningsdal, Magnus (red.): Straffeloven, kommentar-utgave, annen del, forbrytelser (1995), straffeloven § 152 b; s. 260.
- Hansen, Rune B.: «Miljøkriminalitet — særlig om utviklingen i lovgivning og rettspraksis 1990-2005» i *Praktisk miljørett* (Fagbokforlaget 2006)
- Holme, Jørn (red.): *Kulturminnevern. Lov, forvaltning, håndhevelse*. ØKOKRIMs skriftserie nr. 12 (2001), ny utgave 2005. Særlig relevant for etterforskning og straffesaksbehandling er bind I del 4 (anmeldelse og etterforskning av kulturminnekriminalitet) og del 5 (Utvalgte bestemmelser i straffeloven som kan beskytte kulturminner) og bind II kulturminneloven med kommentarer.
- Kirkebranner og satanistisk motivert skadeverk* (tjenestesak). ØKOKRIMs skriftserie nr. 11 (1998).
- Høviskeland, Hans Tore: «Rettighetstap i miljøraker» i *Miljøkrim* nr. 4/2003

Kulturminnevern

– lov, forvaltning og håndhevelse

Dette er en illustrert presentasjon i to bind av kulturminner og kulturminnevern i Norge.

Bind I presenterer bl.a. de ulike kulturminner og kulturmiljøer samt de bestemmelser i straffeloven og plan- og bygningsloven som er relevante. Bind II er en lovkommentar til kulturminneloven. Dette er første lovkommentar som er utgitt til kulturminneloven. Redaktør av bøkene har vært Jørn Holme. Bokverket kom ut første gang i 2001 og 2. utgave som kom i 2005 er revidert og bl.a. oppdatert på regelverket og rettspraksis.

Bokverket (ØKOKRIMs skriftserie nr. 12) selges direkte fra ØKOKRIM

Miljøkriminalitet – viktige rettsavgjørelser

Oversikten omfatter ikke alle dommer omtalt i boken, men et utvalg av nyere og sentrale avgjørelser

Grunnloven § 110 b

Rt. 1995 s. 1939

Faunakriminalitet

Rt. 1992 s. 346 (Jervedom I)

Rt. 1996 s. 353 (Preparantdommen)

Rt. 1997 s. 1341 (Hønsehaukdommen)

Rt. 2002 s. 258 (Giftåtekjennelsen)

Rt. 2003 s. 104 (Gaupefelledommen)

Rt. 2003 s. 634 (Citesdommen)

Rt. 2004 s. 1854 (Grisebingekjennelsen)

Rt. 2005 s. 76 (Jervedom II)

Rt. 2005 s. 631 (Binnekjennelsen)

RG. 2004 s. 463 (Berserkdommen)

Hålogaland lagmannsretts dom av 20. april 2005

(Bjørnedommen)

Frostating lagmannsretts dom av 4. november 2005

(Innhegningsdommen)

Vinger og Odal tingretts dom av 14. juni 2002

(Jaktguide-dommen)

Annen naturkriminalitet

Rt. 2002 s. 1069 (Trefellingsdommen)

Rt. 2005 s. 568 (Generalklausuldommen)

Eidsivating lagmannsretts dom av 9. november 2005

(Barmarksdommen)

Kulturminnekriminalitet/grovt skadeverk

Rt. 2000 s. 2023 (Avholdslosjekjennelsen)

Rt. 2002 s. 1713 (Bryggen i Bergen dommen)

Hålogaland lagmannsretts dom av 30. august 1999

(LH.1999.00331, Mo i Rana-dommen)

Lyngdal herredsretts dom av 3. mai 2001

(Gravhaugdommen)

Skien og Porsgrunn tingretts dom av 18. juni 2004

(Gjerpen Kirke-dommen)

Forurensningskriminalitet

Rt. 1992 s. 1578 (Arisandommen)

Rt. 1998 s. 2011 (Raffinerikjennelse I)

Rt. 2002 s. 1368 (Glykolkjennelsen)

Rt. 2004 s. 698 (Raffinerikjennelse II)

Rt. 2004 s. 1645 (Gjenvinningsdommen)

RG. 2000 s. 411 (Otradommen)

Hålogaland lagmannsretts dom av 26. mars 2003 (LH

– 2003 – 47, (Oppdrettsdommen)

Agder lagmannsretts dom av 12. juni 2004, LA-2004-

32651 (Essodommen)

Vest-Telemark tingretts dom av 23. mai 2005

(Kilfjorddommen)

Arbeidsmiljøkriminalitet

(for flere avgjørelser, se boken *Arbeidsrett.no*, Damm 2005, s. 1157 flg.)

Rt. 2001 s. 110 (Portalkrandommen)

Sunnmøre herredsretts dom av 18.2.1999

(høytrykkspyledommen)

Plan- og bygningsloven

RG. 2001 s. 144 (Strandgatdommen)

Fredrikstad tingretts dom av 26. september 2002

(Hytteveidommen)

Friluftsløven

Rt. 1998 s. 1164 (Furumoadommen)

Rt. 2005 s. 805 (Stidommen)

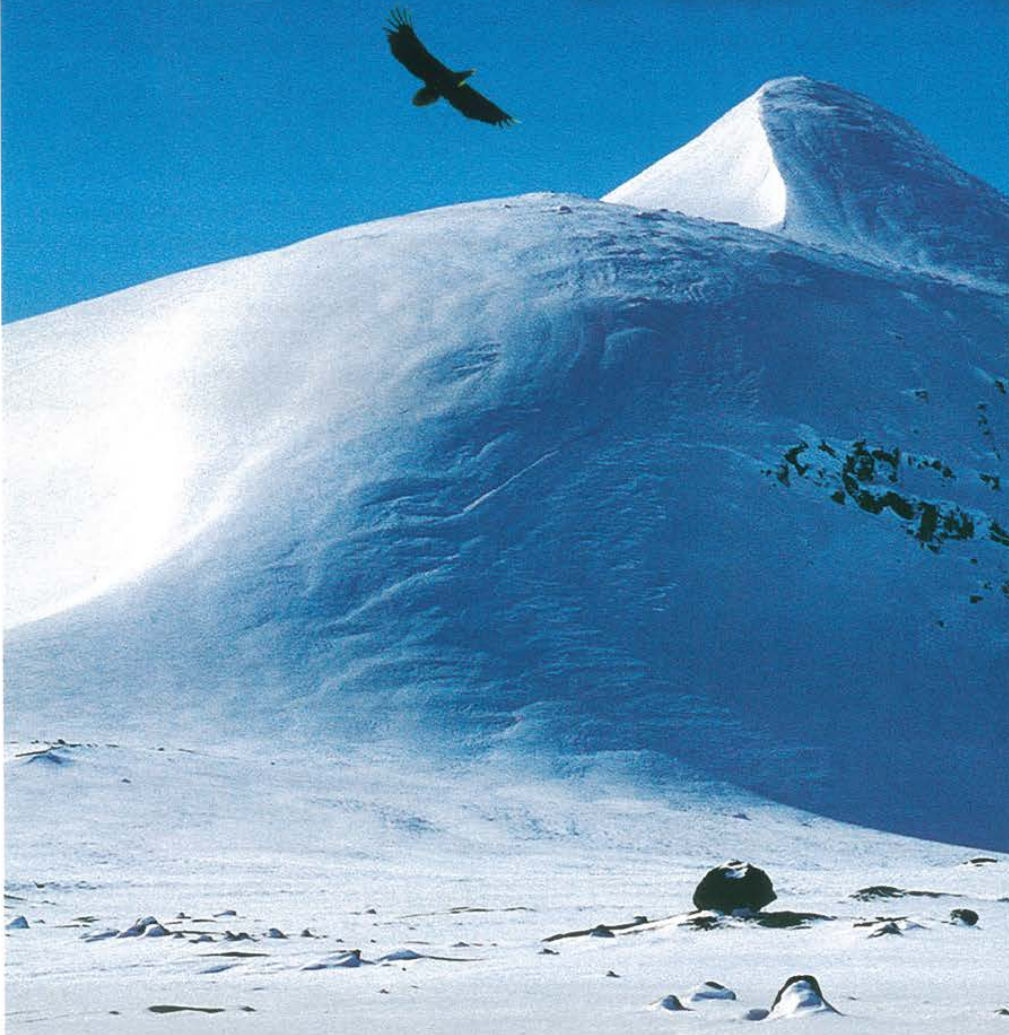
RG 1995 s. 1184 (Strandsjikanedommen)

Sandefjord tingretts dom av 10. juni 2005 (Holmedommen)

POLITIET

Ta vare på vårt miljø!

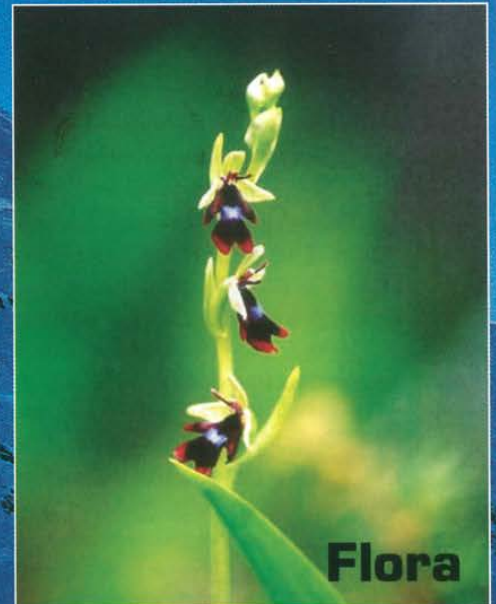
Forurensing og ulovlige inngrep mot flora, fauna og kulturminner er en trussel mot vår felles natur- og kulturarv.

Har du mistanke om at det foregår slik virksomhet, ta kontakt med politiet.

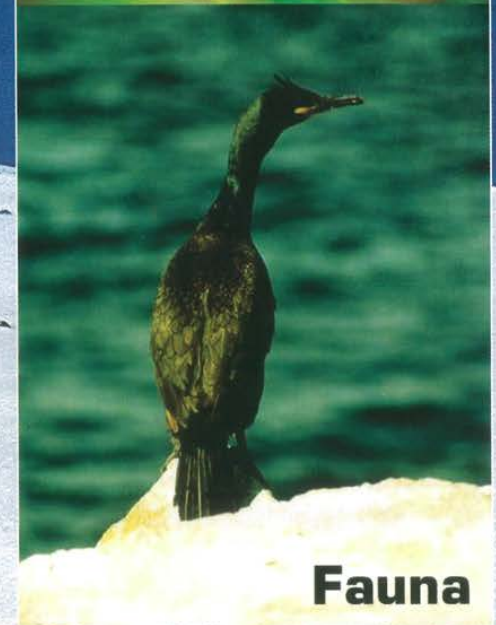
Felles ansvar for framtida!

Døgnvakt:

02800

Flora

Fauna

Kulturminner

Tidsskriftet *Miljøkrim*

Høsten 1998 utgav ØKOKRIM første nummer av *Miljøkrim*, et informasjonsblad om miljøkriminalitet for politiet, påtalemyndigheten, miljøforvaltningen og oppsynsmenn med begrenset politimyndighet. Tidsskriftet utgis med 4 numre i året. I *Miljøkrim* nr. 2-3/2005 finnes et register over tidligere artikler, dommer og foreleggspraksis. Registeret blir ajourført i hvert sommernummer.

Miljøkrim blir også lagt ut på www.okokrim.no

